

MÜLLER ROLF

TITKOK-KÉPEK-

NYOLCVANAS ÉVEK

THE SECRET PICTURES

OF THE EIGHTIES

1785

MÜLLER ROLF

TITKOK-KÉPEK-NYOLCVANAS ÉVEK
THE SECRET PICTURES OF THE EIGHTIES

L'Harmattan

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2011

A kötet megjelenését a **Nemzeti Kulturális Alap** támogatta / This publication was supported by the **National Cultural Fund of Hungary**

© L'Harmattan Kiadó, 2011

© Müller Rolf, 2011

English translation © Kávássy János, 2011

A borítót tervezte, képszerkesztő / Cover design, photos edited by

Nemes Péter

Fordította / English translation by

Kávássy János

A kötetet lektorálta / Readers

Baki Péter, Sümegi György

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára / Historical Archives of the Hungarian State Security

1067 Budapest, Eötvös u. 7.

Tel.: (1) 478-6020

Postacím: 1369 Budapest Pf. 367.

Honlap: www.abtl.hu

Email: info@abtl.hu

L'Harmattan

L'Harmattan France

7 rue de l'Ecole Polytechnique

75005 Paris

T.: 33.1.40.46.79.20

L'Harmattan Italia SRL

Via Bava, 37

10124 Torino-Italia

T./F.: 011.817.13.88

ISBN 978-963-236-477-3

A kiadásért felel / Head of publication

Gyarmati György, Gyenes Ádám

A kötet megrendelhető, illetve kedvezménnyel megvásárolható / You can order a copy at a discount price from

L'Harmattan Könyvesbolt

1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.

Tel.: 267-5979

harmattan@harmattan.hu

www.harmattan.hu

Olvasószerkesztő / Copy editor

Karip Tímea

A nyomdai előkészítés / Layout work

Nemes Péter - www.biographis.hu

Nyomdai munkák / Printing

Akaprint Kft.

Felelős vezető / General Director

Freier László

TARTALOM – TABLE OF CONTENTS

01 A HELYSZÍN 06

THE SCENE

02 FELIZGATÓ FELIRATOK 12

AGITATING INSCRIPTIONS

03 BÉKE/HARC 28

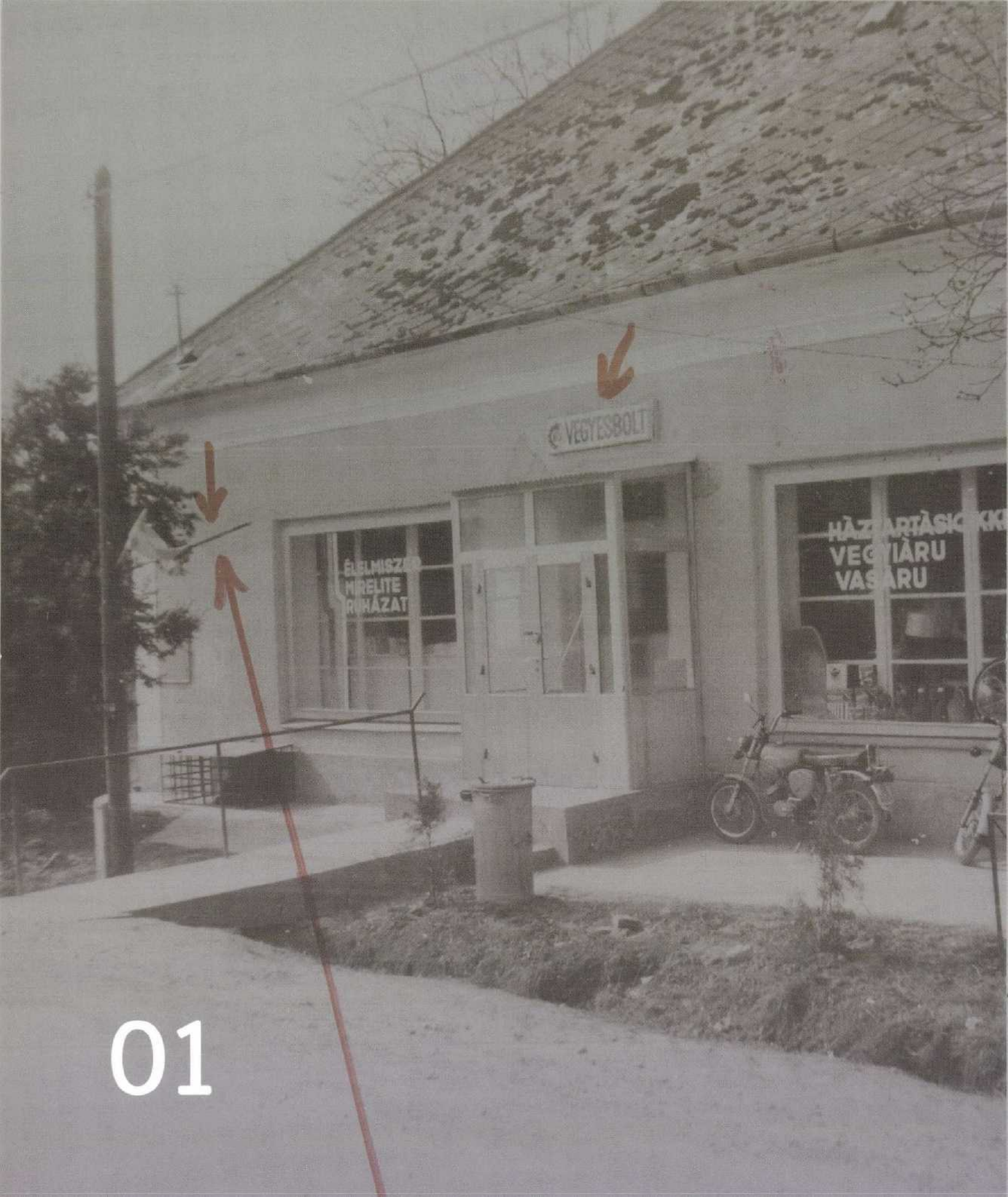
PEACE/FIGHT

04 EMLÉKHELYTELENÍTÉS 44

DE-MEMORIAL-IZATION

05 AKCIÓBAN „ROLF” ÉS KURTA 58

“ROLF” AND KURTA IN ACTION

01

A fényképezéskor birtokba vesszük a látható teret. A személyes fotóalbumokban, a közgyűjteményekben őrzött, vagy a művészeti kiadványokban megjelent felvételek így a múltbeli helyszínekről is szólnak. Ám a képolvasás közben soha nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy minden esetben egy konstrukcióra tekintünk. Hiszen a fénykép már keletkezésekor sem független a technikai feltételektől (és természetesen a véletlenek szerepe mellett), a tudatos emberi cselekvéstől. A megszerkesztett fotó hatalma pedig abban rejlik, hogy képes kihasználni a bennünk lévő hitet, miszerint, amit látunk, az egyszer valóságosan létezett. Éppen ezért tekintünk úgy rá, mint döntő bizonyítékra, birtokában kételkedésünk eloszlik, bizonyosságot nyerünk.¹ Azonban ez nem jelenti azt, hogy a látottakat mindenkor és mindenki ugyanúgy értelmezi. Más-más valóságot jelenthet a különböző idősíkokban, az eltérő környezetekben.

E kötetben a helyszínek és azok valóságait hordozó fényképfelvételek elsődleges értelmezési közege az államszocialista korszak politikai rendőrsége. Az állambiztonság, amely számos esetben találta magát szemben olyan esetekkel, ahol az elkövetés helyének meghatározó szerepe volt. A kriminalisztika tudománya ekként igazította el a nyomozókat: „a helyszín (vagy színhely) mindaz a hely, ahol egy nyomozási szempontból jelentőséggel bíró (releváns) cselekmény lezajlott.” Az elkövetők felderítésének első lépése a helyszíni szemle volt, azaz „a szemlének az a fajtája, amikor a »helyszín« képezi a közvetlen észleleten alapuló megfigyelés és vizsgálat tárgyát”, továbbá „amelynek során szigorú alakiságok betartása mellett rögzítik a helyszínen talált állapotot, helyzetet, körülményeket, felkutatják a nyomokat, elváltozásokat, és azok összefüggéseit, hogy a szemle eredményei a nyomozás számára adatokat nyújtsanak, a bíróság előtt pedig tényeket bizonyítsanak és a valóságot érzékeltessék” – állt a rendőröknek szánt tananyagban.²

Az állambiztonsági dossziék arról tanúskodnak, hogy a látottakat

When taking a picture we seize the visible space. Therefore, photographs kept in private photo albums, public collections, and art publications tell us about their scenes as well. But during deciphering the pictures we can never go by the fact that in each case we are looking at a reconstruction. Photos are – from their birth – not independent from their technical background (not to mention chance), and from conscious acts of an individual. The power of the composition is in the fact that it can rely on the faith inside us that what we are looking at once was real. And so we are looking at it as a defining evidence, in the possession of which our doubts disappear and we gain certainty.¹ Still it doesn't mean that photos have the same meaning for everybody, forever. In different ages and with different backgrounds they can take up alternate meanings.

In this volume the first and foremost vehicle of meaning presented on the scenes and in the photos capturing them is the state police of the socialist era. State security, which was many times confronted by cases where the location of perpetration had a defining role to play. The science of criminology gave the following guidance to investigators: “The location (or the crime scene) is a place where from the investigation's point of view a relevant act was committed”. In the reconnaissance of the perpetrators the first step was the so called crime scene examination, “the type of examination where the ‘scene’ is the object of direct observation and inspection”, “in which, guided by strict rules, the state, the situation, the circumstances are recorded, the traces and the changes made are detected in a way that the connections revealed can present data to the investigation and can prove facts and as well recall reality in court” – as it reads in the educating material made for the police.²

Files of the state police prove that most often the things seen on the scene were recorded in written form (on the scene report), and

1 A fotográfia és a valóság kapcsolatának részletesebb boncolgatására jelen kötetben nem vállalkozhatunk. A kérdéskörben született megannyi elmélet, fogalom egyik tárháza a Bán András és Beke László által összeállított *Fotóelméleti szöveggyűjtemény* (Enciklopédia Kiadó, Budapest, 1997). Ugyanakkor fogódzkodót jelentenek Susan Sontagnak a fényképek bizonyító/vádoló funkciójáról (*A fényképezésről*, Európa Kiadó, Budapest, 2007, 12–14.), illetve Roland Barthes-nak a fotók ténymegállapító, hitelesítő erejéről (*Világokamra*, Európa Kiadó, Budapest, 1985, 96–100.) írt gondolatai.

2 *Kriminalisztika. Általános rész*. Szerk. Viski László és mások. BM Tanulmányi és Módszertani Osztálya, Budapest, 1961, 329., 331.

1 We cannot go into details here about the theoretical connections between photography and reality. However, a major work dealing with the subject is Bán András and Beke László's *Fotóelméleti szöveggyűjtemény* [*Theory of Photography: A Reader*], Budapest: Enciklopédia Kiadó, 1997. About the proving/accusing function of photos see Susan Sontag's *On Photography*, New York: Farrar, Straus and Giroux, 1977, 5–6. About their strength to prove and make something factual, see Roland Barthes's *Camera Lucida: Reflections on Photography*, tr. Richard Howard, New York: Hill and Wang, 1981, 85–89.

2 Viski, László et al., eds., *Kriminalisztika. Általános rész* [*General Criminalistics*], Budapest: BM Tanulmányi és Módszertani Osztálya, 1961, 329., 331.

legtöbbször írásos formában rögzítették (helyszíni jegyzőkönyv), és csak jóval ritkábban hívták az „érzékeltetéshez” segítségül a vizuális eszközöket (helyszínrajz, helyszíni fénykép). Pedig már a téma szakértőinek 1971-es seregszemléjén elhangzott: „A fényképezőgép »szemét« köznyelven objektívnak nevezik. Gondolatilag éppúgy, mint átvitt értelemben, e megnevezés helytálló, s a fényképezésnek azt a tulajdonságát fedi, hogy képes a szubjektív körülményektől független tárgyilagossággal tükrözni a valóságot. Az már a rendszer hibája, hogy síkban ábrázolja a teret. Szegényebb a fényképezés, mint a valóság, de gazdagabb a leírásnál. [...] Lényeg az, hogy a fénykép nem helyettesítheti a leírást, és nem helyettesítheti a hagyományos rögzítési módokat sem, de nagyon szemléltető.”³

A helyszíni felvételekkel szemben kettős követelményt állítottak. Az egyik a témaábrázolásra vonatkozott, miszerint a „felvétel tárgyát a kellő terjedelemben, megfelelő távlattal, jellegzetes módon, kellő részletességgel ábrázolja”, a másik a minőségi elvárások teljesülése volt, ami alapján „a képnek helyesen megvilágítottnak, természetesen árnyaltnak és kifogástalanul élesnek kell lennie.” A tárgyakról, nyomokról rendszerint több felvételt kellett készíteni, ennek megfelelően négy típust különböztettek meg. A „környezeti fénykép” a tágabb teret tükrözte, a helyszín fekvését, a szomszédos tereptárgyakhoz (ház, kerítés, út, gépek) való viszonyát, térbeli kapcsolatát mutatta be. A távolabbi perspektíva alkalmazása lehetőséget teremtett az elkövetők mozgásának, a tetthely megközelítésének, a menekülési útvonalaknak későbbi rekonstrukciójára. A konkrét helyszínt, esetenként annak közvetlen környezetét foglalta magába az „áttekintő fénykép”. A cselekmény szűkebb territóriumának rögzítése, az alak- és méretviszonyok érzékeltetése és az ott talált tárgyak, bűnjelék, nyomok helyzetének dokumentálása a bűntett okozati összefüggéseihez, időbeli lefolyásához adhatott felvilágosítást. A lényegi momentum megörökítése a „középponti fényképre” várt. A megszokottól egyértelműen eltérő szituáció, a néző tekintetét önkéntelenül magával ragadó változás közeli lefotografálása a bűneset végrehajtásának megítélése szempontjából döntő jelentőséggel bírhatott. Végül valamennyi, a nyomozás és a bizonyítás szempontjából fontos mozzanatról „részletfényképek” készülhettek, amelyeken megfelelő méretarányban a legkisebb részeket is felismerhetően kellett rögzíteni. Ide tartoztak a különböző sérülésekről, bűnjelkekről, nyomokról készült közeli felvételek.⁴ Most csak jelezzük, hogy az állambiztonság a hellyszínnel kapcsolatba kerülhetett más módon is, akár lefoglalt képanyagokon, vagy a titokban készített megfigyelési fotókon keresztül, előbbiekkal a *Béke/harc*, utóbbiakkal az *Akcióban „Rolf” és Kurta* című fejezetekben találkozhat az olvasó.

³ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 4.1. A-4240. *Helyszíni szemle. A kriminalisztikai és módszertani tanácskozás anyaga*. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1972, 70–79. (Honti Pál: A nyomkutatás és nyomrögzítés formái és módszerei.)

⁴ *Kriminalisztika. Általános rész*. I. m. 83–100. Lásd még ÁBTL 4.1. A-3795. Könczöl István: *Helyszíni szemle, nyomozási kísérlet, helyszínelés*. BM Rendőrtiszti Akadémia Politikai Nyomozó Tanszék, Budapest, 1963, 23–24.

equipment of visual recording (drawings and photos of the scene) were much rarely involved in “recollection”. Although already in 1971 this topic was raised in a gathering of experts in the field: “the eye of the camera is commonly called the objective (the lens – KJE). This name is both concretely and theoretically correct, it refers to that quality of photography that it can represent the objective reality, independent of subjective circumstances. It is the failure of the method that it represents 3 dimensional space in 2 dimensions. Photography is poorer than reality but is richer than written descriptions. [...] The bottom line is that a photograph cannot replace the written depiction of the scene and cannot replace traditional methods of recording, yet it is very graphic.”³

In connection with crime scene photos two requirements were postulated. One of them was dealing with the concrete depiction of the subject “the photo represents its subject in required amount, from the proper distance, in a typical way, with the needed detail”. The other requirement was to fulfil quality regulations by which “the picture has to be well-lit, naturalistically shaded, and absolutely sharp”. Of items and of traces the police usually had to make several pictures and in accordance with it four types were differentiated. The “environment photo” reflected the broader background, the location of the scene and its position in contrast with the surrounding landmarks (houses, fences, streets, machines, etc.), and their connections within the given space. A view from a further perspective could give a hint to the reconstruction of the movements (in and out) of the perpetrators. The concrete crime scene, sometimes with its direct surroundings, was recorded on the so called “overview photo”. The recording of the direct place of the given act, the feedback on sizes and shapes, and documentation of the emplacement of items, traces and clues could give a hint to the causes and effects and timescale of the perpetrations. Recording the most important moment was assigned to the so called “central photo”. A close up on the situation that attracted the viewers eye on to the very heart of the event could emphasize the key features of the crime. Last but not least the so called “detail photos” could record the smallest but sometimes the most important details. Here belonged the photos of the damage done, of the clues and of the traces.⁴ Here we only make a note that state security had other ways to come in contact with the scene, even via confiscated visual materials or via photos taken undercover – you can read in the chapter entitled *Peace/Fight* about the former and of the latter you can read in chapter “*Rolf*” and *Kurta in Action*.

³ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (Historical Archives of the Hungarian State Security; ÁBTL) 4.1. A-4240. Honti, Pál, “A nyomkutatás és nyomrögzítés formái és módszerei” [“Crime Scene Investigation”], in *Helyszíni szemle. A kriminalisztikai és módszertani tanácskozás anyaga* [Papers on Criminalistics and Methodology], Budapest: BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1972, 70–79.

⁴ Viskai et al., *Kriminalisztika*, 83–100. See also in ÁBTL 4.1. A-3795. Könczöl, István: *Helyszíni szemle, nyomozási kísérlet, helyszínelés* [Crime Scene Inspection, Investigation, Surveying], Budapest: BM Rendőrtiszti Akadémia Politikai Nyomozó Tanszék, 1963, 23–24.

Ebben a kiadványban az emberi környezet sokáig titkolt képei bújnak elő rejtekeikből. Az elzárt dossziékból kiemelve a terek eddig nem ismert valóságai elevenednek meg. Nem esztétikai kalandozás ez, hiszen a „műfajból” adódóan a bűnügyi fotókon a képkivágás alárendelődött az elsődleges felhasználás elvárásainak. „A tetszetős képszerkesztés szempontjait csak mellékesen és a fő cél elérését hátrányosan nem befolyásolható mértékben szabad figyelembe venni” – szölte a helyszínelőknek címzett figyelmeztetés,⁵ illetve hasonló tartalmú instrukciót kaptak a megfigyelési fotók készítői is: „A választás [...] mindig a legelőnyösebb kompromisszum kereséséből áll, amely lehetővé teszi a felvétel operatív szempontból értékes információtartalmának maximális hasznosítását. Esztétikai és egyéb szempontok is erősen háttérbe szorulnak.”⁶ Mégis tekinthetünk úgy rájuk, mint a kiállítások, művészeti albumok városfotóira, azokra a tudatos emlékezetkonstrukciókra, amelyek készítőik szándékának megfelelően reprezentálják a fény és/vagy az árnyék világát. A második világháború előtti Budapest fényképlenyomatait elemezve állapítja meg Gyáni Gábor, hogy míg a század elején a nyugodtság, a méltóságteljeség, a racionális rend képezte a város vizuális imázsát, addig a húszas-harmincas-negyvenes években ezt felváltotta a nyughatatlanság, kiismerhetetlenség és az irracionális.⁷ Ugyancsak a századfordulóra visszatekintve, az akkori városképek narratív erejéről írja Kiss Noémi, hogy a korabeli médiában, a képes újságokban sorban állva komponálták meg az elmúlt valóságot. Így tekinthetők Klósz György fotográfiái a megörökített terek emlékkatalógusának, egy retorikai rend konstruált reprodukciójának.⁸ De utalhatunk a rendszerváltás előtti Budapest-fotóalbumokra, amelyekről Somlyódi Nóra jegyzi meg, hogy lapjaikon a letisztított, kimosdatott, áttekinthető város képét közvetítik. Ez persze majd minden reprezentatív kiadványra igaz lehet, de mégsem szabad abba tévedésbe esnünk, hogy a hivatalos emlékezetkonstrukción kívül nincs/nem volt a városnak másféle vizuális arculata.⁹

A különböző értelmezési kontextusok példázatául álljon itt egyetlen fénykép: Nágocs, a Kossuth Lajos utca 17. szám alatti vegyesbolt 1984. március 16-án. A kép készítője a siófoki rendőrkapitányság törzsőrmestere, Molnár Ferenc. A fényképész ezzel a helyszíni felvétellel dokumentálta a Karád-Koppányvölgyi ÁFÉSZ 17. számú üzlete előtt álló telefonoszlopra kitűzött vörös zászló hiányát, megteremtve ezzel az egyik bizonyítékot

In this work the photos of social environment that were long kept a secret come to light from their hiding places. From previously classified documents, formerly not known realities of given spaces emerge. This is not an aesthetic adventure, as it stems from the 'genre' of crime scene photography that view is subordinate to the requirements of special rules. "A fair depiction can only be subordinate to the main goal and it cannot influence it negatively" – reads in the recommendation written to crime scene inspectors, while photographers of the surveillance teams had similar instructions: "Choice [...] is always connected to seeking the best option, which makes possible the maximization of information of the snapshot for operative reasons. Aesthetics and other issues are strictly limited." Yet we can still perceive them as town photos of art albums or exhibitions; of those memory-reconstructions, which represent the world of lights and/or shadows matching the intentions of their makers. While analyzing the photos of Budapest from before World War II Gyáni Gábor⁷ suggests that while in the early period of the 20th century the visual image of the city was characterized by gravity and a kind of rational order in the 1920s-30s-40s it was replaced by reluctance, not-knowing and irrationality.⁸ Also writing about the narrative power of photos from the turn of the 19th and the 20th century Kiss Noémi points out that in contemporary media, mainly in magazines, foregone times were captured linearly. So Klósz György's photos can be perceived as the memory-catalogue of spaces, a constructed reproduction of rhetoric order.⁹ Or we can mention the photo albums of Budapest from before the regime change, of which Somlyódi Nóra notes that on their pages they promote a dry-cleaned white-washed perspicuous picture of the city. Of course this can be attributed to all representative publishing, but we should not forget that beyond the official memory-reconstructions there were other visual representations of the city.¹⁰

Let one photo stand here for alternate contexts of interpretation: 17 Kossuth Lajos Street, Nágocs – the local store on 16 March 1984. The photographer was the staff sergeant of the Siófok Police Headquarters, Molnár Ferenc. With this crime scene photo he recorded the lack of a red flag previously flied

5 *Kriminalisztika. Általános rész.* I. m. 84.

6 ÁBTL 4.1. A-3017/13. Balogh Árpád – Szacski János: *A konspiratív fényképezés (Módszerek, eszközök és alkalmazási lehetőségek)*. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, [Budapest], 1972, 14.

7 Gyáni Gábor: *A reprezentatív város – a reprezentált város*. In *Terek és szövegek. Újabb perspektívák a városkutatásban*. Szerk. N. Kovács Tímea – Böhm Gábor – Mester Tibor. Kijárat Kiadó, Budapest, 2005, 229–237.

8 Kiss Noémi: *Fényképezés, szöveg, archiválás. Klósz György fotográfiái. Alföld*, 2004/5. sz. 75–91.

9 Somlyódi Nóra: *Eltérő térbeliségek. Benkő Imre és Féner Tamás Budapest-albumai*. In *Terek és szövegek*. I. m. 239–262.

5 Viski et al., *Kriminalisztika*, 84.

6 ÁBTL 4.1. A-3017/13. Balogh, Árpád – Szacski, János: *A konspiratív fényképezés (Módszerek, eszközök és alkalmazási lehetőségek)* [*Undercover Photography – Methods, equipment, and use*], Budapest: BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1972, 14.

7 In this volume Hungarian names appear as they are: family name/last name precedes forename/first name (just like in Japanese, Chinese, Korean, etc.).

8 Gyáni, Gábor, "A reprezentatív város – a reprezentált város" ["The Representative City – The City Represented"], in *Terek és szövegek. Újabb perspektívák a városkutatásban* [*Texts and Spaces: New Perspectives in Urban Studies*], ed. N. Kovács, Tímea – Böhm, Gábor – Mester, Tibor, Budapest: Kijárat Kiadó, 2005, 229–237.

9 Kiss, Noémi, "Fényképezés, szöveg, archiválás. Klósz György fotográfiái" ["Photography, Text, Archiving. Photos of Klósz György"], *Alföld*, 2004/5, 75–91.

10 Somlyódi, Nóra, "Eltérő térbeliségek. Benkő Imre és Féner Tamás Budapest-albumai" ["Alternate dimensions. The Budapest-albums of Benkő Imre and Féner Tamás"], in *Terek és szövegek*. 239–262.

az elsődleges felhasználó: a nyomozó szerv, illetve később a bíróság számára. Az, hogy valójában égetés történt, e fotón nem érzékelhető (az elszenesedett maradványokról közelebbi képek is készültek), de a lobogójától megfosztott zászlórúd (nyíllal jelölve) tanúsítja, hogy a helyszínen nem egyszerűen az állami tulajdon, hanem egy szimbolikus jelentéssel felruházott, közszemlére kitett tárgy megrongálása történt. Olyan vizuális jelről volt szó, amely nyilvános, és az észleléskor azonnal jelentéstartalommal bővült, a rendszerellenesség valóságával. Ez az elsődleges hatás valójában független attól, hogy mi is volt a cselekedet mozgatórugója (mint a nyomozás során kiderült a somogyi faluban sem az ellenséges politikai beállítottság, hanem az alkohol játszott szerepet).¹⁰

27 évvel elkészülte után a kép a nézőt a közös múlt egyik fejezetére emlékezteti. A pontos helyszín, a cselekmény akár lényegtelen is válhat, a szocialista települések kanonizált képi világából száműzött pillanat megismerése azt bizonyítja, hogy a falvak és városok lakosai időnként a nemzeti, és még inkább a vörös zászlók áradata helyett annak hiányával szembesültek. Az, ami március 15-én (vagy március 21-én a Tanácsköztársaság „dicsőséges 133 napjának”, április 4-én a „felszabadulás”, augusztus 20-án az „új kenyér”, november 4-én a „nagy októberi szocialista forradalom” állami ünnepekor) csak keveseknek válhatott közvetlen tapasztalattá, most egyértelmű történelmi hitelesítést nyer.

És vannak, akik mindeközben személyes múltjukkal kerülnek kapcsolatba, mint például e sorok írója. Számára a nágocsi bolt látványa, a nagyszülőket, a gyerekkori nyaralásokat eleveníti fel, emlékezésre készíti. ■

there on the phone-post, in front of the store of Karád-Kopányvölgyi ÁFÉSZ, creating an evidence for primary users: for the investigators, and later for the court. The fact that it was a flag-burning cannot be perceived from the photo (although from the burnt remains close-ups were made), but the flagstaff deprived of the flag itself (marked with an arrow) justifies that it wasn't simply an attack on state property but was a destruction of something with a symbolic meaning in a public place. It was such a visual sign that was public, and which was added by new meanings right on notion: with the reality of anti-government/anti-regime feelings. This primary effect is in fact independent of the motives of the act (as during the investigation it turned out that in Nágocs (too) the motif was not political, but stemmed from too much alcohol).¹¹

27 years after the photo was taken it still reminds the viewer to a chapter of our common past. The exact location and the actual background story of the photo can even become irrelevant; what is more, getting to know this exile of the canonized socialist visual-world proves that the citizens of villages and towns were occasionally confronted with not the flood of national tricolours, or even more so, of red flags, but with their absence. The thing that once could only be experienced by some on March 15 (or on 21 March, celebrating “the glorious 133 days of the Tanácsköztársaság (Soviets’ Republic)”; or when celebrating the “liberation of Hungary” on 4 April, or the feast of the “new bread” on 20 August, and the celebration of the Red October on 4 November) now has historical evidence and justification.

And there are those who are reminded of their own personal past, just like the author of these lines. To him the view of the store at Nágocs recalls the memories of grandparents and childhood summer vacations, making him remember. ■

¹⁰ Az ügy vizsgálati anyaga: ÁBTL 3.1.9. V-164210.

¹¹ See the file on the case: ÁBTL 3.1.9. V-164210.

A nágocsi zászlórongálás helyszíne, 1984. március 16. — ÁBTL 3.1.9. V-164210
Scene of the flag-burning in Nágocs, on 16 March 1984

I HATE KONYAKIN &

Az aktuális politikai rendszerrel szembeni ellenérzés kinyilvánításának számtalan olyan módja lehetséges, amely megőrzi a kritikával élő személy anonimitását. Ilyenek a névtelenül terjesztett rölpapok, a postai küldemények, a nyilvános helyeken elhelyezett feliratok, ám míg az első kettőt a papír – nagy valószínűséggel – megőrzi az utókor számára, az építmények falára, vagy a járdára felrótt politikai üzenetek szinte mindig tiszavirág életűek, azokat igen hamar lefestik, eltávolítják, továbbélésük a róluk készített képi másolat függvénye. Így volt az 1956-os utcai feliratokkal, amelyeket a forradalom bukása után az újra berendezkedő kommunista hatalom pillanatok alatt eltüntetett, sőt vizuális emlékezetük fenntartói, az októberi–novemberi napokban készített fotográfiák után is hajtóvadászatot indított.¹¹ Furcsa módon számos ilyen képdokumentum épp annak köszönhetette megmaradását, hogy a politikai rendőrség lefoglalta, és irattára mélyére zárta. A diktatúra elleni tiltakozást kifejező feliratok jó részének történeti archiválását pedig ugyancsak az elkövetők nyomába eredő rendőrség végezte el a helyszíni fotók révén.

1976-ban egy szigorúan „belső használatra” készített tanulmány eként igazította el az állambiztonsági apparátust: „A firkáláson olyan helyszínes bűncselekményt értünk, amikor az elkövető közterületen – házak, intézmények falaira, járdára, hirdetőoszlopokra, közlekedési eszközökre stb. – nyilvános vagy egyéb helyeken olyan jelzést, jelmondatot vagy monogramot helyez el, jelmondatot úgy változtat meg, hogy az alkalmas a társadalmi rend alapintézményei, politikája stb. elleni gyűlölet felkeltésére.” A segédkönyv külön foglalkozott azzal a gyakran jelentkező problémával, amellyel az ilyen esetek észlelése után azonnal szembe találták magukat a nyomozók: el kellett dönteniük, hogy gyerekes csínytevésről vagy tudatos politikai támadásról van-e szó. A dolgozat szerzőpárosa a gyakorlati tapasztalatok alapján arra a következtetésre jutott, hogy a firkálások jelentős része fiatalok felelőtlen cselekedetének tudható be, s ez legtöbbször már a tartalomtól, a külalaktól, az elkövetés helyétől szinte első látásra egyértelművé válik. Az előre eltervezett „ellenséges” firkálások közös jellemzője viszont, hogy azok készítői általában felnőtt korú, a rendszerrel már korábban is összetűzésbe került személyek, akik rendszerint hosszabb szövegeket, maradandóan, jól látható helyen, olvashatóan, esetenként visszatérően rögzítik.

¹¹ A forradalom alatt fotografált képek felhasználásuk szerinti csoportosításakor Sümegi György művészettörténész külön kiemeli az utcaművészetet (graffitik, katonai felszerelésekből készített „szobrok”) rögzítő funkciót. Lásd Sümegi György: A fotóhasználatról a börtönrajzokig. Forradalom képekben – avagy a képek forradalma? *Rubicon*, 2002/11–12. sz. 48–53., illetve uő: Az 1956-os fotók használatáról. *Fotóművészet*, 2003/1–2. sz. 137–141. Lásd még Müller Rolf: A megtorlás fényképei. In *ÁVH – Politika – 1956. Politikai helyzet és az állambiztonsági szervek Magyarországon, 1956*. Szerk. Okváth Imre. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2007, 193–221.

There are countless ways of expressing revulsion towards the reigning political regime while the critic still protects its anonymity. Such are anonymous leaflets, mails or inscriptions put on display in public places; yet there is a basic difference between the first two and the third one: paper – most likely – will endure and preserve the message for posterity, but messages on walls and pavements are soon removed, eliminated – so their after life is dependent on photocopies. That is what happened to the inscriptions of 1956, which disappeared in a blink of an eye as the communist regime reorganised itself; even more the keepers of official remembrance launched a hunt for the photos taken in the days of October–November 1956.¹² Ironically a number of such photo-documentations survived only because the political police confiscated them, locking them up in the archives. Also the documentation of the majority of inscriptions expressing political protest was done by the police via crime scene photos.

In 1976 a study, made strictly for “internal use”, advised the state security organisation as follows: “On scribbling we mean such an act when the perpetrator in some public place – on walls of private houses and official buildings, on the pavement, on street poles, on means of public transport, etc. – puts a sign, a slogan or a monogram on display, [or] alters a slogan in a way that it becomes capable of rising tensions against the political system’s foundations and policy.” The manual devotes a separate section to the often faced dilemma with which right after detecting the incident investigators were faced: they had to decide whether it was a kids’ mischief or a conscious and direct political attack. The two authors of the study came to the conclusion that the majority of scribbles were originated by the irresponsible acts of youngsters, which most often became clear in a glance from the outfit and the placing. However, “hostile” pre-plotted scribbles were typically made by adults

¹² When grouping the photos of the 1956 revolution Sümegi György calls attention markedly to the recording nature of street art (graffities, ‘sculptures’ made from army equipment). See in Sümegi, György, “A fotóhasználatról a börtönrajzokig. Forradalom képekben – avagy a képek forradalma?” [“From Using Photos to Prison Drawings. Revolution in Pictures – or the Revolution of Pictures?”], *Rubicon*, 2002/11–12, 48–53. And also in his other article “Az 1956-os fotók használatáról” [“On Using the Photos of 1956”], *Fotóművészet*, 2003/1–2, 137–141. For more on the subject see Müller, Rolf, “A megtorlás fényképei” [“Pictures of Retaliation”], in *ÁVH – Politika – 1956. Politikai helyzet és az állambiztonsági szervek Magyarországon, 1956*, [SPD – Politics – 1956. The Political Situation and State Security, 1956], ed. Okváth, Imre, Budapest: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2007, 193–221.

Részletek az 1985. március 30-án a Budapesti Harisnyagyár (III. kerület, Szentendrei út 39–51.)
 kerítésére 35 méter hosszan felfűjt „ellenséges” szövegekből – ÁBTL 3.1.5. O-19080
 Excerpts from the “hostile” texts painted 35-meter-long on the fence of the Budapest Stocking Factory
 (District III., Szentendrei Street 39–51.) on 30 March 1985 (“I have an old mania, to go by tank across Romania”)

A hatóság tehát mérlegelhetett, de az alapszabály mégis az volt, hogy a nyomozást minden olyan firkálós cselekmény esetében el kellett rendelni, amit politikai szempontból veszélyesnek ítélt, különösen, ha a háttérben szervezethez volt feltételezhető, illetve – részben az előbbi igazolva – ha az akciók ismétlődtek. További instrukció volt a felfedezett jelek, szövegek nyilvánosságának minél hamarabbi megszüntetése, azokat a fényképezésig, illetve a méretarányos vázlatok készítéséig a kíváncsiskodók elől el kellett takarni. Amennyiben pedig a firkálás olyan felületen történt, amelynek elfedése nem, vagy csak jelentős nehézségek árán volt megoldható, a körülmények és a felirat gyors rögzítése után a hivatalos helyszíni szemlét mellőzték, s az „izgatás” tárgyát rögvest eltüntették.¹² A bizonyítékok eredeti képi dokumentálása tehát fontos, de a várható társadalmi hatások minimalizálása mögött, másodlagos követelmény volt a rendőri munkában.

A tárgyalt időszakban az ellenségesnek ítélt névtelen írásokkal (röpcédula, falra írás, fenyegető levelek), vagy miként egy belügyi parancs meghatározta, a „nem szóbeli úton elkövetett izgatás, közönség megsejtése” bűncselekményekkel kapcsolatos teendők országos koordinációját a Belügyminisztérium III/III. (Belső Reakció Elhárító) Csoportfőnökségének 3. Osztálya látta el.¹³ Vezetője 1971-től kezdve egészen 1983-ig Szigetvári Árpád alezredes (1976-tól ezredes) volt, aki 1949-ben kezdte pályafutását még az Államvédelmi Hatóságnál. Utódja az 1958 óta a politikai nyomozások területén dolgozó Hanusz Gyula ezredes lett, őt követte 1987-ben Kovács János őrnagy, aki 1966-ban lépett a rendőrség kötelékébe, és 1973-ban váltotta a bűnügyi munkát állambiztonságára.¹⁴

Az ún. „nagy társadalmi veszélyességű, több megyét érintő” ügyekben a III/III-3-b alsztály, egyéb esetekben pedig az illetékes rendőrfőkapitányság belsőreakció-elhárító osztálya járt el. A fegyveres erők területén a BM III/IV. (Katonai Elhárító) Csoportfőnökség szervei végezték a felderítő munkát, de egyeztetési kötelezettségük volt a fentebb említett központi osztállyal. A nyomozások során az elhárítók az alsztály kezelésében lévő Központi Gép- és Kézírás minta Irattár mellett a III/V. (Operatív Technikai) Csoportfőnökség írás-, nyelvész-, technikai szakvéleményeire, illetve bűnügyi és közbiztonsági szervek együttműködésére is számíthattak, és rendszerint kapcsolatba kerültek a közigazgatási szervekkel, hiszen a helyszín megtekintését követően a területileg illetékes tanácsot kérték az eredeti állapot visszaállítására.

Sóty Tibor őrnagy 1986-ban (ebben az évben került a III/III-3-b alsztály élére, ahol akkor már két éve kiemelt főoperatív tisztként dolgozott)¹⁵ a Rendőrtiszti Főiskolán készített szakdolgozatában

who had already clashed with the regime previously, writing longer texts with a neat outfit on well-visible places, sometimes repeatedly.

Then authorities were in the position to consider, still the basic rule was to launch an investigation in connection with scribbles that were judged to be dangerous politically; mainly if organised perpetration could be assumed, or – partly justifying the previous assumption – if the actions repeated. A further instruction was to abolish the publicity of the texts as soon as possible, till the recording on photos or sketches they had to be hidden/covered from prying eyes. If the scribbling was on a surface that could not be covered, or was barely accessible then after quickly recording the text and the scene on location investigation was skipped, and the „agitating” object was immediately removed.¹³ So recording the original texts/evidence was important, but in police work they were secondary to minimizing the social effect.

In the given period organising the protocol of dealing with „hostile” anonymous texts (leaflets, wall scribbles, letters), or as a directive of the Ministry of Interior defined the felony of „non-verbal agitation, offending the public” was assigned to the ministry’s Head Division III/III.¹⁴ The HD’s leader from 1971 to 1983 was Lieutenant Colonel (from 1976: Colonel) Szigetvári Árpád, who started his career in 1949 at the SPD. His successor Colonel Hanusz Gyula was – since 1958 – working in the field of political investigations, and he was followed by Major Kovács János in 1987, who joined the police in 1966 and swapped to state security in 1973.¹⁵

In the so called „socially extremely dangerous” cases („spreading to several counties”) the III/III-3-b subdivision was in charge, while in any other cases the jurisdiction’s police headquarters’ counter-reactionary department was authorized. In the army reconnaissance was entitled to the offices of Mol’s III/IV. (Army Counterintelligence) HD, but they had to cooperate with central bureau of III/III-3-b. During the investigations officers could count on the subdivision’s own Central Archive for Typed and Handwritten Samples, also on the expertise of graphologists, linguists and technical professionals of the III/V. (Operative Technical) HD. They were as well helped by the police in general, and came regularly in contact with the administration/civil service as routinely – after crime scene inspection – the local council was asked to restore the original state.

In his 1986 thesis for the Police Officer College Major Sóty Tibor (who became head of III/III-3-b in the same year, after working for two years the subdivision as a leading operative officer)¹⁶ gave a

¹² ÁBTL 4.1. A-3077. Zima Péter – Juhász László: *Az írásos úton megvalósított izgatásról*. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, [Budapest], 1976.

¹³ ÁBTL 4.2. 10-22/17/1986. A belügyminiszter 17/1986. sz. parancsa a nem szóbeli úton elkövetett izgatás, közönség megsejtése bűncselekmények elkövetőinek felderítésével kapcsolatos állambiztonsági, bűnügyi és közbiztonsági feladatok végrehajtásáról, 1986. július 8. Ezt megelőzően egy több mint 20 éves szabályzat volt érvényben. Lásd uo. 10-21/18/1965. A belügyminiszter 0018/1965. sz. parancsa az állam elleni izgatást megvalósító írásos anyagok terjesztésének megelőzésével, elkövetőinek felderítésével kapcsolatos operatív és rendőri feladatokról, 1965. április 12.

¹⁴ A vezetők életrajzát lásd az ÁBTL honlapján található archontológiában (www.abtl.hu/archontologia).

¹⁵ ÁBTL 2.8.1. 14767. Sóty Tibor személyi anyaga.

¹³ ÁBTL 4.1. A-3077. Zima, Péter and Juhász, László, *Az írásos úton megvalósított izgatásról* [On Agitation Via Written Texts], Budapest: BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1976.

¹⁴ ÁBTL 4.2. 10-22/17/1986. Command 17/1986. by the Minister of Interior, concerning the investigations of cases of non verbal agitation and offence to the public; on executing safety, state security and police protocols; 8 July 1986. Before this command a more than two decade old regulation was in effect. See the 0018/1965 command in ÁBTL 4.2. 10-21/18/1965.

¹⁵ See the biographies of leaders in the archontology of ÁBTL’s site (www.abtl.hu/archontologia).

¹⁶ ÁBTL 2.8.1. 14767. Personal file of Sóty Tibor.

Az 1981. május elsejei felvonulásra előkészített transzparens szövegének átfirkálása Oroszlányban – ÁBTL 3.1.5. O-18414

The scribbling on a banner in Oroszlány, originally prepared for the May Day parade of 1981 ("Proletars of the world...!") – This word cannot be translated verbatim. In Hungarian "egyesüljetek" is an imperative: "unite"; but its last syllables "süljetek" mean another imperative: "burn".

áttekintette a különböző írásos „rendkívüli események” felderítésének helyzetét. Ebből megtudhatjuk, hogy az évtized kezdetétől minden ilyen bűncselekmény-fajta esetében emelkedés volt tapasztalható. 1980 és 1984 között mintegy 4100 firkálást regisztráltak, ebből 3200 alkalommal horogkereszt, illetve egyéb fasiszta monogram, jelzés és szöveg felírásával álltak szemben, a többi főleg a szovjeteket, a párt- és a kormány intézkedéseit, vezetőit támadta.

Az őrnagy továbbá megállapította, hogy a hagyományos íróeszközök mellett – az 1982-től a kereskedelmi forgalomban kapható – különböző spray-eket is egyre nagyobb előszeretettel használták fel a firkálók. A dolgozat alapján 1985/86-ban az író-sok hangvételüket tekintve egyre durvábbak lettek, és az elkövetők már sokszor nem elégedtek meg egy-egy felirat elkészítésével, hanem akár több tucattal telepingálták a környéket.¹⁶ A fővárosban is egyre több falfirkálós akciót történt. A Budapesti Rendőr-főkapitányság (BRFK) Állambiztonsági Szerve 1983 második felétől 1986 végéig összesen 823 ilyen esetet és 2042 feliratot regisztrált.¹⁷

1988 közepétől (a májusi pártértekezlet követően) felgyorsult a nyilvánosság korlátainak leomlása, a korábban tabuként kezelt témák fokozatosan előtérbe kerülhettek, sőt a hivatalos hírközlő csatornákon is megjelenhettek. A demokratikus jogok kiszélesedésétől elvileg a falfirkálások számának csökkenése

¹⁶ ÁBTL 4.1. A-2026. Sóty Tibor: Az ellenséges röpcédula terjesztés, falra írás és zászlótépcs megelőzésének és felderítésének tapasztalatai, a vezető feladatai a megelőzés és felderítés javítása érdekében. (Szakdolgozat) 1986.

¹⁷ ÁBTL 1.11.1. 45. d. Jelentés a BRFK ÁB Szerve 1983. szeptemberi komplex utóellenőrzés óta végzett munkájának főbb tapasztalatairól, 1987. március 30.

summary on the state of reconnaissance of written "extraordinary events". From this we know that from the beginning of the decade (1980) there was a rise in the number of such incidents. Between 1980 and 1984 4100 scribbles were recorded, from which on 3200 occasions authorities were faced with swastikas, other fascist monograms, signs and texts, while the rest were mainly attacking the Soviets or the actions and the leaders of the party (HSWP) and the government.

In addition to this, the major appointed that beside the traditional means of scribbling all kinds of spray paints – that were available in shops from 1982 – gained popularity among scribblers. Based on his study, from 1985 to 1986 the tone of the texts became harsher, and more often perpetrators were not pleased with displaying only one text, but they were scribbling dozens of lines in and on the neighbourhood.¹⁷ In the capital as well there were more and more scribbling incidents. The State Security Office of the Budapest Police Headquarters recorded 823 incidents with 2042 inscriptions from the second half of 1983 to the end of 1986.¹⁸

From mid-1988 (after the HSWP's party meeting in May) the collapse of the control on publicity quickened, subjects/issues that were taboos before now could gradually come to the front, even

1983. november 23-án az esti órákban Nyíregyháza belterületén számos horogkeresztet és szöveget festettek fel, például a Kálvin téri trafóházra is – ÁBTL 3.1.5. O-18758

In the evening hours of 23 November 1983 a number of swastikas and texts were painted on walls in Nyíregyháza, one of them appeared on the transformer house at Kálvin Square. As it reads on it: "Unite"

¹⁷ ÁBTL 4.1. A-2026. Sóty Tibor, Az ellenséges röpcédula terjesztés, falra írás és zászlótépcs megelőzésének és felderítésének tapasztalatai, a vezető feladatai a megelőzés és felderítés javítása érdekében [Observations on Enemious Leaflet Spreading, Wall Scribbles, Flag Tearing, and Their Investigation, the Tasks of the Executive in Improving Prevention and Investigation] (thesis), 1986.

¹⁸ ÁBTL 1.11.1. 45. d. Report on the conclusions of the work done Budapest Police HQ's State Security Department following September 1983, 30 March 1987.

A hajdúnánási Körösi Csoma Sándor Gimnázium és Szakközépiskola falfelirata
1988. február 4-én — ÁBTL 3.1.5. O-19707
Inscription in Körösi Csoma Sándor Secondary School (Hajdúnánás)
on 4 February 1988 ("Russians get out!")

volt várható. 1989 év végén az elhárító szervek kötelező „zárszámadásán” Budapest 106 alkalomról és 227 darab politikai „graffiti”-ről, Fejér megye hat, Szabolcs-Szatmár kettő, Tolna egy firkálásról tett jelentést.¹⁸ Természetesen nem meglepő, hogy a főváros az ilyen cselekményekben is élen járt a vidékhez képest, az viszont valamelyest igen, hogy volt olyan megye, ahol egész évben már csak egyetlenegy kommunistákat becsmérő falfirkálással foglalkoztak. Ennek hátterében valóban állhatott az, hogy sokan már az engedélyezett fórumokat használták véleményeik megjelentetésére (habár a tömegkommunikációs eszközök, a demonstrációk, vagy a legális szórólappá „szelődült” rölapok inkább a rendszer „tudatos politikai ellenzékének” jelenthettek alternatívát, a gyermeki csinytevők, a „lázadó” fiatalok számára aligha). Ugyanakkor számolhatunk a változó világban egyre inkább elbizonytalanodó politikai rendőrséggel, amely maga sem tudta pontosan eldönteni, hogy az ún. vélemény-bűncselekmények megszűnése után mivel is áll szemben, s ezért már nem foglalkozott olyan akkurátusan a firkálásokkal, főleg, hogy korábban sem ez számított a legfelderítettebb bűnesettípusnak.

Házak falain, gyárak betonkerítésein, forgalmas közösségi tereken, tömegközlekedési eszközökön, kollégiumok folyosóján, illemhelyiségekben tűntek fel izgató írományok. Ám nemcsak az üzenetközvetítésre felhasznált helyszín tekintetében, hanem tartalmilag is igen széles volt a paletta.

¹⁸ A központi III/III., illetve a többi területi állambiztonsági szerv nem adott meg a firkálásokra vonatkozó számszerű adatokat. Lásd *Szigorúan titkos '89. A magyar állambiztonsági szervek munkabeszámolói*. Szerk. Müller Rolf – Takács Tibor. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010.

appearing in the official media. In theory the broadening of democratic rights leads to a decrease in the number of scribbles. At the end of 1989 the “total account” of state security showed 106 incidents and 227 political “graffities” in Budapest, while Fejér County reported 6, Szabolcs-Szatmár County reported 2 incidents and Tolna County ‘totalled’ 1 incident.¹⁹ Of course, it was not surprising that the capital was in the lead (contrasted to the country), still it is a surprise that there was a county with only one report on scribbling abusing the communists.

So a crucial factor in the background of such a change could be that lots of people were then using legal/permitted forums to express their opinion (although mass media, public demonstrations, or leaflets becoming legal from illegal meant alternative for the “conscious political opposition”, and not for mischievous juveniles or ‘rebellious’ youngsters). At the same time we should not forget the police of this changing world, becoming more and more unsure and uncertain. They could not really tell – after the so called opinion-crime ceased to exist – what they were facing, so they were never more so accurate in their dealings with scribbles, mainly that even previously these incidents were not the typical ‘the case solved’.

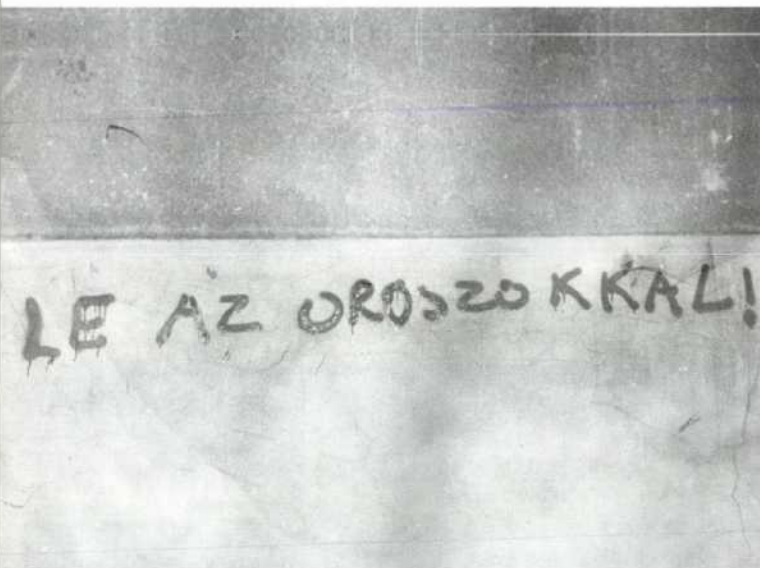
Agitating texts appeared on houses’ walls, on concrete fences of factories, at busy public places, on means of transport, on college corridors and even in toilets. And not only did the place of displaying the messages move on a wide scale, but so did the meaning of texts.

1988. február 9-én az Örs vezér tere és Csömör között közlekedő HÉV szerelvényen történt firkálás részlete — ÁBTL 3.1.5. O-19773

Excerpt from the scribbling written in a car of the Csömör HÉV
(Railway of Local Interest; local train network) on 9 February 1988
("The HSWP brings misery to this country"; "They rise prices, but they carouse")

¹⁹ Head Division III/III. and other state security organisations did not publish concrete numbers on scribbling. See *Szigorúan titkos '89. A magyar állambiztonsági szervek munkabeszámolói* [Highly Confidential '89. Daily Reports of Hungarian State Security Offices] ed. Müller, Rolf and Takács, Tibor, Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2010.

BA
ÉL
SZAT
MA

Felirat Mátészalkán 1985. augusztus 11-én a Szokolai Őrs u. 21. számú lakótömb falán — ÁBTL 3.1.5. O-19130
Inscription on the wall of a block of flats at 21 Szokolai Őrs Street, Mátészalka, on 11 August 1985
("To hell with the Russians")

Az orosházi Szántó Kovács János Múzeum ablakpárkánya 1986. május 16-án — ÁBTL 3.1.4. I-7
The windowsill of Szántó Kovács János Museum in Orosháza, on 16 May 1986 with a text saying:
"Down with Communism"

A békéscsabai Lencsési út 20. szám alatti ABC bolt fala 1986. június 3-án — ÁBTL 3.1.4. I-8
Walls of a store at 20 Lencsési Street, Békéscsaba, on 3 June 1986 with an unfinished inscription:
"Fuckin' Socialis"

1956. október 23. harmincadik évfordulóján Budapesten egy XV. kerületi lakóházra került Nagy Imrét élető karcolat — ÁBTL 3.1.5. O-19192
On the 30th anniversary of 23 October 1956 (the outbreak of the revolution) somebody carved a line hailing Nagy Imre on the wall of a house in Budapest's District XV. ("Hail Nagy Imre")

A budapesti Móricz Zsigmond körtér hirdetőtáblája
1989. január 31-én — ÁBTL 3.1.5. O-20057

On the advertisement pole of Móricz Zsigmond Square,
on 31 January 1989. On a placard advertising New Year's Eve party:
"Down with the HSWP"

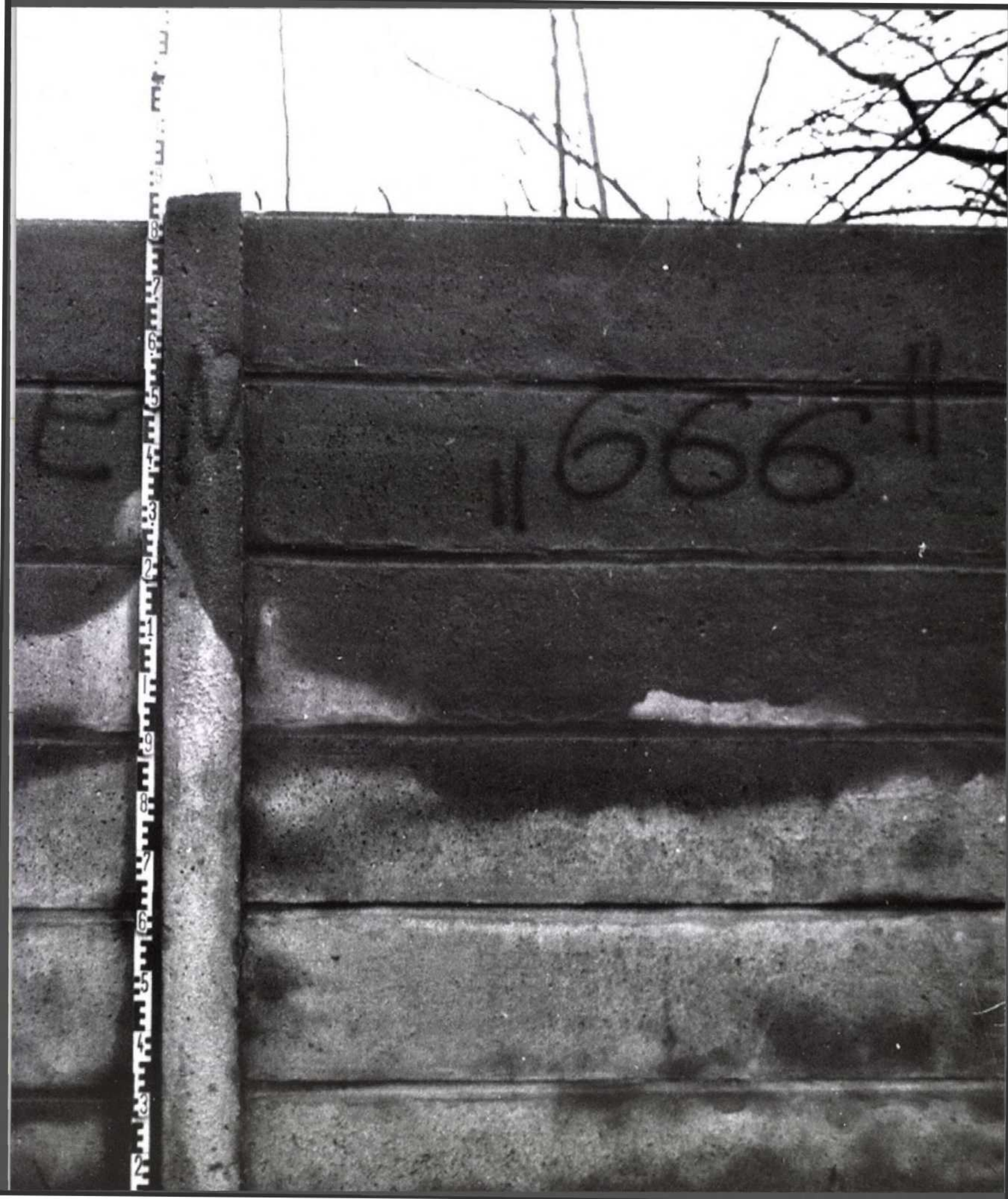
Üzenetek Budapesten a IV. kerületi Gács László u. 21. számú ház
liftjének ajtaján 1989. február 27-én — ÁBTL 3.1.5. O-20057

Messages on the doors of an elevator at 21 Gács László Street,
in Budapest's District IV., on 27 February 1989
("Job, bread, hanging for Kádár!!!", "Long live Kádár János from 3500 [forints]")

Firkálások 1989. március 31-én a budapesti Kálvin téren
elhelyezett reklámtáblán — ÁBTL 3.1.5. O-20057
Scribbblings on an advertisement placed at
Kálvin square in, Budapest, on 31 March 1989
("Guaranteed for 40 years", "Moi henchmen, fuck off!")

Felirat a budapesti X. kerületben, a Fehér utca 10. szám
alatti ingatlan betonkerítésén 1989. január 27-én — ÁBTL 3.1.5. O-20057
Inscription on the concrete wall of an estate at 10 Fehér Street,
in Budapest's District X., on 27 January 1989
("Fuckin' Commies")

A mezőberényi vásárcsarnok térhatároló betonkerítésén
1988. március 23-án lefényképezett feliratok (ÁBTL 3.1.5. O-19606)

Photos taken of the inscriptions written on the concrete wall of the market hall in Mezőberény, 23 March 1988 ("I live in terror")

Az orosházi Molnár C. Pál lakótelep V/B. épületének krétafirkái
1989. május 19-én — ÁBTL 3.1.4. I-20

Scribbles in chalk on the V/B. block of flats at Molnár C. Pál
residential district ("Here goes the shit down with Grósz",
"Job, bread and hanging for Grósz")

Jellegzetes csoportot alkottak az olyan tabutémákat felemlegető firkálások, mint az 1956-os forradalom és a mártír miniszterelnök, a szovjet csapatok itt tartózkodása és az ország függetlenségének megkérdőjelezése, vagy az elszakított országrészek és a területi revízió.

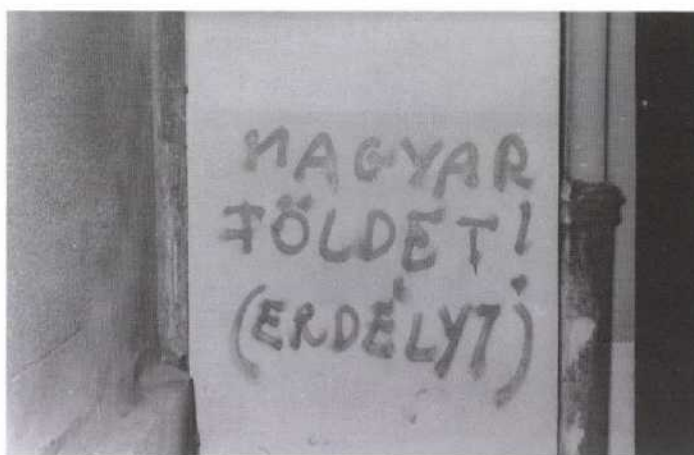
A politikai izgatások körébe sorolták a párt- és az állam vezetőiről készített nem túl hízelgő írásos megnyilatkozásokat, amelyek legtöbbször a rendszert egymagában megszemélyesítő Kádár Jánost, és az évtized vége felé egyre inkább az MSZMP új főtitkárát, Grósz Károlyt találták meg, de itt említhetők a romló életkörülményekből (infláció, áremelkedés) fakadó kirohanások is.

Végül ebbe a kalapba kerültek a náciizmussal kapcsolatos jelképek, a Harmadik Birodalmat éltető szövegek, illetve a különböző ellenkultúrákkal: a *punkokkal*, *skinheadekkel*, vagy az ún. „sátánistákkal” összefüggésbe hozott akciók írásos termékei is.

Specific subgroups of previous taboos appeared, such as the 1956 revolution and its martyr president, the presence of Soviet forces, questioning the country's independence/autonomy, or the lands lost in Trianon and the need for reunification.

The not too coaxing remarks on party and state leaders were counted among political agitation; these most often aimed the regime's personified symbol Kádár János, and by the end of the decade the new general secretary Grósz Károly. And here belonged the outcries on the deteriorating living standards (such as inflation and rising prices).

Last but not least, to this same group belonged the symbols that are linked to Nazism, like texts hailing the Third Reich; or the writings of various countercultures, made by *punks*, *skinheads* or the so called "Satanists".

Három azokból a feliratokból, amelyek Székesfehérvár belvárosában
1987. január első napjaiban jelentek meg — ÁBTL 3.1.4. I-11
Three of the inscriptions found in Székesfehérvár's downtown in the first days of 1987
("Independence for Hungary!"; "Transylvania – Hungarian territory";
"Hungarians!!! This is not a country, but a colony!")

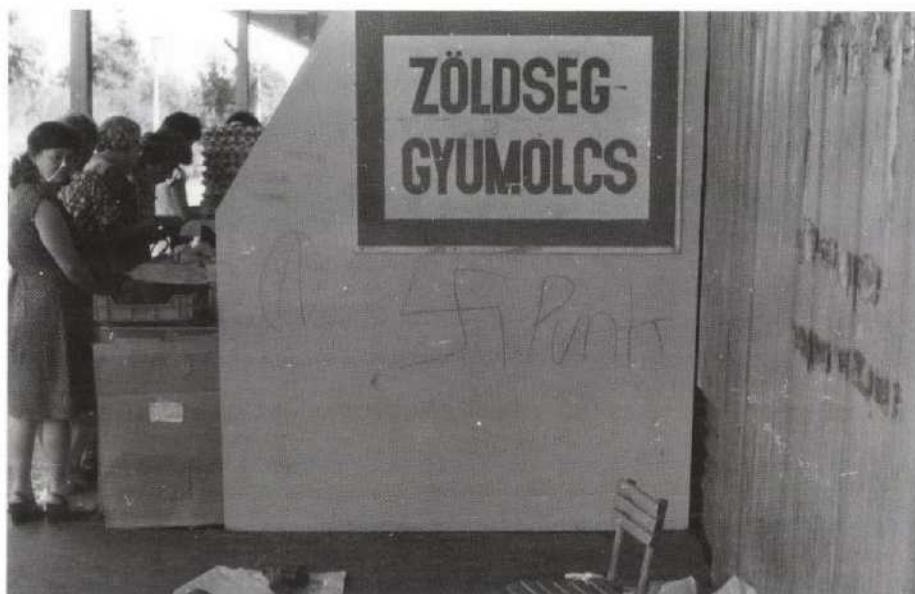

Szolnokon 1988. március 15-ére virradóra történtek írkálások, köztük
a személypályaudvar aluljárójában — ÁBTL 3.1.5. O-19752
There were scribbles on the dawn of 15 March 1988 in Szolnok,
among them one at the railway station's tunnel
("Grósz, suck / my dick")

—
 Szolnokon 1988. március 15-ére virradóra történtek firkálások, köztük
 a Széchenyi lakótelep egyik házának lábazatán — ÁBTL 3.1.5. O-19752
 There were scribbles on the dawn of 15 March 1988 in Szolnok,
 among them one at the Széchenyi residential district ("Kádár – I don't give a shit")

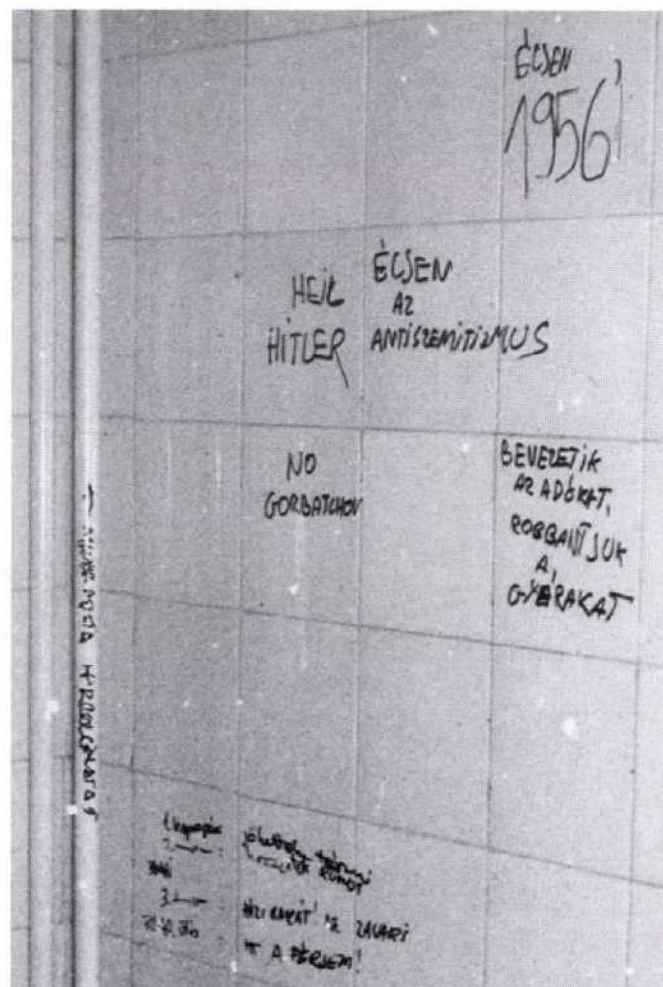
—
 Firkálmányok 1985. augusztus 13-án Nyíregyházán, a Korányi Frigyes utcai druház
 oldalánál álló zöldséges pavilonon — ÁBTL 3.1.5. O-19071
 Scribbles on a grocery shop in Nyíregyháza's Korányi Frigyes Street, on 13 August 1985

Budapest III. kerületében, a Lukács György utcában működő élelmiszerbolt felirata 1989. január 20-án — ÁBTL 3.1.5. O-20057

A text written on the general store in Lukács György Street, in Budapest's District III, on 20 January 1989

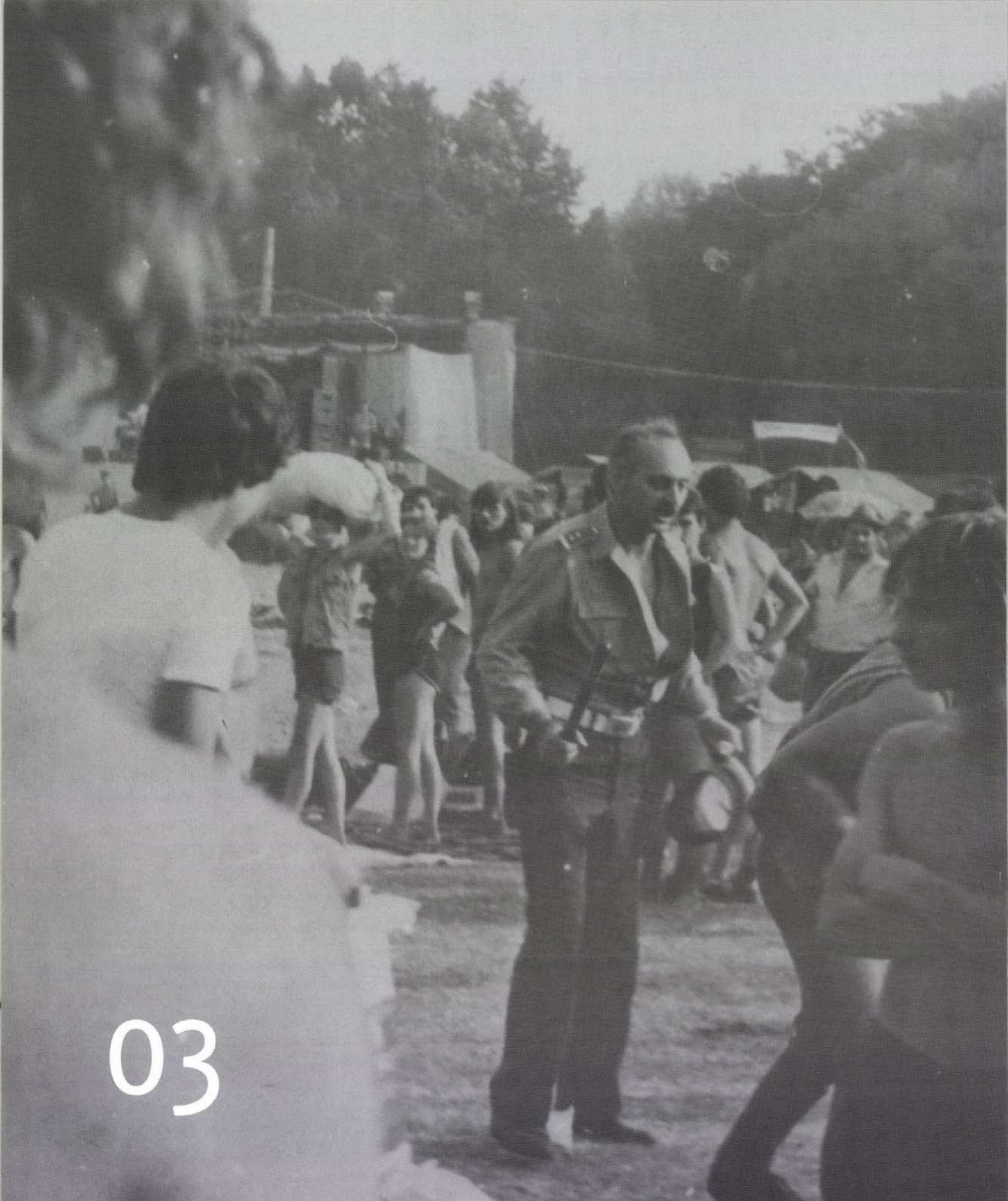
A tematikailag szerteágazó falfeliratok alkotói köre gyakran ismeretlen maradt az állambiztonság előtt. Épp ezért a dossziékba rendezett iratok sem alkalmasak az események háttérének bemutatására, ha csak nem a politikai rendőrség nyomozati módszereit akarjuk ismertetni. A ma története sem állapíthatja meg teljes bizonyossággal a firkálók szándékait. Néha persze az iratkötegekben lévő helyszíni fotók alapján egyértelműnek tűnnek a motivációk, az ellenzéki attitűd, az ifjonti lázadás, a polgárpukkasztás, mégis mindezek csak feltételezések. Csakúgy, mint az itt közölt zárókép esetében, amelynek eklektikussága, a legkülönbözőbb motívumok keveredése leginkább a tagadás tudatosságáról szólhat, a pozitív politikai tartalomról már kevésbé. ■

1987. december 12-én Budapesten a III. kerületi Csobánka utca 5. szám alatti Közösségi Ház mellékhelyiségében történt firkálás egy részlete — ÁBTL 3.1.5. O-19488

A part of the scribbling made in the toilette of the Community House in Csobánka Street, in Budapest's District III, on 12 December 1987 ("Hail 1956; "Hail anti-Semitism; "They introduce taxes, we blow up factories")

The authors of these thematically colourful inscriptions often remained unknown to state security. So the documents within the files are inept for reconstructing the background of events, unless we want to talk about the police's investigative methods. Not even today's historians can reveal the scribblers' intentions. Sometimes of course from the photos the motives – a maverick attitude, the rebel of youth, the will to shock – seem to be unambiguous, still they are all assumptions. Just as with this closing photograph, whose eclectic rainbow of motives reflects rather an act of conscious denial than a politically concrete meaning. ■

03

Békezászlók, békecentrum, békemenet, vetélkedők, sport- és ügyességi versenyek, népi együttesek fellépései, közkedvelt előadóművészek, zenészek koncertjei, és végül természetesen hurka, kolbász, valamint egy kis sör, s máris kész a békefesztivál – állt a „tömeg” politikai orientálásáért és kulturált szórakoztatásáért felelős apparátus nyolcvanas évekbeli „receptkönyvében”. Az Országos Béketanács, a Hazafias Népfront és ez utóbbi sajtóorgánuma, a Képes Újság szervezésében 1984. augusztus 4–5-én harmadik alkalommal rendeztek béketalálkozót az ország földrajzi középpontjában, Pusztavacson. Az apropót a nukleáris háború elleni tiltakozás világnapja szolgáltatta, ezt fejezte ki a fesztivál hangzatos jelmondata is: „Békét, biztonságot a világnak!”. Egy ekkora volumenű esemény persze csak felsőbb pártszerv engedélyével, adott esetben az MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottságának előzetes jóváhagyásával valósulhatott meg, amely 1984. június 12-i állásfoglalásában külön felhívta a figyelmet a „békepolitikai” célok érvényesülése mellett a „népünnepély jelleg” megőrzésére is.¹⁹

E kettős célkitűzés – ahogy egy korabeli dokumentumban olvasható – „amolyan szocialista búcsút” eredményezett.²⁰ A nagygyűlésen a békeharc hazai illetve külföldi tartottak előadásokat, tolmácsolták a békeüzeneteket, s mintegy fő attrakcióként a japán békeharcos, az atomsérültek tokiói szövetségének főtárgyalóját, Yamamoto Hidenori a túlélők sorsával ismertette meg hallgatóságát. A pódiumvitákon aktuális kül- és belpolitikai kérdések kerültek terítékre, többek között Berecz Jánost, a Népszabadság főszerkesztőjét „fagathatták” az érdeklődők. A béketablók, a politikai plakátok és az ún. békefal lehetőséget nyújtottak, hogy ki-kí szóban vagy írásban kifejezze békevágyát, a „politikai totót” helyesen kitöltők pedig a következő évi moszkvai világifjúsági találkozóra válthatták meg jegyeiket. Felcsendültek a békedal-pályázat díjazott szerzeményei, szabadtéri fotókiállítás volt hivatott bemutatni a szocialista Magyarország négy évtizedes fejlődését, a Magyar Posta emlékbélyeget bocsátott ki, és alkalmi bélyegzővel ellátott küldeményeket továbbított a helyszínről, a Magyar Honvédelmi Szövetség sportolói látványos bemutatókat tartottak. A programból nem hiányozhatott a – május elsejék rituáléját idéző – tömegakció sem: a küldöttségek egyetlen menetté egyesülve indultak az ország geometriai közepét jelző toronyhoz és tüzték ki békezászlóikat, miközben több ezren írták be nevüket az ott elhelyezett békekönyvbe.

A nyári hónap első hétvégéjén azonban sokan inkább a könnyed kikapcsolódásért utaztak Pusztavacsra, főleg, hogy az ismert előadó-

¹⁹ Magyar Országos Levéltár (MOL) 288. f. 41/428. ö. e. Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának javaslata és az Agitációs és Propaganda Bizottság állásfoglalása, 1984. június 12.

²⁰ MOL 288. f. 41/435. ö. e. Javaslát az Agitációs és Propaganda Bizottságnak a pusztavacsi Képes Újság Békefesztivál jellegének továbbfejlesztésére, 1984. október 9.

Peace-flags, peace-centre, peace walk, games, sport and ability competitions, performances of folk groups and popular artists, concerts, and of course in the end hurka and sausage, and some beer, and there you go with a peace-festive – that stood firm in the ‘receipt book’ of the apparat in charge of influencing and delighting ‘the mass’ politically. The National Peace Council (NPC) together with the Patriotic People’s Front (PPF), and its weekly magazine Képes Újság organized a peace-meeting in the geographical centre of Hungary, in Pusztavacs for the third time on 4–5. August 1984. The apropos for the occasion was the Day of Anti Nuclear Protest, to which the gathering referred with its fancy slogan: “Peace and security for the world!”. Of course an event on such scale could have come into being only by the approval of higher party levels, in this case by the preceding nod of the Agitating and Propagandistic Committee (APC) of the Hungarian Socialist Workers’ Party (HSWP), which in a special statement called for not only representing the “peace-policy goals”, but also for preserving the “folk festive style”.²⁰

This double goal – as it reads in a contemporary document – originated “a kind of socialist fair”.²¹ At the mass gatherings prominent Hungarian officials in charge of the peace fight gave lectures, putting through the peace messages, and as the highlight of the occasion a Japanese peace fighter, Yamamoto Hidenori, the Assistant General Secretary of Hidankyo, an atomic victim himself, told about the life of the survivors to the audience. At stage debates – at that time – actual internal and foreign political topics were raised; among others, Berecz János the head editor of Népszabadság could have been “questioned” by the public. Peace and political posters, and the so-called peace-wall gave chance to all individuals to express his or her own peace-will; while those who filled out correctly the peace-toto got their tickets for next year’s International Youth Festival in Moscow. Honoured songs of the peace-song contest were played, open air photo exhibition was aimed to display the four decade development of socialist Hungary, the Hungarian Post released a commemorating stamp and uniquely stamped deliveries were sent from Pusztavacs; professional sportsmen of the Hungarian Home Defence Federation (MHDF) held fancy shows. Of this programme, recalling the rituals of May Day parades, mass action was a natural part: delega-

²⁰ Magyar Országos Levéltár (National Archives of Hungary; MOL) 288. f. 41/428. ö. e. The proposal of the HSWP Central Committee’s Agitating and Propagandistic Department (APD), and the statement of the APC. 12 June 1984. (When you see ö.e. it is the abbreviation of the Hungarian term “őrzési egység”, which translates verbatim as “kept unit” and refers to units of the archive, usually several files on the same subject).

²¹ MOL 288. f. 41/435. ö. e. Proposal for the APC on modifying and developing the meaning of the Képes Újság Peace Festival in Pusztavacs, 9 October 1984.

A pusztavacsi eseményeket megörökítő felvételek 1-18. — ÁBTL 3.1.5. O-18993
Pictures showing the events in Pusztafacs 1-18

művészek mellett olyan együttesek fellépésére lehetett számítani, mint például a Prognózis, a V'Moto-Rock, a Solaris, az R-Go, Vikidál Gyula és a P-Box, az Első Emelet, a Lord és a P. Mobil.²¹ Így tehát a magyar pop- és rockzene seregszemléjének ígérkező rendezvény nagy számban vonzotta a fiatal rajongókat. A korszak népszerű lemezlovasa, Dévényi Tibor kapta feladatát, hogy aktívabb részvételre buzdítsa a nagyszínpad nonstop műsorának közönségét, ám a nézői aktivitás egy ponton jócskán átlépte a kívánt mértéket, olyannyira, hogy az első nap délutánján karhatalmi erőkkel kellett lehűteni a kedélyeket. Másnap az országos napilapok a békefesztiválról készített tudósításaikba pár sort szűrtak be a következő szöveggel: „Sajnálattal módon, rendbontó elemek késő délután az egyik zenei program közben alkohol hatása alatt rövid időre megzavarták a rendezvényt. A rendezők – rendőri segítséggel – helyreállították a rendet. A fesztivál esti programjai folytatódtak.”²²

A rendőri fellépés nagysága az ország nyilvánossága előtt rejtve maradt, de – mivel jelentős számú szemtanúja volt a történeteknek (becslések szerint szombaton 120–150 ezren jelentek meg Pusztafacsra, a központi színpadon több tízezres tömeg előtt folytak az előadások) – hamar lábra kelt a hír, hogy valójában több volt ez, mint egy „egyszerű” rendezvény. Az Agitációs és Propaganda Osztály (APO) akkori vezetője, Lakatos Ernő már egy nappal a fesztivál után

tions from far and wide united into a march, going to the tower symbolizing the centre of the country, posting their peace-flags onto it, while thousands signed their names in the peace-book laid there.

Yet, on the first weekend of this summer month, lots of people went to Pusztafacs only to have fun, mainly that beside others such popular bands' performance was on the way as Prognózis, V'Moto-Rock, Solaris, R-Go, Vikidál Gyula and the P-Box, Első Emelet, Lord and P. Mobil.²² This gathering of Hungarian rock icons of course attracted hordes of young fans. It was the job of the popular DJ of the era, Dévényi Tibor to urge the audience of the main stage to participate more actively, but this activity – in the end – went far beyond decency; even to the extent that police had to intervene. The following day the national papers covering the peace-fest inserted only a few lines: “Unfortunately one of the musical programmes was interrupted for a short period of time by some unruly drunk individuals yesterday late afternoon. The organizers – with the help of the police – restored law and order. The festival's night programme went on.”²³

²¹ A Képes Újság július elejétől hetente ismertette olvasóival a várható programot. Lásd a beharangozó írásokat Találkozunk az ország közepén címmel.

²² A közös békevágy erejéről beszélt Molnár Béla Pusztafacsra. Magyar Nemzet, 1984. augusztus 5. 3., Megkezdődött a kétnapos békefesztivál. Százazrek Pusztafacsra, Népszabadság, 1984. augusztus 5. 1., 3., Fesztivál az ország közepén, Népszava, 1984. augusztus 5. 5.

²² Képes Újság released the programme repeatedly from the beginning of July 1984. See the advertising releases entitled “Találkozunk az ország közepén” [“We meet in the centre of the country”].

²³ A közös békevágy erejéről beszélt Molnár Béla Pusztafacsra [“Molnár Béla Talked about the Strength of the Common Desire for Peace in Pusztafacs”], Magyar Nemzet, 5 August 1984; “Megkezdődött a kétnapos békefesztivál. Százazrek Pusztafacsra” [“Two-Day Peace Fest Has Begun. Hundreds of Thousands in Pusztafacs”], Népszabadság, 5 August 1984, “Fesztivál az ország közepén” [“Festival in the Middle of the Country”], Népszava, 5 August 1984.

szükségét érezte, hogy a „terjedő mendemondák” miatt részletesen tájékoztassa a Politikai Bizottság (PB) tagjait. A szigorúan bizalmas jelentés elkészítésében a Központi Bizottság több osztálya vett részt: az APO, a Párt- és Tömegszervezetek Osztálya, illetve a Közigazgatási és Adminisztratív Osztály. Ez utóbbi ellenőrizte, felügyelte az állam-biztonsági szerveket, ezért a jelentésbe bekerültek a belsőreakció-elhárításért felelős III/III. Csoportfőnökség által szerzett információk is. Aczél György és a PB többi tagja így megtudhatták, hogy a több száz fős agresszív csoport elfoglalta a színpadot, majd egymást kezdték sörösüvegekkel dobálni, ezért a rendezőség kérte a rendőrség köz-beavatkozását, amely vízágyú, könnygázgránát és füstgyertya alkalmazása mellett döntött. A sérültek számát a jelentés nem közölte, de azt igen, hogy rendbontás és garázdaság miatt 17 főt előállítottak, 3 személlyel szemben büntetőeljárást indítottak, a többi 14-et jegyzőkönyvi figyelmeztetés után elbocsátották. A tájékoztató anyag kiemelte, hogy a rend egy órán belül helyreállt, és a rendbontásnak politikai motivációja nem volt, de azért, néhány sátoron filctollal és krétával készült, „Nem ilyen békét akartunk” feliratot találtak. A dokumentum továbbá kitért arra is, hogy a „lumpen csoportok” garázda magatartását fokozta a nagymértékű alkohol- és egyes esetekben a kábítószer-fogyasztás, illetve a nem folyamatos színpadi műsor.²³

Itt érdemes megjegyezni, hogy augusztus 9-én az állambiztonság „Dejkó” fedőnevű titkos megbízottja arról tájékoztatta tartóztisztját, miszerint a közönség nagy része hosszú időn keresztül követelte a P. Mobil-t a színpadra, a zenekar azonban nem tudta megkezdeni koncertjét, mivel dobosuk mikrobuszával útközben elakadt. Az egyik rendező végül egy üveget dobott a kiabáló közönség közé, s erre a feldühödött nézők ugyancsak üvegdobálással válaszoltak. A hálózati személy által közölt momentumot azonban a jelentését értékelő operatív tiszt már figyelmen kívül hagyta, és az együttes körül kialakult „slep” számlájára írta a rendzavarás kirobbanását.²⁴ Két hónappal később a rendezvény továbbfejlesztésére vonatkozó APO-javaslat közvetlen kiváltó okként csak a P. Mobil késését jelölte meg,²⁵ és az eseménnyel foglalkozó rendőrségi szakírásokban sem jelent meg a színpadról eldobott üveg, mint a botrány gyúanyaga.²⁶

²³ MOL 288. f. 11/4422. ö. e. Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának jelentése a Politikai Bizottság tagjai számára, 1984. augusztus 6. Vö. ÁBTL 2.7.1. 153/12 számú napi operatív információs jelentés, 1984. augusztus 6. és ÁBTL 2.7.2. BM Tájékoztató a pusztaavasi Békafesztiválon történt rendbontásról, 1984. augusztus 6. Ez utóbbi, a politikai felső vezetésnek készült jelentés szerint a bedobált üvegektől két személy súlyosan, illetve egy rendőr és további három személy könnyebben sérült. Az APO-n októberben készített javaslat azt tudatta az Agitációs és Propaganda Bizottsággal, hogy a rendbontás során bekövetkező 24 sérülésből 23-at üvegdobálás okozott. Lásd MOL 288 f. 41/435. ö. e. Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának javaslata az Agitációs és Propaganda Bizottságnak a pusztaavasi Képes Újság Békafesztivál jellegének továbbfejlesztésére, 1984. október 9. A korszak rockzenei életével foglalkozó Szőnyi Tamás monográfiájában kiegészíti ezt azzal, hogy egy személy lórúgás miatt sérült meg, és két rendőr is orvosi ellátásra szorult. Lásd Szőnyi Tamás: *Nyilvántartottak. Titkos szolgák a magyar rock körül 1960–1990*. Magyar Narancs – Tihany-Rév Kiadó, Budapest, 2005, 612.

²⁴ ÁBTL 3.1.2. M-41158. Jelentés „Dejkó” fedőnevű titkos megbízottal történt találkozóiról, 1984. augusztus 9. Lásd erről Szőnyi: l. m. 609–610.

²⁵ MOL 288 f. 41/435. ö. e. Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának javaslata az Agitációs és Propaganda Bizottságnak a pusztaavasi Képes Újság Békafesztivál jellegének továbbfejlesztésére, 1984. október 9. A javaslatok között szerepelt, hogy a továbbiakban az égetett szeszes italok árusítását tiltsák be.

²⁶ A *Belügyi Szemlé*ben megjelent cikkeket ismerteti Szőnyi: l. m. 610–611.

The measure of the police force involved was concealed from the public, but – as there were witnesses in significant number (estimates suggest that on Saturday there were some 120–150.000 people in Pusztaavacs, with tens of thousands at the main stage) – soon the news spread that it was more than a “simple” restoration of the peace. The head of the Agitating and Propagandistic Department, Lakatos Ernő, only a day after the festival felt the urge to inform members of the Hungarian Politburo because of the “growing rumours”. In preparing the highly confidential report several departments of the Central Committee were involved: the APD, the Party and Mass Organizations’ Department (PMD), and also the Administrative Department (AD). This latter one supervised all organisations concerning state security (the secret services), and so the report contains pieces of intelligence gathered by Head Division III/III., which was in charge of fighting the reactionary forces. From this report Aczél György and the other members of the Politburo came to know that a group of several hundred aggressive people took over the main stage, then started throwing beer bottles at each other, so the organizers called for law force involvement, and the police decided to use water cannon, tear gas grenades and smoke candles. The number of casualties/injuries was not included in the same file, yet it mentions that 17 people were taken to the police, of whom 3 were charged legally, while the other 14 people were let free after recording their case officially. It is highlighted in the text that peace and order was restored within an hour, and that the rampage had no political motivation, beside the fact that on some tents – written with chalk or marker pen – they found the scribble: “This is not the peace we want”. The document also suggests that the behaviour of the so-called “lumpen groups” were greatly influenced by overdose of alcohol, in some cases drugs, and that the show on the stage was not fluent.²⁴

It is here to note that on 9 August 1984 an agent of the secret service, codenamed “Dejkó”, informed his (her?) senior officer that the majority of the audience demanded P. Mobil for long, but the band was unable to start because their drummer’s microbus was stuck on the way to Pusztaavacs. In the end one of the organizers threw a bottle at the yelling audience to which came the bottle throwing of the angry crowd as a response. This notion of the undercover, however, was left out by the assessing

²⁴ MOL 288. f. 11/4422. ö. e. HSWP CC APD’s report to the Politburo, 6 August 1984., See also ÁBTL 2.7.1. 153/12 Daily Operative Informative Report and ÁBTL 2.7.2. Ministry of Interior (Mol) briefing on the rampage at the Pusztaavacs Peace Festival, 6 August 1984. According to this latter report, made for high-ranking political executives, two people were seriously injured by the bottles, while a police man and three other civilians were slightly wounded. The APD’s note to the APC in October 1984 told that 23 out of the 24 wounded were hurt by beer bottles thrown into the crowd. See MOL 288 f. 41/435. ö. e. The HSWP CC APD’s suggestion to the APC on developing the meaning of Képes Újság’s Peace Fest, 9 October 1984. In his monograph about the Hungarian rock life of the era Szőnyi Tamás adds that a civilian was hurt by a horse kick, and that actually two policemen needed medical care. See Szőnyi, Tamás, *Nyilvántartottak. Titkos szolgák a magyar rock körül 1960–1990* [People with Criminal Record. Agents in the Circles of Hungarian Rock Artists], Budapest: Magyar Narancs – Tihany-Rév Kiadó, 2005, 612.

A napilapok augusztus 10-én már a gyorsított eljárás során meghozott bírósági ítéletekről adtak hírt, a fesztiválon letartóztatottakat csoportosan elkövetett és a köznyugalmat súlyosan megzavaró garázdaság bűntettében találták bűnösnek. Most a korábbinál valamelyest bővebben írták le az eseményeket, tudatták olvasóközönségükkel, hogy a „fiatalok közül néhányan felmentek a színpadra és ott akarták a műsort végighallgatni. Az együttes azonban ilyen körülmények között nem volt hajlandó elkezdni a műsort. Ezért a rendező felszólította a rendbontókat a színpad elhagyására, akik a kérésnek nem tettek eleget. Ezután többen üres sörösüvegeket, fűcsomókat és földrögöket dobáltak fel a színpadra. A rendőrség a rendbontás megakadályozása érdekében közbelépett”.²⁷

A békefesztiválon történt botrányt a hatalom nem kezelte politikai ügyként, viszont az azzal kapcsolatos véleménynyilvánítás minden formáját figyelemmel kísérte. Nem sokkal a történet után, az augusztus 17-i Iron Maiden-koncert ideje alatt a Népstadion parkolójában „Mi történt valójában Pusttavacson?” című röplapot terjesztettek. A gyászkeretbe foglalt szöveg írója saját élményein keresztül jelentette meg az eseményeket, miközben a rendőrök magatartását „fasisztának”, „nácinak” minősítette, a verésekkel, vízágyúzással, kardlapozással vegyített tömegoszlatás bemutatásakor pedig a chilei Pinochet-diktatúrával vont párhuzamot. Az augusztus 24-én összeállított állambiztonsági napi jelentés a röplapozást „nemkívánatos politikai hangulatkeltésre alkalmasnak” találta,²⁸ majd október 10-én a III./III. Csoportfőnökség „tekintettel a cselekmény társadalmi veszélyességére” bizalmas nyomozást indított az ismeretlen elkövető(k) felderítésére.²⁹

A következő év tavaszán levéllenőrzés, és egy, az ifjúságvédelem vonalán foglalkoztatott hálózati személy információi alapján figyelt fel a politikai rendőrség a Debreceni Agrártudományi Egyetem mezőtúri Mezőgazdasági Gépészeti Főiskolai Karának hallgatójára, aki a pusztavacsi „összecsapásról” készített fotóiból kilencet kihelyezett a kollégium falújságjára. Két-három nap múlva a felvételek lekerültek a folyosó faláról, de azokat a Szolnok megyei állambiztonság így is alkalmasnak tartotta arra, hogy „a rendőri intézkedésekkel kapcsolatban ellenszenvet keltsenek, illetve a rendőrökkel szemben gyűlöletet szítsen [sic!]”. A központi III./III-as szervhez eljuttatott jelentésben továbbá szerepelt, hogy a fiatal a birtokában lévő negatívok felhasználásával diaporámát³⁰ akar készíteni „Megkoptat ország” címmel,³¹ és az még tovább növelte „bűnlajstromát”, hogy az egyik felvételéből gúnyfotót szerkesztett a főiskolai napokon. Az ügyben „Gépész” fedőnéven titkos nyomozás kezdődött, hiszen a fotók ilyen propagálását a „társadalomra való veszélyes” cselekedetnek ítélték, sőt a tervezett diaszorozattal kapcsolatban még az is felmerült, hogy a főiskolás esetleg kapcsolatban áll a SZETA nevű ellenzéki szervezettel.³²

operative officer, and he claimed the diehard fans of the band for the outbreak of the rampage.²⁵ Two months later the proposal of the APD said that direct cause of the incident was the delay of P. Mobil's performance,²⁶ and the bottle thrown from the stage did not appear even in police training materials.²⁷

On 10 August newspapers were spreading the news about quick court decisions, the people arrested at the festival were found guilty of hooliganism disturbing the peace severely. Now they described the events more detailed than before, letting their readers know “Some of the youngsters went up the stage and they wanted to listen to it there. The band, however, was not willing to start the show in such circumstances. So an organiser told the riotous crowd to leave the stage, but they did not obey. To prevent further violations the police intervened.”²⁸

The regime did not treat the scandalous affair as a political case, still it was cautiously following all statements concerning it. Not long after the events, during the Iron Maiden concert on 17 August in the national stadium's (Népstadion) park place a leaflet was spread, entitled “What was really happening in Pusttavacs?”. The author of the text – which was presented as a mourning paper – Gave an account of the events from first hand, defining the activity of the police “Fascist” and “Nazi”, while he drew a parallel between the beatings, the use of brutal force, water cannons and the Pinochet- regime. The daily briefing of state security, made on 24 August, defined the spreading of the leaflets as “an unwanted act, capable of rising political sentiments”,²⁹ and on 10 October Head Division III./III. launched a confidential investigation to find the perpetrator(s) “due to the socially dangerous nature of the activity”.³⁰

Next spring through the surveillance of letters, and the information from an agent working in field of youth protection the state police noticed a student of the Debrecen University's Mezőtúr Faculty, who put nine photos of his about the “clash” at Pusttavacs on the poster of the faculty's dormitory. Two or three days later the photos disappeared from the corridor's wall yet the state security office of Szolnok county found them capable of “rising sentiments against police intervention and fuel hatred towards police men”. Furthermore the report sent to the central III./III. office suggested that the young man with the photo negatives in his property wanted

²⁷ Ezt az MTI-hírt közölte a *Népszabadság* (1984. augusztus 10. 8.) és a *Népszava* (1984. augusztus 10. 5.), illetve annak egy kissé átfogalmazott változatát a *Magyar Nemzet* (1984. augusztus 10. 10.).

²⁸ ÁBTL 2.7.1. A III. Főcsoportfőnökség 166/7. számú napi operatív információs jelentése, 1984. augusztus 24.

²⁹ Vö. „Fesztivál” fedőnéven vezetett rendkívüli esemény dosszié: ÁBTL 3.1.5. O-19045.

³⁰ Diaporáma-vetítés során általában két vagy több diavetítővel egyetlen vászonra vetítenek képeket, amelyeket úsztatásos technikával egymásra montíroznak. A vetítés alatt zene, vagy szöveg (vagy mindkettő egyszerre) segítheti a nézőt a látottak megértésében.

³¹ ÁBTL 2.7.1. A Szolnok Megyei Rendőr-főkapitányság Állambiztonsági Szervének 9. számú napi operatív információs jelentése, 1985. április 9.

³² ÁBTL 3.1.5. O-18993. Jelentés hálózati jelentések értékeléséről, 1985. május 2.

²⁵ ÁBTL 3.1.2. M-41158. Report on the meeting with agent “Dejkó” (codename), 9 August 1984. On the subject see Szőnyi Tamás's work, 609–610.

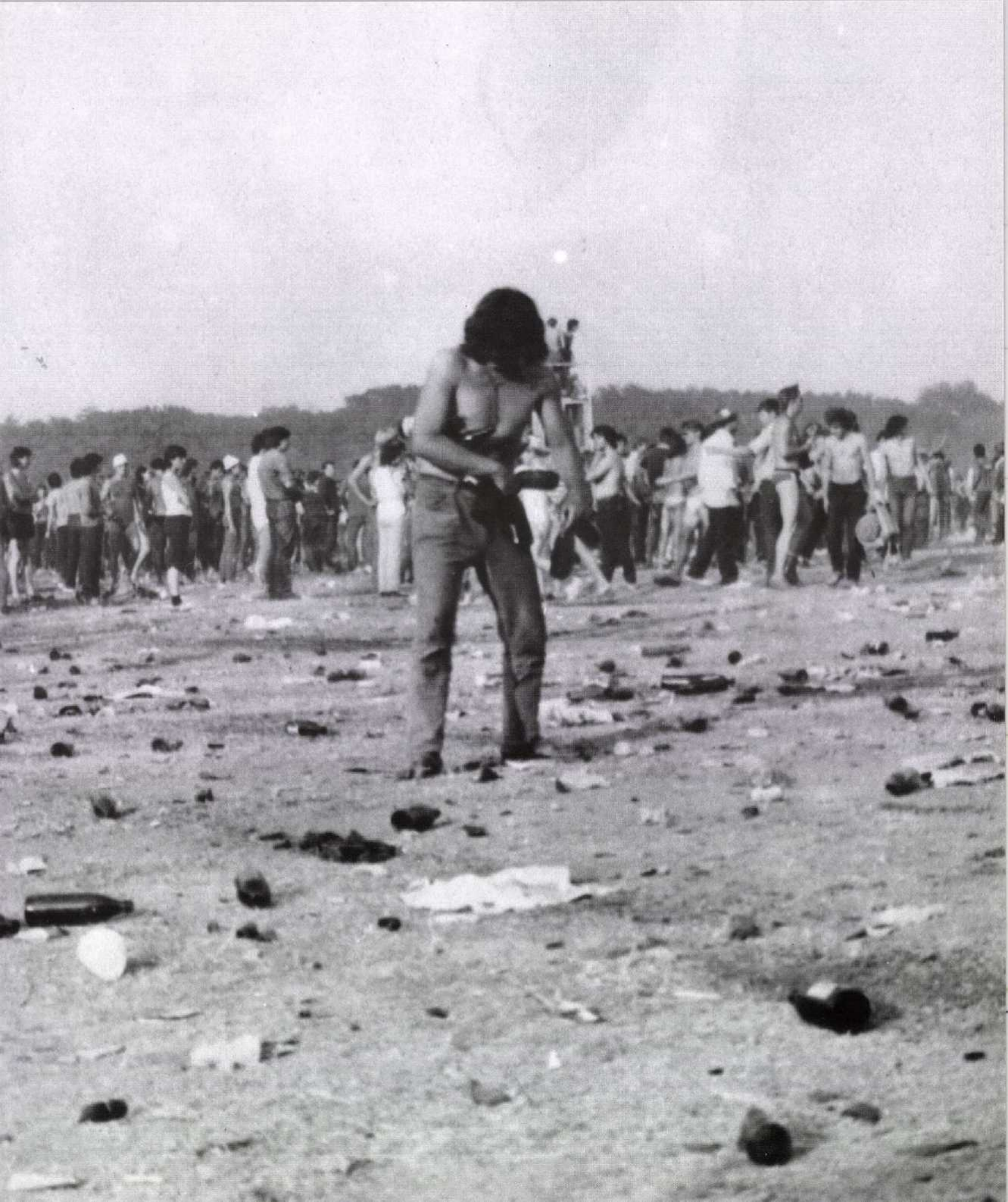
²⁶ MOL 288 f. 41/435. ó. e. The proposal of the HSWP Central Committee's APD to the APC on modifying and developing the meaning of the Képes Újság Peace Festival in Pusttavacs, 9 October 1984. Among other proposals it was suggested to ban all trade of liquors and spirits.

²⁷ Articles of *Belügyi Szemle* published by Szőnyi, 610–611.

²⁸ This news of the MTI was published verbatim by *Népszabadság* (10 August 1984) and *Népszava* (10 August 1984), and a slightly modified version appeared in *Magyar Nemzet* (10 August 1984).

²⁹ ÁBTL 2.7.1. Head Division III.'s daily briefing no. 166/7, 24 August 1984.

³⁰ Contrast it with the file codenamed “Fesztivál” [“Festival”]: ÁBTL 3.1.5. O-19045.

Az állambiztonság külön készült a kiállítás anyag nézőközönségre gyakorolt érzelmi hatásának dokumentálására, illetve foglalkozott a „célszemély” által használt fotólabor titkos átkutatásának lehetőségével is.³³ A fényképmásolatok beszerzését egy, az amatőr fotóssal kapcsolatban álló hálózati személynek kellett megpróbálnia,³⁴ aki jelentéseiben informálta megbízóit a képek sorsáról, azaz, hogy a hallgató az engedély nélküli folyosó-kiállítás után heverője fölé tette ki a felvételeket, és idővel címet is adott sorozatának, saját neve mellé fekete betűkkel sárga alapon a következő szöveget írta: „XX. századi félelem, 1985”.³⁵ A megyei állambiztonság decemberben végül tájékoztatta a kollégiumban lévő társadalmi kapcsolatát, aki ezt követően szokásos „rutin” ellenőrzése során „felfedezte” a képeket, majd közölte fenntartásait az alkotóval, akinek beleegyezésével a negatívokat megsemmisítették.³⁶ Az ügyben folytatott titkos adatgyűjtés így a „célszemély” előtt rejtve maradt. A nyomozás befejeztével megállapították, hogy a fiatal nem állt kapcsolatban az ellenzékkal, és konkrét bűncselekményt nem követett el, de mivel úgy látták, hogy ez utóbbi kifejlődésének veszélye fennáll, nevelő jellegű beszélgetés végrehajtásáról határoztak.³⁷

A dossziében található iratokból nem derül ki, hogy a „ki-fogásolható mondanivalójának” minősített fényképek másolatai hol készültek és milyen úton kerültek a megyei politikai rendőrség birtokába. A 18 papírképről készített reprodukció – egy kivétellel, amely a koncert hallgatóságát mutatja – az 1984. augusztus 4-i pusztavacsi tömegoszlatás fázisait rögzítette. Nyilvánosságra hozataluk, még ha az szűk körben is (egy vidéki kollégiumban) történt, elég alapot szolgáltatott a készítőjük több mint féléves megfigyeléséhez. ■

to make a Diaporama³¹ with the title “Worn out country”,³² and his “list of guilt” was even added by the fact that from one of his snapshots he created a caricature-photo for the College Days. Concerning the case a secret investigation started by an agent codenamed “Gépész”, as such display of the photos was declared an act “dangerous to society”, what’s more in connection with the Diaporama concerns about a possible link between the university student and the opposition group called SZETA³³ were raised.³⁴

State security was distinctively preparing for documenting the emotional effect on the people by the exhibition’s material, and was considering the possibility of searching the “target’s” photo laboratory in secret.³⁵ Getting copies of the photos was a task assigned to an agent who had relations with the amateur photographer.³⁶ He (she?) informed his consigner about the fate of the photos, in this case about the fact that the student – after his illegal display at the corridor – put the photos above his bed, and later even gave a name to the series writing in black on yellow background next to his own name wrote: “Twentieth century fear 1985”.³⁷ In the end (December 1985) the county’s secret police informed it’s social connection in the dormitory, who at one of his “routine” checks “discovered” the photos and then he told his restraints to the author with whose approval the photo negatives were destroyed.³⁸ And so the secret gathering of information in the case was concealed from the “target”. After closing the file it was noted that the youngster had no connections with the opposition and did not commit a crime, but because the authorities thought that the danger of making such connections was present they decided to have an educational face to face chat.³⁹

From the documents in the file it is not clear where the copies with “reprehensible content” were made and how they got into the hands of the county’s secret police. The reproductions of the 18 original photos – with an exception showing the audience of the concert – were recording the phases of police brutality. Their publication, even if in such closed environment (in a rural dormitory), gave base for the authorities to track the author of the photos for more than half a year. ■

33 ÁBTL 3.1.5. O-18993. „Gépész” fedőnevű bizalmas nyomozásban kidolgozott intézkedési terv, 1985. május 2.

34 ÁBTL 3.1.5. O-18993. „Bencsik András” fedőnevű titkos megbízott számára kidolgozott foglalkoztatási terv, 1985. május 2.

35 ÁBTL 3.1.5. O-18993. Kivonat „Bencsik” fedőnevű titkos megbízott 1985. május 3-i és 1985. május 24-i jelentéséből.

36 ÁBTL 3.1.5. O-18993. Jelentés a „Gépész” fedőnevű bizalmas nyomozásról, 1985. december 6.

37 ÁBTL 3.1.5. O-18993. Határozat a „Gépész” fedőnevű bizalmas nyomozásban, 1985. december 12.

31 A diaporama or slide show is a display of a series of chosen pictures, which is done for artistic or instructional purposes, conducted by a presenter using an apparatus, such as a carousel slide projector, often accompanied by music and/or text. 38 ÁBTL 2.7.1. The daily report (No. 9.) of Szolnok County’s Police Headquarter’s State Security Department on 2 May 1985.

32 ÁBTL 2.7.1. The daily report (No. 9.) of Szolnok County’s Police Headquarter’s State Security Department on 2 May 1985.

33 SZETA: Fund for the Support of the Poor.

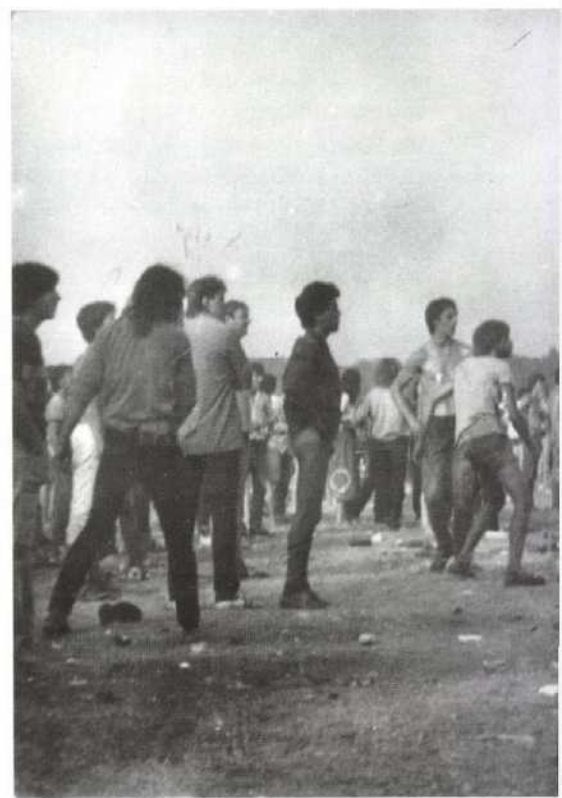
34 ÁBTL 3.1.5. O-18993. Report on the evaluation of daily reports. 2 May 1985.

35 ÁBTL 3.1.5. O-18993. Decision directive made during the investigation codenamed “Gépész” (“Mechanic”), 2 May 1985.

36 ÁBTL 3.1.5. O-18993. Plan for agent “Bencsik András” (codename), 2 May 1985
37 ÁBTL 3.1.5. O-18993. Resumé from the reports made by “Bencsik András” on 3 and 24 May 1985.

38 ÁBTL 3.1.5. O-18993. Report from the investigation codenamed “Gépész”, 6 December 1985.

39 ÁBTL 3.1.5. O-18993. Resolution made in the same confidential investigation, 12 December 1985.

A HA

RU

04

A budapesti Sztálin-szobor ledöntése az 1956-os magyar forradalom leglátványosabb szimbolikus aktusa volt. Nem véletlen, hogy ma már szinte elképzelhetetlen olyan TV-műsor, mozifilm, album, amely az októberi–novemberi események vizuális megidézésékor ne használna a monumentum megsemmisülésének egyes stációit megörökítő korabeli képkockákat. Persze ezekben a napokban számos más politikai emlékművet távolítottak el, vagy csak „alakítottak át” (az esetek többségében a rajtuk ágaskodó ötágú csillag leverésével), nemcsak a fővárosban, hanem vidéken is – többeket pont az ilyen cselekedeteikért ítélték aztán többéves börtönbüntetésre. Az akciók és azok megtorlása egyetlen közös okra vezethető vissza, arra, hogy az emlékművek mindig kötődtek az aktuális politikai hatalomhoz, annak legitimációs, propagandisztikus törekvéseihez.³⁸ Tudatosan, az emlékeztetés szándékával létrehozott, ténylegesen látható jelekről, azaz „emlékezeti helyekről” volt szó.³⁹ Megtámadásuk a demonstrált üzenet tagadását jelentette, „emlékhelytelenítés” történt tehát fizikailag és ideológiailag egyaránt.

Ilyen jellegű támadások nemcsak a forradalom napjaiban, hanem azt megelőzően, sőt utána is történtek, és az ügyekben rendszerint eljáró politikai rendőrség iratai alapján mondhatjuk, hogy nem is ritkán. A 1956-os szobordöntésekkel, -csonkításokkal, -firkálásokkal (amikor az emberek egy időre szabadon kifejezhették érzéseiket) ellentétben ezek a cselekmények titokban, az éj leple alatt zajlottak, kivételt csak a rendszer alkonyán, 1989-ben történt nyilvános ellenzéki demonstrációk jelentettek. A hatalom pedig mindent megtett annak érdekében, hogy a nyomokat minél hamarabb eltüntesse, a hivatalos emlékezeten esett csorbát kiköszörölje.

Az akkoriban „közösség megsértésének” (ez általában szovjet hősi emlékművek, katonai sírok megrongálása esetén állt fenn), vagy „firkálás útján elkövetett izgatásnak” minősített események jó részét ma is az ismeretlenség övezi, és – ellentétben az 56-os felvételekkel – a helyszíni fotók sem váltak a korszakkal kapcsolatos vizuális emlékezetünk darabjaivá. Ezért itt azokból a nyolcvanas években történt „emlékhelytelenítésekből” válogatok, amelyekről az iratok mellett képi források is fennmaradtak.

A történetek sokszor az emlékhely kisebb-nagyobb rongálásáról szóltak, az elkövetők ilyenkor direkt politikai üzenetet nem hagytak hátra. Így volt ez 1980-ban Baján, ahol február 9-én este fél tizenkettőkor a rendőrkapitányság 1. számú mozgó őrszeme a Déri-kertben lévő szovjet temetőben négy síremléket ledöntve, 11-nek a tetején díszelgő fémcillagot lehajlítva, egyet pedig letörve talált.

38 A témával kapcsolatban lásd Pótó János: *Az emlékeztetés helyei. Emlékművek és politika*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. Sinkó Katalin: *A politika rítusai: emlékműállítás, szobordöntés*. In *A művészet katonái. Sztálinizmus és kultúra*. Szerk. György Péter – Turai Hedvig. Corvina Kiadó, Budapest, 1992, 67–79. Wehner Tibor: *Értékek és kordokumentumok elvesztése – avagy hogyan tűntessünk el egy szobrot?* *Új Forrás*, 2008/10. sz. 93–105.

39 Tehát a Pierre Nora-i értelemben vett fogalomról van szó. Lásd Pierre Nora: *Emlékezet és történelem között – A helyek problematikája*. In uő: *Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok*. Szerk. K. Horváth Zsolt. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010, 13–33.

Bringing down the Stalin statue in Budapest was the most symbolic and most spectacular act of the 1956 Hungarian revolution. It is not by chance then that today any TV show, movie or photo album is unimaginable without visually recalling the phases of the destruction of the monument. Of course in those days many political statues were destroyed, or were “restructured” (most commonly by removing the red star), not only in the capital but many places in the country – an act, for which many people were sentenced for years of imprisonment. These actions and their retaliations go back to one common origin, to the fact that monuments are always connected to those actually in power, to propagandistic and legitimizing intensions.⁴⁰ These visual symbols were consciously created to remind people; so they were “sites of memory.”⁴¹ The attack on them demonstrated the denial of their message, so their destruction was a kind of ‘de-memorial-ization’.

Such attacks did not only happen during the days of the revolution, but also before and after it, and from the papers of the routinely involved political police we can tell they were not rare. In contrast with the scribbles, mutilations or bringing downs of 1956 – when for a while people could express their feelings freely – these happened secretly during the night, except for the public demonstrations of 1989, at the dusk of the regime. The regime did everything to make their traces disappear as soon as possible, to restore the harm done to official remembrance.

Most of the acts declared to be an “insult to the community” (usually it meant attacks on Soviet war memorials or graves of Soviet soldiers) or “political agitation via scribbling” are – for the most part – still unknown; and unlike the pictures taken in 1956 they did not become part of the visual remembrance connoted with the era. So in my essay I focus on those ‘de-memorial-izations’ where not only written but also visual documentations are available.

Most often these stories are about more or less serious damage done to the memorials, in which cases the perpetrators did not leave a direct political message behind. That is exactly what happened on 9 February 1980 in Baja, where – in the Déri Garden at 11.30 PM – the patrol of the local police department found four Soviet graves brought down, eleven with stars bent down, and one with a torn off star.

40 For further information on the subject see Pótó János's work, *Az emlékeztetés helyei. Emlékművek és politika* [Places of Reminding. Monuments and Politics]. Budapest: Osiris Kiadó, 2003. See also Sinkó Katalin's “A politika rítusai: emlékműállítás, szobordöntés” [“The Rites of Politics: Erecting Monuments, Bringing Down Statues”], in *A művészet katonái. Sztálinizmus és kultúra* [Soldiers of Art: Stalinism and Culture], ed. György Péter – Turai Hedvig. Budapest: Corvina Kiadó, 1992, 67–79, and Wehner Tibor's study “Értékek és kordokumentumok elvesztése – avagy hogyan tűntessünk el egy szobrot?” [“Losing Values and Documents – or How to Disappear a Statue?”], *Új Forrás*, 2008/10, 93–105.

41 So it is identical with Pierre Nora's concept. See Nora, Pierre, “Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire”. *Representations* 26. Spring 1989, 7–24.

A bajai szovjet katonai sírok az 1980. február 10-én készített helyszíni fotón — ÁBTL 3.1.5. O-17773
Crime scene photos showing the Soviet graves, taken on 10 February 1980

Forró nyomon indult meg az elkövetők utáni hajsza, a sírkertből rendőrököt indítottak el, hogy rekonstruálják az elkövetők haladási útvonalát, majd mozgósították az éjszakai életben otthonosan mozgó besúgókat, részint azért, hogy azonosítsák az aznap este a városban hangoskodó, randalírozó fiatalokat, illetve, hogy „feltérképezzék” – a potenciális elkövetői körnek tartott – „galeri jellegű csoportokat”. A megyei belsőreakció-elhárítás stílszerűen „Döntögetők” fedőnevű nyomozása azonban még jó ideig a sötétben tapogatózott. Míg nem, október 14–15-ére virradóan az említett helyszínen újból legörbítették a vörös csillagokat, s ezt a hónap végén még egy újabb akció követte, ám az utóbbi alkalommal a kertben dolgozó munkások tetten érték a támadókat. Kiderült, hogy a „döntögetők” nem a bajai mulatók törzsközönségéből verbuválódtak, hanem csak 8–10 éves gyerekek, akiknek életkora kizárta a büntethetőséget, s így a nyomozás folytatását.⁴⁰

Hasonló eset történt 1985. szeptember 23-án a miskolci Kálvária-dombon. A 27 szovjet sír ledöntőjét az állambiztonság most is azok között kereste, akik időről időre megjelentek a környéken, alkoholt fogyasztottak és kábítószeresek, vagyis szípuztak (a korban elterjedt kábítószeres formája volt, hogy nejlonzacskóba csavarlazítót, ragasztót, hígítót vagy más szerves oldószert töltöttek, amelynek gőzét beszívták). A gyanú ellenére nem tudtak a delikvensnek nyomára bukkanni, s még az sem segített, hogy a közelben egy névvel ellátott iskolai szótárfüzet borítója is előkerült.⁴¹

The hunt after the perpetrators started on fresh traces, letting police dogs to follow their path for further reconstruction. Later informers sunk in the night life were mobilized, partly to identify the youngsters having fun in the streets that night, partly to map those “mob like groups” that had the potential of such an act. The county’s counter internal-reactionary department codenamed the investigation “Döntögetők” (“Topplers”) with which they were left in the dark for quite a while. Then on the night from 14 to 15 October another red stars were bended down at the same place, followed by another incident at end of the month. At this latter, however, some undertakers caught the perpetrators red handed in the cemetery. It turned out that the topplers of the stars were not from the night life of Baja, but were children of 8–10 years, whose age excluded penalty and further investigation as well.⁴²

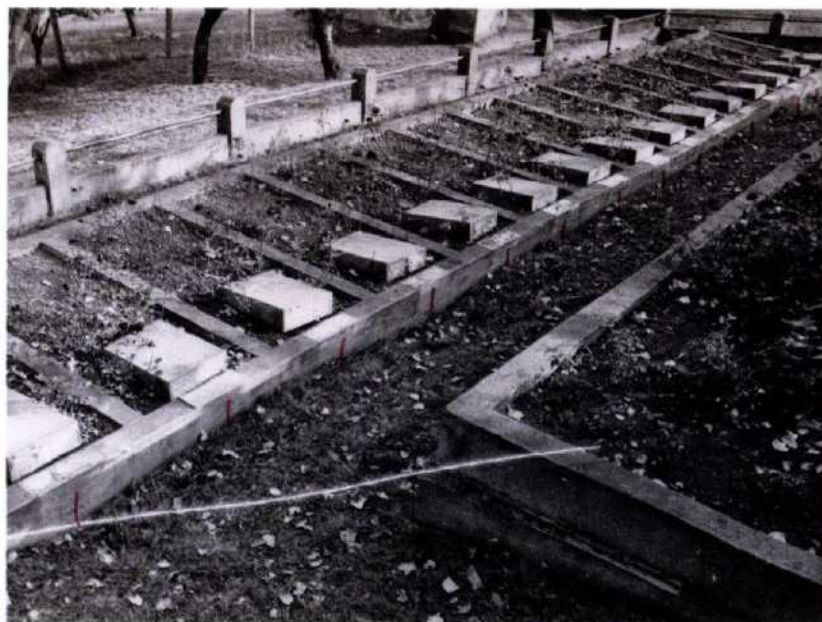
A similar incident took place on 23 September 1985 at Miskolc’s Kálvária-hill. State security was now again looking for those who brought down 27 Soviet graves among the drunkards and drug addicts of the neighbourhood. (In general “drug” in the era meant the use of industrial liquids and aerosols, such as paint thinner or bolt remover put into a plastic bags and inhaled from there.) Although the authorities had their suspects the delinquents could not be traced, and not even the cover of a dictionary-sheet book with a name on it was any help.⁴³

⁴⁰ ÁBTL 3.1.5. O-17773. „Döntögetők” fedőnevű rendkívüli esemény dosszié.

⁴¹ ÁBTL 3.1.4. I-9. Szovjet síremlék rongálási ügyének dossziéja.

⁴² ÁBTL 3.1.5. O-17773. File codenamed “Döntögetők” [“Topplers”].

⁴³ ÁBTL 3.1.4. I-9. File on the damaging done to the Soviet graves.

A ledöntött szovjet katonasírok Miskolcon 1985-ben — ÁBTL 3.1.4. I-9.
The destroyed Soviet graves in Miskolc, 1985

A tárgyalt időszak legintenzívebb „csillaghullással” járó jelensége 1987. augusztus 19-én Pápán történt, ahol a Szovjet Hősi Katonai Temetőben a virágokat szétszórták, több sírt megtapostak, 61-ről le-törték a csúcsdísz, a vörös csillagok majd felét a környéken elszórták, a többi magukkal vitték.

Az esetet természetesen a megyei rendőrség nem egyszerű rongálási-lopási ügyként kezelte. Súlyát jól jelezte, hogy a helyi III./III. Osztály nagyszabású nyílt és titkos nyomozásba kezdett. A felderítési időszak alatt rejtett figyelést vezettek be a város több helyszínén naponta fél tucat operatív tiszt részvételével. A 13 napos akciósorozat azonban eredménytelenül zárult, s nem szállítottak használható híreket a beszervezett személyek sem. Az egyetlen érdemi információt a Pápán állomásozó szovjet katonai alakulat elhárítótisztje szolgáltatta, aki értesítette magyar kollégáit, hogy egyik zászlósuk az adott éjszakán a sírkert mellett elhaladva szemtanúja volt az esetnek. Láta, hogy két fiatal férfi a csillagokat tördeli, egy harmadik pedig a temető melletti járdán falaz társainak. Ez utóbbit megszólította, mire az kést rántott. Az ukrán származású katona felmérve a helyzet komolyságát, távozott a helyszínről, s nemsokára – mivel éppen leszerelt – az országból is. A szovjet állambiztonság a lakhelyén kereste fel, s személyleírást, illetve fényképes azonosítást kért tőle. A baráti társszerv közreműködésének köszönhetően a gyanú három felnőtt férfira terelődött, akiket beidézték a kapitányságra, sőt bent tartózkodásuk alatt még le is hallgatták őket, hátha összeharva elkotyognak valamit. Az operatív technika (az ún. 3/e rendszabály) alkalmazása azonban bizonyítékot nem eredményezett. Így nem tehettek mást, mint hogy

The given period's most intensive star shower came on 19 August 1987 in Pápa, where in the Cemetery of the Heroic Soviet Solidier flowers were scattered, several graves were trampled on, 61 the head ornaments were removed, half of the red stars were thrown all around the neighbourhood or taken away. The county's police of course did not treat the case as simple damaging and theft.

The gravity of the matter is shown by the fact that Division III/III. launched both a public and an undercover investigation. In the reconnaissance part undercover tracking was instituted on several locations within the town that included half a dozen operative officers. The 13-day-long operation, however, did not fulfil its goals, and the informers were also helpless. The only valuable piece of information came from a counter-intelligence officer of the Soviet troops stationed in Pápa, who said that an ensign of the garrison witnessed the incident. He saw two men tearing off the red stars while a third man was watching out for them from the pavement next to the cemetery. The ensign turned to this third person who in return put out a knife. The solidier who was from Ukraine could detect the gravity of the situation so he left, not only from the scene but soon – as his time of duty expired – from Hungary as well. The Soviet state security visited him in his home, asking for a detailed description and for identification with the help of photos. Due to this intervention back in Hungary three adult males were suspected. They were taken to the police, and were even taped during their custody, to find some hints from their chatter. Yet this operative technique (the so-called 3/e provision) did not produce evidence,

a bizalmas nyomozást az elkövetés után több mint egy évvel, 1988 decemberében lezárták.⁴²

Külön csoportba sorolhatók az olyan törekvések, amelyeknek célja nemcsak „egyszerűen” az emlékhely megrongálása volt, hanem annak egy másfajta, vagy tabuként kezelt emlékezet hordozójaként való felhasználása. Ezek közül is elsőként azok említhetők, amelyeknek eszköze – mindenféle magyarázat nélkül – egy tiltott önkényuralmi jelkép, a horogkereszt volt.

1986-ban, egy évvel a már említett miskolci Kálvária-dombi eset után, Borsod megyében újra támadás érte a szovjet katonák emlékét. A putnoki köztemetőben álló obeliszkre egy horogkeresztet karcoltak fel. A helyszínelők a környék átvizsgálásakor sörözüvegeket, elégett iskolai orosz tankönyveket és egy rozscipót is találtak, ám ezek közül egyik sem vezetett el a tettes(ek)hez, s az elkövetkező két hónap nyomozása sem vitte közelebb az állambiztonsági apparátust a talány megoldásához.

A tanúkihallgatások során ugyan kiderült, hogy a környékbeli fiatalok gyakran járnak ki a sírok közé „szórakozni”, de azonosításukat nem segítették elő az olyan információk, amelyeket például a temetőgondnok adott, hogy már több alkalommal látott „egy 17 év körüli intézetis fiút, aki magát »Zorró«-nak maszkírozza, arcára kendőt köt, s úgy ijesztgeti az embereket.” Az iskolai tankönyvmaradványok ugyancsak vakvágánynak bizonyultak, mert mint a helyi általános iskola egyik nyolcadikos tanulója elmondta, több gyereket ismer, akik utálják az orosz tantárgyat, „ilyenek közé lehetne sorolni szinte minden osztálynak a felét.” A rozscipó sem vitte közelebb az állambiztonsági nyomozókat a megoldáshoz, mivel megtudták, hogy azt korábban egy szovjet turistacsoport helyezte el kegyeleti célból. Az ügy felgöngyölítését még a feljelentést megszövegező tanácsi dolgozó is – igaz, nem szándékolta, de – hátráltatta, ugyanis annyira óvatosan és körültekintően akart eljárni, hogy a rongálás felfedezésekor a helyszínen talált másik „megbecstelenített” pékárut eltüntette. Így állt ez vallomásaiban: „[...] kimentem a temetőbe, felmentem a Szovjet Hősi Emlékműhöz. Láttam, hogy a szembe lévő oldalon horogkereszt nyomait láttam [sic!]. Felálltam a talapzatra, hogy megnézzem, írva van-e, vagy karcolva. Próbáltam volna letörölni, de nem tudtam, mert mély, karcolásos nyomok voltak. Magam elé néztem ezután, és észleltem, hogy a talapzaton el van helyezve két virág között egy 30 cm átmérőjű cipő. A cipő fölfelé eső részén teljes terjedelmében egy majdnem szabályosnak tűnő, kb. 1 cm-es vonalból álló horogkereszt volt. A cipő barna színű volt, és messziről fehérlett benne a horogkereszt. Vagy csipkedték, vagy valamilyen késszerű tárggyal kivették, azaz belevésték a horogkeresztet. Ezek után, hogy legalább a cipőn ne észleljék a horogkeresztet, beletettem a nálam lévő fekete táskába (diplomata), és behoztam, s a tanáccsal szemben lévő piaci konténerbe dobtam. Ezeket a konténereket a Kazincbarcikai Városgazdálkodási Vállalat szállítja szemeteskocsikkal. Hetente kétszer ürítenek, úgy tudom, csütörtökön és szombaton. Mielőtt azonban bedobtam volna a cipőt, kettétörtem, hogy a konténerbe se észleljék a rajta lévő horogkeresztet. A cipő nagyon száraz volt, vagy ötször kellett ütni a

so the authorities had no other choice but to end the classified investigation in December 1988.⁴⁴

From such and similar incidents emerges a subgroup, in which the aim of the act was not only to damage the memorial but also to use it as a display for other tabooed memories. Out of these we start with a selection of cases in which – with no further explanation – the symbol of the Nazi swastika was used.

In 1986, a year after the already mentioned incident of the Kálvária-hill in Miskolc there was another attack on the memory of the Soviet soldiers in Borsod County. In the cemetery of Putnok a swastika was carved into the surface of an obelisk. While searching the area crime scene inspectors found broken beer bottles, burnt Russian school language books, and even a rye loaf, but none of these led them to the perpetrators; and the investigation of the state security for the following two months was in vain too.

A putnoki obeliszk 1986. július 4-én — ÁBTL 3.1.4. I-10
The obelisk in Putnok on 4 July 1986

42 ÁBTL 3.1.5. O-19661. „Duó” fedőnevű rendkívüli esemény dosszié.

44 ÁBTL 3.1.5. O-19661. File codenamed „Duó” [“Duo”].

konténer pereméhez, hogy kettétörjön. A cipőt, ahogy beletettem a táskába, én közvetlenül a konténerhez mentem, és beledobtam, tehát azt én senkinek sem mutattam." A szerencsétlen fejlemények és az elégtelen információk miatt nem volt mit tenni, a megyei főkapitányság állambiztonsági vezetője a nyomozást beszüntette.⁴³

Nagyszámú nemzetiszocialista szimbólum jelent meg 1988. január 16-án, szombat reggel Tamási városában. A célpont most is a tanácsépület, a rendőrkapitányság, valamint a szovjet emlékmű volt. A három helyszínen összesen 22 darab nagyméretű horogkeresztet festettek fel piros színnel, a felszabadító szovjet hadsereg emlékezeti helyére ezekből négy jutott. A látványt a Tolna megyei politikai rendőrség felvételeken rögzítette (ám ezek nem maradtak fenn), és pár napon belül „Emlékmű” fedőnéven megkezdte a nyomozást. Főként olyan fiatalokra koncentráltak, akik – a korabeli meghatározásokkal élve –, „rendezetlen életvitelűek”, „sátánista, újfasiszta jellegű csoport tagjai”, „ellenséges beállítottságúak”, „kijelentéseik negatívak a társadalomról”. Idővel szűkítették a kört, és a célcsoportba tartozó személyeket a péntek esti Dám Étteremben rendezett diszko közönségében keresték, ezen belül is főleg az ún. rockercsoporthoz tartozó személyeket ellenőrizték. Az eljárás során több mint 100 személy szóbeli meghallgatása történt meg, de az elkövetők kilétét nem sikerült tisztázni. A nyomozás már-már holtpontra jutott, mikor is újabb „rendkívüli esemény” borzolta fel a kedélyeket. Napra pontosan fél évvel a firkálást követően az Úttörőház előtti zászlórúdra egy horogkeresztekkel teli zászlót húztak fel. Lobogóként egy fehér színű, gallérjától és ujjaitól megfosztott férfiinget használtak, amelyre barna-piros festékkel mázolták fel a tiltott jelképeket.

Horogkereszt „lobogó” Tamásiban 1988-ban – ÁBTL 3.1.5. O-19714
“Flag” with swastika in Tamási, 1988

Although it turned out from the questioning of witnesses that local youngsters were often out among the tombs to have fun, but their further identification was not made easier by such information like – for instance – the one came from the caretaker of the cemetery, who on several occasions saw “a boarder boy around 17, masking himself as ‘Zorro’, hiding his face behind a scarf and so frightening the passers-by.” The pieces of the schoolbook also led to a dead end, since an 8th grade student of the local primary said that he knew several children who hated Russian as a subject, “nearly half of all classes could be accounted among these”. The rye loaf also wasn’t much help either for the detectives of state security, as they came to know that it was laid there earlier by a Soviet tourist group for reasons of piety.

Solving the case was even hindered – actually not intently, but still – by the employee of the local council wording the report, as he wanted to act so carefully and cautiously that when discovering the damage done he (she?) made the other “defaced” pastry disappear. It reads in his testimony: “...I have gone to the cemetery and went up to Soviet Heroic Memorial. I saw on the front the lines of a swastika I saw [sic!]. I stood up on its pedestal to see if it was written or carved. I tried to erase it, but I could not, because these were deep scratched lines. I looked in front of me and noticed that on the pedestal between two flowers a loaf with 30 cms diameter was placed. (All across on the upward side of the loaf there was a nearly perfect swastika drawn with a c. 1 cm bald line. The loaf was brown, the white of the swastika could be seen from afar. It was pinched out, or made by a knife, so the swastika was carved into it. Then I put it into my black (diplomat style) briefcase that was with me, I brought it into the town and threw into the waste container of the market, opposite the town hall. These containers are transported by the Kazincbarcikai Városgazdálkodási Vállalat (Kazincbarcika’s Town Management Company). They empty them twice a week, as far as I know on Thursdays and Saturdays. However, before throwing the loaf into the container I broke into two, so that the swastika on it could not be seen. The loaf was very stale, I had to knock it to the edge of the container at least five times. Right after I put the loaf into my bag I went straight to the container and dropped the bread into it; I did not show it to anybody.” Due to the unfortunate circumstances and the lack of viable information there was not much left to do, therefore the head of the county’s state police closed the file.⁴⁵

A great number of national socialist symbols appeared on 16 January 1988, on a Saturday morning in the town of Tamási. The target was now again the building of the local council, the police headquarter, and the Soviet memorial. On three locations 22 large swastikas were painted in red, four of them were on the Soviet statue (the place reminding to the liberating Soviet army). The sight was recorded on the photos of Tolna County’s state police (but these on location photos did not remain), which in a few days launched an investigation, code-named “Emlékmű” (“Memorial”). They mainly focused on such youngsters who –by contemporary terms– were “living unruly life”, “members of Satanist neo-Fascist groups”, with hostile attitude” and had made “negative statements about society”. With time the circle of search was tightened. The authorities were looking for people belonging to the

43 ÁBTL 3.1.4. I-10. Szovjet hősi emlékmű rongálási ügyének dossziéja.

45 ÁBTL 3.1.4. I-10. The file on the case of the damaging done to Soviet heroic statue.

A XVII. kerületi Kasztel András utcában (ma Liget sor) álló szovjet hősi emlékmű új szimbóluma 1989-ben — ÁBTL 3.1.5. O-20057
The new symbol on the Soviet heroic monument in Budapest's XVII. district, in Kasztel András Street (which is now Liget Street)

Nemcsak az elkövetés módja mutatott hasonlóságot az év elején történetekkel, hanem az a körülmény is, hogy megelőző este az említett étteremben zenés-táncos mulatság zajlott. Viszont az egyezések ellenére a nyomozás újra zsákutcaba jutott. 1989. január 17-én a székszárdi központ III/III-asai végső következtetésként azt vonták le, „hogy Tamásiban szervezett, fiatalokból álló csoportok a feldolgozás ideje alatt nem léteztek. Kifejezetten ellenséges beállítottságú fiatal nem került látókörünkbe. A cselekmény elkövetője minden valószínűség szerint egyedül tevékenykedhetett, vagy Tamásin átutazó személy volt.”⁴⁴

Rákosligetben 1948 óta tisztelgett a szovjet katonák hősiességéért elött Megyeri Barna szobrászművész mészko alkotása, valaki azonban 1989. április elején meglegelve annak szimbolikai egyhangúságát, új elemmel gazdagította a kompozíciót, és a csillag társaságába egy horogkeresztet festett. Miként a hasonló esetekben, most sem tudhatjuk, hogy az illető saját meggyőződését kívánta-e propagálni, vagy az e jeleket felhasználó rendszerek eszmei rokonságára akarta felhívni a figyelmet.⁴⁵

Mások, a fentebbiektől eltérően nem hagytak ilyen kétségeket, szövetszerűen fejezték ki az emlékezeti helyszínen egyet nem értésüket. 1981 nyarának végén több alkalommal „izgató tartalmú” írások jelentek meg Mátészalka főterén. Először augusztus 26-án a Lenin-szobor fehér márványabláján kusza nagybetűkkel virított a felirat: „Hűje volt”, amelyhez a talapzat melletti virágtartóban lévő petúniavirág lila szirmait használták fel. A helyszínen érkező rendőrnnyomozók az íróeszköz használatának hiányából, valamint az „el-

target group among the visitors of the Friday night disco in Dám Restaurant, checking mainly those who belonged to the so-called rockers. During the investigation more than 100 people were questioned, but the personae of the perpetrators could not be clarified. The investigation was nearly coming to a dead end when another “extraordinary incident” rose sentiments. Exactly a half year later to the day of the scribbling a flag full with swastikas was put on the flagpole in front of the Pioneer’s House; the flag itself was made of a white male shirt, deprived of its collar and sleeves, on which the forbidden symbol(-s) was painted in brown and red.

Not only the means of the act showed similarities to what had happened at the beginning of the year (1988), but also the fact that this was another night with party at the same restaurant. By all similarities the investigation came to a dead end. On 17 January 1989, detectives of the Székszárd headquarters of state police came to the final conclusion that “during the time of the process there were no groups of youth in Tamási. Youngsters with markedly hostile attitudes could not be traced. The perpetrator of the incident was by in all probabilities acting alone or was a transient.”⁴⁶

In Rákosliget since 1948 there was a limestone work by Megyeri Barna paying a tribute to the heroism of the Soviet soldiers, but at the beginning of April 1989 someone, having enough of its symbolical monotony, added the composition: painting a swastika to accompany the red star. As in other cases we can not know for sure whether this person was propagating his own convictions, or was calling attention to the relatedness of the two systems.⁴⁷

44 ÁBTL 3.1.5. O-19714. „Emlékmű” fedőnévű rendkívüli esemény dosszié.

45 ÁBTL 3.1.5. O-20057. Állam elleni írásos úton elkövetett rendkívüli események dossziéja.

46 ÁBTL 3.1.5. O-19714. File codenamed “Emlékmű” [“Memorial”].

47 ÁBTL 3.1.5. O-20057. File on cases of sedition via inscriptions and writings.

követés primitív módjából” (az írás kiforratlansága, helyesírási hiba), arra a következtésre jutottak, hogy nem előre eltervezett politikai támadással, hanem vélhetően városi fiatalok spontán viccelődésével állnak szemben.

Az írást fényképen rögzítették, majd még aznap eltávolították, azonban két hét múlva az ismeretlen elkövető újra akcióba lépett, és a korábbival mindenben egyező módon ismételte meg tettét. A virágszirmok természetes festékanyagát használva újfent tudatta Mátészalka lakosaival, hogy a halhatatlan forradalmár „Hüje volt”. Sőt ez sem volt elég, hat nap múltán megerősítette véleményét, igaz, ekkor a közelben álló pártbizottság épületét szemelte ki, amelynek műkö lábazatára az ott zöldellő díszcserje leveleivel felírta: „Lenin hüje”. A tartalmi monotonitást végül egy szeptember 25-i üzenet törte meg, amikor is a népek nagy barátjának ismeretlen kritikusa újra a szobor ellen fordult, és fekete színű grafitceruzával ráírta: „A park madárijesztője”.

Az úgy a nyomozószervek számára kezdett egyre kényelmetlenebbé válni, amit még inkább tetézett, hogy a sorozatos firkálásokból a téren álló munkásörög-parancsnokságon és a párház épületében őrködő munkásörögök semmit sem vettek észre. Októberben aztán a felderítést átvette a Szabolcs-Szatmár megyei III/III-as Osztály, mivel ekkorra már feltételezték, hogy tudatos „ellenforradalmi” akcióval van dolguk. A menetrendszerű nyílt és titkos nyomozás azonban eredménytelen maradt, hiába mozgósították a hálózati személyeket, hiába szerveztek rejtett figyelőszolgálatot, hiába telepítettek a tettenérés céljából ún. „operatív csapdát” a szoborhoz. Még egy kis provokációval is megpróbálkoztak, ugyanis az októberi forradalom évfordulójának előestéjén felírták a talapzatra, hogy „Éljen Lenin”. Várták a reakciót, de a firkálót nem sikerült előcsalogatni, Lenin emlékének átértelmezése nem ismétlődött meg, sem október 23-án, sem pedig november 7-én. A fotókópiákon rögzített szövegek írászakértői vizsgálata csak azt tudta megállapítani, hogy az inkriminált feliratok két különböző személytől származhattak, de hogy kik is voltak ők, az örökre rejtély maradt. Nem volt más hátra, 1982. július elsején a befuccsolt felderítés dokumentációja irattárba került.⁴⁶

1989-ben az 1848/49-es forradalom és szabadságharc évfordulója nem telt el eseménytelenül a Zala megyei Sümegcsehi-ben. Március 16-án lakossági bejelentés riasztotta a keszthelyi rendőrkapitányság ügyeletesét, hogy 14-e estéjén a falu felszabadulási emlékművére valaki kommunistákat gyalázó szöveget festett fel. A bazalt építményen a következő üzenet virított sárga színnel: „1848–49. Szemét Komcsik. Üzenjük, lógni fogtok”, s a rendszer helyi kritikusa – mintegy nyomatékot adva tettének – a köemelvénny csúcsán lévő fém vörös csillagot is letörte, amely csak a következő hónapban került elő egy magas fűvel benőtt, elhagyatott telekről.

A kivezényelt rendőrtisztek első útja – régi bölcsességet követve, miszerint egy falu ügyes-bajos dolgairól leginkább a helyi italmérésben lehet informálódni – a kocsmába

Others, in contrast with the mentioned cases, left no such doubts they expressed textually their disapproval to the site of memory. At the end of summer 1981, on several occasions texts with “rebellious content” appeared on the main square of Mátészalka. First on 26 August on the white marble table of the Lenin statue with clumsy large letters it was written: “Was an idijot”, to which the purple petals of the petunias of the flower-stand next to the pedestal were used. The detectives arriving to the scene, from the lack of any writing tool and from the “primitive nature of the act” (referring to the misspelling and clumsy outfit), concluded that it was not a dedicatedly political act but supposingly a spontaneous joke of the youngsters of the town.

The text was recorded on photographs and was removed right on the same day. Yet two weeks later the unknown perpetrator was back in action, repeating his act identical to the previous one in all aspects. By using the natural paint of the petals he told the people of Mátészalka again that the immortal revolutionist “Was an idijot”.⁴⁸ Even more, was it not enough, six days later emphasised his opinion this time targeting the building of the local party committee writing with the green leaves of the nearby bush on the pedestal: “Lenin is an idijot”. At last on 25 September 1981 he broke the monotony of the message when the critic of the people’s great friend turned once more against the statue, writing with black pencil: “The scarecrow of the park”.

The case was getting more and more uncomfortable for the investigators involved, and was even worsened by the fact that the row of scribbles was not noticed by any of the guards of the (Hungarian) Workers’ Militia’s (WM) headquarters. Then in October 1981 reconnaissance was taken over by the III/III. Division of Szabolcs-Szatmár County, because by that time it was supposed to be a “counter revolutionary” act. The usual public and under cover investigation, however, was ineffective. It was in vain to mobilize agents, to organise undercover tracking, to apply a so-called “operative trap” by the statue to catch the perpetrator red handed. The authorities even tried a little bit of provocation as on the eve of the anniversary of the 1956 revolution they wrote on the pedestal “Hail Lenin”, but there was no reaction to it. The scribbler could not be allured, the re-contextualising of Lenin’s memory was not repeated, neither on 23 October, nor on 7 November. The examination of the texts recorded on photocopies by handwriting experts could only detect that the inscriptions were originated by two persons, but their identity remained secret forever. There was not much left to do on 1 July 1982 the failed reinvestigation’s files went to the archive.⁴⁹

In 1989 the anniversary of the 1848-49 revolution and ware of independence didn’t pass without incidents in Zala county’s Sümegcsehi. On 16 March a citizen’s report alarmed the officer on duty of the Keszthely police department that on the eve of 14 of March someone painted a text reviling the communists on the village’s liberation memorial. On the basalt artefact it was in yellow: “1848-49. Fuckin’ Commies.

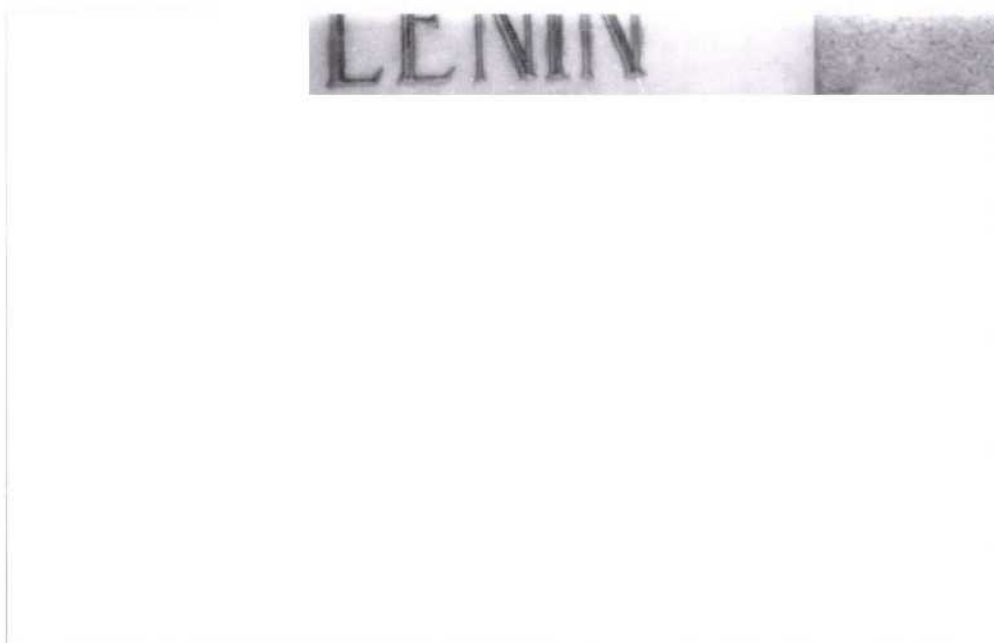
⁴⁸ “Idijot” here refers to the Hungarian word “hülye” [stupid; idiot] misspelled as “hüje” (in Hungarian both “j” and “ly” have the same pronunciation).

⁴⁹ ÁBTL 3.1.5. O-18211. File codenamed “Grafikus” [“Graphic artist”]. For more on the subject see Takács Tibor’s Hüje volt. ArchivNet, 2004/3. sz. http://www.archivnet.hu/old/rovat/cikk.php?cikk_kod=84 (Last downloaded on 25 November 2010).

⁴⁶ ÁBTL 3.1.5. O-18211. „Grafikus” fedőnevű rendkívüli esemény dosszié. Az esetről bővebben lásd Takács Tibor: Hüje volt. ArchivNet, 2004/3. sz. http://www.archivnet.hu/old/rovat/cikk.php?cikk_kod=84 (Utolsó letöltés: 2010. november 25.)

—
A mátészalkai Lenin-szobor 1981. augusztus 26-i felirata — ÁBTL 3.1.5. O-18211
The inscription on the Lenin statue in Mátészalka, 26 August 1981

—
A talapzaton 1981. szeptember 25-én rögzített felirat — ÁBTL 3.1.5. O-18211
The inscription recorded on 25 September 1981

Sümegecehi felszabadulási emlékműve 1989. március idusán – ÁBTL 3.1.4. I-26
The liberation memorial of Sümegecehi, 15 March 1989

vezetett, ahol fény derült arra, hogy az ominózus éjszakán tettelegességgig fajuló szóváltás zajlott, és a vita hevében az egyik ittas vendég a párttagokat szidalmazta. A vizsgálócsoport e forró nyomon jutott el a férfi lakására, ott házkutatást tartott, és többek között egy sárga festékesdobozt és egy festékes férficipőt talált. A fejlemények már-már sikerrel kecsegtettek, nem beszélve arról, hogy a lábbeli tulajdonosa – akár felelősségre vonás előli menekülésnek értelmezhetően – időközben külföldre távozott, az Országos Rendőrfőkapitányság Bűnügyi Technikai Intézete azonban eloszlatta a reményeket. A vegyi elemzés ugyanis nem igazolta a helyszínen, illetve a lefoglalt tárgyakon lévő festékanyag azonosságát. Az ismeretlen támadó ezúttal is kicsúszott az állambiztonság kezei közül.⁴⁷

Természetesen 1989 leginkább ott engedte szabadjárá az „emlékhelytelenítő” szándékokat, ahol azok számára a legtöbb célpont kínálkozott: a fővárosban. Számos budapesti esetről maradt fenn állambiztonsági irat, fénykép-dokumentáció viszont annál kevesebbéről. A kevés kivétel egyike – a már említett rákosligeti horogkeresztes eseten kívül – a Jászai Mari téren 1971 óta magasodó Marx–Engels szobor „átneve-

Sending the message, you will be hanged”. The local critic of the regime – underlining his action – tore off the red star from the top, which was found only the following month on a deserted estate with high grass.

The first visit of the police officers sent to the area led – following the old wisdom that to inquire about the comings and goings of a place is best where they sell alcohol – to the pub. There it came to light that on the incriminated evening there was a huge debate ending up in physical violence, and in its heat one of the drunken guests was scowling at the party members. The investigators following this trace went to a man’s flat, they searched the house, and among others they have found a can of yellow paint and a paint-spotted male shoe. These results were really tempting, not to mention that the owner of the shoe – conceivably as an act of escape – went abroad. However, the professionals of the National Police Headquarters perished these hopes. The chemical analysis did not prove that the paint on the confiscated items and the paint found on the scene were identical. The unknown perpetrator slipped out of the hands of state security.⁵⁰

Of course, 1989 freed de-memorialising intentions mainly where they had the most possible targets: in the capital. Plenty of Budapest cases have documentation, but only few have photographs.

47 ÁBTL 3.1.4. I-26. Vizsgálóti dosszié ismeretlen tettes ügyében.

50 ÁBTL 3.1.4. I-26. File on an unknown perpetrator.

—
Segesdi György szobrász alkotása 1989 januárjában, talapzatán a felirattal — ÁBTL 3.1.5. O-20057
The work of Segesdi György with the inscription on its pedestal in January 1989

—
A gránit talapzaton „ékeskedő” felirat — ÁBTL 3.1.5. O-20057
The inscription “decorating” the granite pedestal (“Two pricks”)

zése”. Valaki január 9-én a kommunizmus két apostoláról kialakított véleményét igen tömör megfogalmazásban adta az arra járók tudtára.⁴⁸

A gyűlekezési jog szabad gyakorlásának velejárója lett, hogy az „emlékhelytelenítések” sok esetben már a hatalom szeme előtt (többször az állambiztonság személyzetének operatív biztosításával kísérve) folytak. A rendszerváltó év nyílt utcai eseményeit tekintve a két – talán legaktívabb – szervezet, a Krassó György névvel fémjelzett Magyar Október Párt karöltve a Magyar Radikális Párttal a hazai munkásmozgalom élharcosainak emléke ellen fordult, leginkább Münnich Ferenc, valamint a róla elnevezett V. kerületi utca szúrta a szemüket. Júliusban több akciót (az elsőt Kádár János temetésére időzítve, 14-én) vezényeltek le, s ezen alkalmakkor a gyűlölött kommunista politikus nevét az utcablákon átfestették, átragasztották, és a régi elnevezést (Nádor utca) állították vissza. Az ismétlődés oka az volt, hogy a Közterület Fenntartó Vállalat a feliratokat újra és újra megpróbálta eltüntetni. A visszakeresztelések járulékos happeningje lett a közelben, a Belügyminisztérium Központi Művelődési Házánál strázsáló fegyveres szobrának új jelentéstartalommal való felruházása is. A járőrök „A néphatalom védelmében” (ez volt ugyanis Szűcs Ferenc 1950-ben készült alkotásának a hivatalos elnevezése) odavezényelt köalakról most már megtudhatták, hogy valójában „A Haza árulója”.

A sorozatos akciók egyikének belügyi lenyomatából a rendszerváltó év különös atmoszférájába is bepillantást nyerhetünk. Július 26-án az említett helyszínen járőröző civil ruhás rendőrök felettesüknek a következőket jegyezték le az aktivistákról: „18 óra 58 perckor a Bp. V. Münnich F. u. és a Bp. V. Zrínyi u. sarokhoz értek, majd dr. Krassó György vezetésével odamentek az ott felállított rendőrszoborhoz, és kérték Majoros Zoltán r. szds. elvtársat, aki ott volt szolgálatban, hogy az »Ávós« szobor mellé hadd fessék fel »A Haza árulója« feliratot. Majoros Zoltán r. szds. elvtárs felhívta a figyelmeztetést tudomásul vették és a festéstől elálltak, de dr. Krassó György olyan megjegyzést tett, hogy »az évben 365 nap van, addig biztosan nem fogják őrizni«. Ezután a röplapot a falra felragasztotta és tovább indult a József Attila utca irányába.”⁴⁹

A fegyveres szobrát nemcsak, hogy nem őrizték, hanem hamarosan el is távolították, miként a rendszer többi emlékhelyét – azok egy új emlékezetpolitika „áldozatai” lettek. ■

One of these odd one outs – beside the already mentioned incident of the swastika in Rákosliget – was the “renaming” of the Marx – Engels statue in Jászai Mari Square, which was there since 1971. On 9 January 1989 someone told his opinion quiet shortly to the passers-by.⁵¹

Practising the right to assembly became associated with the fact that de-memorial-isings were now happening in front of regime’s eyes (as these events were most often supervised by the operative officers of state security). As for the public protests of the regime change’s year two – maybe the two most active – organisations, Krassó György’s Hungarian October Party (HOP) hand in hand with the Hungarian Radical Party (HRP) turned against the memory of the Hungarian prominents of the international labour movement. It was the memory of Münnich Ferenc and the street named after him in Budapest’s V. District that hurt them most. In July they had several actions (starting on the day of Kádár János’s burial on 14 July 1989), and on these occasions they painted or sealed over street signs with the name of the hated communist leader, restoring the original name (Nádor Street).

The cause of the repeated actions was the effort of the Public Land Maintenance Company to replace the signs with new ones time and time again. It became the ‘bonus happening’ of the re-namings to give a new meaning to the statue of the guard on the watch by the Culture House of the Ministry of Interior. Passer-bys now came to know that stone figure who was there “In defence of the people’s rule” (that was the official name of Szűcs Ferenc’s work, made in 1950) was in fact “The traitor of the Homeland”.

From one of the copies made by the police we can have an insight into the special atmosphere of the regime change’s period. On 26 July 1989 undercover police men patrolling the same area reported about the activists to their senior officer as follows: “At 18:58 they reached the corner of Bp. V. D. Münnich F. Str. and Bp. V. D. Zrínyi Str., then led by dr. Krassó György, they marched up to the police man’s statue, and they asked comrade Majoros Zoltán p. cpt., who was there on duty, to let them paint next to ‘statue of the ÁVO’⁵² the inscription ‘The traitor of the Homeland’. Majoros Zoltán p. cpt. called their attention to the fact that painting on the wall would be damaging, asked them to give up on painting. Dr. Krassó György and his company acknowledged his warning, and so cancelled the painting, but dr. Krassó György made the remark: “there are 365 days in a year, it won’t be watched for so long”. Then stuck the leaflet on the wall and continued towards József Attila Street.”⁵³

The statue of the guard was not only not watched, but soon it was removed as all other memorials of the regime – they became the victims of a new remembrance-policy. ■

51 ÁBTL 3.1.5. O-20057. File on cases of sedition via inscriptions and writings.

52 The ÁVO (State Protection Department – SPD), later ÁVH (State Protection Authority – SPA) was the symbol of oppression during the communist regime.

53 ÁBTL 1.12.2. 9. d. 391/II-50/89. (BRFK). Tüntetések, demonstrációk, megmozdulások.

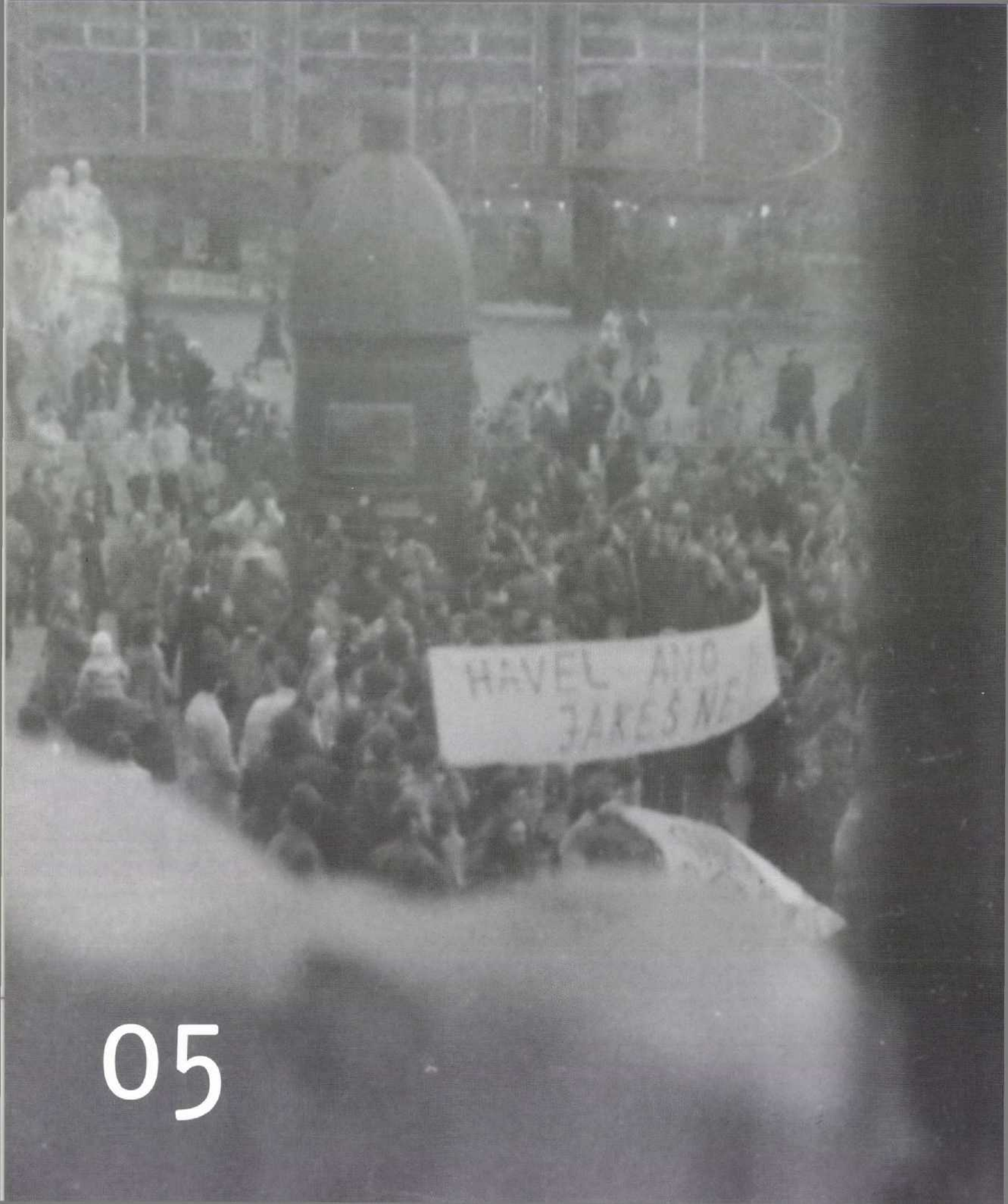
48 ÁBTL 3.1.5. O-20057. Állam elleni írásos úton elkövetett rendkívüli események dossziéja.

49 ÁBTL 1.12.2. 9. d. 391/II-50/89. (BRFK). Tüntetések, demonstrációk, megmozdulások.

A Münnich Ferenc (ma Nádor utca) és Zrínyi utca sarkán posztoló fegyveres szobra ellenzéki akció után, 1989 júliusában — ÁBTL 1.12.2. 9. d.

The statue of the guard posted on the corner of Münnich Ferenc Street (which is now Nádor Street) and Zrínyi Street, following an action of opposition groups in July 1989

05

1989. január 13-án a belsőreakció-elhárítás a mögöttes hagyott év történéseinek számbavételekor legjelentősebb változásként az „ellenséges személyek és csoportok” nyílt utcai demonstrációit jelölte meg.⁵⁰ Az éves munkabeszámolót szignáló Horváth József vezérőrnagy, III/III-as csoportfőnök ekkor még teljes magabiztossággal alkalmazhatta az utcát, a teret visszafoglalókra a fenti kategóriát, azonban nem sokkal később, január 24-én kihirdették a gyülekezési jog szabad gyakorlását biztosító törvényt,⁵¹ s ezt követően már nem lehetett a tüntetések résztvevőire egyszerűen csak ellenségként tekinteni.

A jogszabályi változás ellenére az állambiztonsági szervek az év minden tömegrendezvényén képviseltették magukat, és „operatív biztosítási” eszköztárukban nem hiányzott a látottak/hallottak megörökítése. Az igen gyakorivá váló demonstrációkat így az írott sajtó fotóriporterei és a televíziós forgatócsoportok mellett a rejtett hang- és képrögzítő eszközöket alkalmazó elhárítás emberei is figyelemmel kísérték. A felvett hang- és mozgóképanyagok (azaz a kor csúcstechnikáját jelentő videofelvételek) mind a mai napig nem állnak a kutatók, az érdeklődők rendelkezésére – 1989 utáni sorsuk ismeretlen –, azonban több budapesti megmozdulás fénykép-dokumentációja levéltárba került.⁵²

Arra vonatkozóan, hogy mi is indokolta 1989 szabadabb légkörében a tüntetéseken részt vevők arcának, transzparensének titkos megörökítését, csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk. Elképzelhető, hogy a szorgos fotózások mozgatórugója a régi reflexek továbbélése, a tehetetlenségi erő által továbbhajtott működési mechanizmus volt. Mindenesetre az áthagyományozódott vizuális források – még akkor is, ha a rendszerváltó év állambiztonsági nézőpontú képi világának csak töredékeit jelentik⁵³ – lehetőséget teremtenek arra, hogy megtudjuk, mit is láttak az állambiztonság „szemei”.

A fennmaradt képi dokumentáció legnagyobb része két titkos „fotográfus” munkásságához köthető. Az egyik „Rolf Jenő” (vagy röviden „Rolf”) fedőnevű hálózati személy, akit még 1977. január 10-én, a

On 13 January 1989, while summing up the previous three years, the counter inner-reactionary office marked the public street demonstrations of “hostile individuals and groups” as the most significant change.⁵⁴ At that point Major-General Horváth József, head of the III/III. HD, who signed the annual report, could use such terms without hesitation to identify the ‘reclaimers’ of the streets, but soon, on 24 January the right of assemble was enacted,⁵⁵ and from then on participants of the demonstrations could not simply be identified as hostiles.

Beside this legal change, state security organisations were present at all mass gatherings and recording what was said and done was a natural part of their means of “providing security”. So the more and more often held public demos were not only watched and witnessed by photographers of the press and camera operators of the broadcasters but by the staff of the state security as well, using hidden microphones and cameras. The recorded audio and video materials (the high tech of the era was the video) are still not accessible to researchers or to the public and their afterlife is not known, yet although the photo-documentation of several Budapest demonstrations made it to the archive.⁵⁶

As far as the reasons of recording the faces of protesters and their transparents are concerned, we can only make guesses. The diehard old reflexes, mechanisms spinned and rolled by mere gravity might have been behind the busy snapshotting. Nevertheless, the preserved visual sources – even if they reflect only a fragment of the regime change through the lens of state security⁵⁷ – give us the chance to know what the ‘eyes’ of state security witnessed.

Most of these visual documents were originated by two secret ‘photographers’. One of them was an undercover contact codenamed “Rolf Jenő” (in short: “Rolf”), who was roped in back in 1977 (10 January) by BPPHQ’s III/III-B subdivision’s

50 ÁBTL 1.11.1. 30. d. Jelentés a BM III/III. Csoportfőnökség 1988. évi munkájáról, 1989. január 13.

51 1989. évi III. törvény a gyülekezési jogról. *Magyar Közlöny*, 5. sz. 1989. január 24. 96–104. 52 Lásd a Budapesti Rendőr-főkapitányság Állambiztonsági Szervének az 1989-es tüntetésekkel kapcsolatos dossziéit (ÁBTL 1.12.2.). Az ezekben található felvételekből válogat az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára honlapján elérhető „Egy rendszerváltó év – 1989” című virtuális kiállítás. http://www.abtl.hu/html/hu/Fotokiallitas/20_eve/20_marcius.html#junius (Utolsó letöltés 2011. február 16.)

53 1989-ben Budapesten az állambiztonsági szerveknek 145 bejelentett demonstrációval volt dolguk. Az új politikai szervezetek 77 köztéri rendezvény esetében 50–70000 fős tömeget tudtak mozgósítani. Lásd ÁBTL 1.11.1. 45. d. A BRFK állambiztonsági szervének jelentése, 1989. december 21. Közzölte *Szigorúan titkos '89*. I. m. 155., 157.

54 ÁBTL 1.11.1. 30. d. Report on the work done by Mol's III/III. Head Division in 1988, 13 January 1989.

55 Act of the right to assemble. *Magyar Közlöny*, 24 January 1989, 96–104.

56 See the BPPHQ's State Security Department's files on the demonstrations of 1989 (ÁBTL 1.12.2.). A selection of these is displayed on ÁBTL's homepage, entitled *Egy rendszerváltó év – 1989 [A Year of Regime Change]*, http://www.abtl.hu/html/hu/Fotokiallitas/20_eve/20_marcius.html#junius (Last downloaded on 16 February 2011).

57 In 1989 authorities in Budapest had to deal with 145 previously announced demonstrations. The new political groups could mobilize some 50–70.000 people for their 77 public gatherings and events. See ÁBTL 1.11.1. 45. d. Published in *Szigorúan titkos '89*, 155., 157.

Pest Megyei Szolgáltató Vállalat Cegléden dolgozó fotólaboránsaként szervezett be Gábor Róbert, a Budapesti Rendőr-főkapitányság (BRFK) III/III-B alosztályának törzsszázlósa. Az együttműködés „megkötése” hazafias alapon történt, tehát a hálózat újdonsült tagja elvi meggyőződésből vállalta a feladatot, ezért az ún. titkos megbízottak (tmb-k) táborába sorolták.⁵⁴ Vele 1989-ben többször számoltak megbízói: „A különböző alternatív tüntetéseken fotóriporteri tevékenységéről ismert” – állapította meg róla egy szigorúan titkos dokumentum.⁵⁵

Az utcai rendezvények másik gyakori megfigyelője Kurta István főhadnagy volt. Az 1951-es születésű tiszt belügyi pályafutásáról annyi tudható, hogy a Pest Megyei Rendőr-főkapitányság Bűnüldözési Osztályáról 1985 májusában került át állambiztonsági vonalra, méghozzá a postaforgalom ellenőrzésével megbízott BM III/3. Osztályra. Kriminálisztikai szakértői végzettsége elegendő volt ahhoz, hogy a B-alosztályon írásszakértőként munkába álljon, azonban a középfokú politikai és a felsőfokú szakmai tanulmányok befejezését elvárták tőle.⁵⁶ Ennek köszönhető, hogy a Rendőrtiszti Főiskola levelező tagozatát a korábban megkezdett bűnügyi helyett októbertől az állambiztonsági szakon folytatta.⁵⁷ Kurta ezt követően egy ideig a XV. kerületi rendőrség Bűnügyi Osztályán dolgozott, majd a kitérő után útja megint csak a politikai rendőrséghez vezetett. Saját kérelmére 1987. április elsejével áthelyezték a BRFK III/III-D alosztályára, és kinevezték operatív tisztnek.⁵⁸ Ekkor volt utolsó éves a főiskolán, és akár itt, akár a szolgálati helyén már kezébe került az az 1972-ben kiadott oktatási segédanyag, amely olvasóit a konspiratív fényképezés útvesztőiben próbálta eligazítani. A tanulmány a jó szakember ismérvei közé olyan szubjektív tényezőket sorolt, mint „az önfegyelem, a találgatás, a gyors helyzetfelismerés, a biztos kéz és a jó reflexek”, amelyek – olvasható ugyanott – „részben öröklöttek, de megfelelő önneveléssel, a szakmai ismeretek bővítésével és különböző gyakorlatokkal a munkához szükséges mértékig egy átlagos képességgel rendelkező személynél is kifejleszthetők”.⁵⁹ Kurta adottságairól nincsenek információink, miként arról sem, hogy az évek során mely hasznos tulajdonságoknak jutott birtokába, de a dokumentumok tanúsága szerint a célszemélyek álcázott, rejtett helyről való fényképezésében, illetve a történések sűrűjében végzett leplezett fotózásban (amikor viselkedésével kellett elrejtene valódi szándékát) járatos volt.

A két fényképész ismert működésének sorát 1989. március 2-án a Vörösmarty téren zajlott események dokumentálása nyitja. A délután fél ötkor kezdődő demonstrációt a Fidesz, számos más alternatív szervezet támogatásával hívta össze, azzal a céllal, hogy kifejezzék szolidaritásukat a bebörtönzött csehszlovák polgárjogi aktivisták mellett.

⁵⁴ ÁBTL 2.2.2. Hálózati nyilvántartások: „Rolf Jenő”.

⁵⁵ ÁBTL 1.12.2. 8. d. Intézkedési terv Nagy Imre és társai temetése tárgyában, 1989. június 1.

⁵⁶ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 005/443. sz. parancsa, 1985. április 23.

⁵⁷ ÁBTL 2.8.1. A BM IV/I. csoportfőnök 007/436. sz. parancsa, 1985. október 24.

⁵⁸ ÁBTL 2.8.1. A budapesti rendőrfőkapitány állambiztonsági helyettesének 301/1229. sz. parancsa, 1987. április 10.

⁵⁹ ÁBTL 4.1. A-3017/13. Balogh Árpád – Szakcsi János: I. m. 13.

Ensign-Major Gábor Róbert in Cegléd, where he was working as a photo lab assistant. His cooperation was achieved on patriotic grounds. As a newcomer he was willing to cooperate following his own convictions, so he was enrolled among the so-called “titkos megbízottak” (tmb-s) (“entrusted in secret” - EiS-s).⁵⁸ His principals counted on him on several occasions in 1989: “On various alternative protests he is known for his work as a photographer” – states a top secret classified document.⁵⁹

The other witness of the events of the streets was First Lieutenant Kurta István. He was born in 1951, worked as a police officer and left Pest County’s PHQ’s Criminal Investigation Department for state security in May 1985, where he started working for the BM III/3. that was in charge of checking postal letters. His former education enabled him to work as a graphologist at Subdivision-B, yet he was expected to complete his political education on college level,⁶⁰ and his professional education on university level. Consequently, from October 1985 he continued his correspondence studies not at the criminal investigation but at the State Security Faculty of the Police Officer College.⁶¹ For a short period Kurta worked for Budapest’s District XV’s Police HQ’s criminal department, and after this short by-pass, he returned to political police. For his own appeal in April 1987 he was transferred to BPPHQ’s III/III-D subdivision, and was promoted to an operative officer.⁶²

By that time he was a graduate, and he came across an educational manual from 1972 that was guiding its reader through the maize of conspirative photography. This study attributed – among others – such qualities to well trained professionals as “self-discipline, inventiveness, quick understanding of given situations, a sure hand and quick reflexes”, which – as it reads in the same place – “are partly inherited, but with proper self education, further studies and various practices can be developed even in/by a person with average abilities”.⁶³ About Kurta’s abilities we have no information. Neither do we know what kinds of useful qualities he acquired, but from the preserved documents it is evident that he was an expert on taking pictures of a target person from a hiding or right from the heart of the action (when by his behaviour he had to hide his real intentions).

The known operational period of the two photographers opens with the documentation of the events at Budapest’s Vörösmarty square on 2 March 1989. The demonstration that started at 4:30 PM was organised by Fidesz hand in hand with other alternative organisations, their aim was to express their solidarity with the imprisoned Czech human right activists.

⁵⁸ ÁBTL 2.2.2. Register of agents: “Rolf Jenő”.

⁵⁹ ÁBTL 1.12.2. 8. d. Action plan concerning the case of Nagy Imre et al, 1 June 1989.

⁶⁰ ÁBTL 2.8.1. Order 005/443. by the Deputy Minister of Interior, 23 April 1985.

⁶¹ ÁBTL 2.8.1. Order 007/436. by the Mol Head Division IV/I’s deputy, 24 October 1985.

⁶² ÁBTL 2.8.1. Order 301/1229. by the state security deputy of the chief of police of the BPPHQ, 10 April 1987.

⁶³ ÁBTL 4.1. A-3017/13. Balogh – Szakcsi op. cit. 13.

„Rolf” 1989. március 2-án a Vörösmarty téren készített felvételei a Csehszlovákiában zajló bebörtönzések elleni tiltakozókról. Beszédet mond Bába Iván, a csehszlovák nagykövetségnek eljuttatott levelet felolvasó aktivista mögött Fodor Gábor, mellette Berhidai Tamás. A cseh nyelvű transzparens (amely Václav Havelnek és társainak: Jana Petrovának és Otakar Veverkának követel szabadságot) előtti tömegben Csengey Dénes, Mécs Imre, Tamás Gáspár Miklós és Horn Gábor – ÁBTL 1.12.2. 4. d.

„Rolf”'s pictures taken on 2 March 1989 in Vörösmarty Square about the protests against the ongoing imprisonments in Czechoslovakia. The speech is held by Bába Iván, the activist who passed the letter to the Czechoslovak embassy. Behind him we see Fodor Gábor, next to him s Berhidai Tamás. In the crowd, in front of the banner in Czech (demanding the release of Václav Havel, Jana Petrova and Otakar Veverka) we can see Csengey Dénes, Mécs Imre, Tamás Gáspár Miklós and Horn Gábor. The banners in Hungarian sent two messages: "We don't want Vencel Square, we don't want b[il]ly clubs)", and "Among sinners silence is a sin"

A rendezvényt félszázan kísérték figyelemmel, köztük „Rolf”, aki előzőleg azt a feladatot kapta, hogy „a megjelentek konkrét tevékenységének és pontos megismerésének érdekében” a helyszínen készítsen fényképfelvételeket. A titkos megbízott az utasítást – és a kameráját – szem előtt tartva az időlegesen szónoki emelvénynek átalakított lámpatartó oszlop talapatzáról rögzítette a felszólalókat és körülöttük csoportosuló nézőket, akik között néha sikerült kiszűrnia az állambiztonság által már jól ismert személyeket.

Míg a beszervezett fotós a „frontvonalban” dolgozott, valamivel távolabb, a Medimpex-irodaház első emeleti 107-es szobájában Kurta István serénykedett. A főhadnagy a díszes kapuzat feletti helyiségben, a résnyire összehúzott függönyök mögül (lásd „Rolf” egyik felvételén) teleobjektívjével a transzparenszeket, a köréjük gyűlő hallgatóságot „vadászta le”, de képein a perifériáról nézelődőket is megörökítette. Időközben a téren aláírásgyűjtési akció indult, a szervezők a januárban kilenc hónapi börtönre ítélt Václav Havel szabadon bocsátásához és Béke Nobel-díjra jelöléséhez akartak írásbeli támogatókat toborozni.⁶⁰

⁶⁰ ÁBTL 1.12.2. 4. d. Intézkedési terv az 1989. március 2-án tartandó tüntetés operatív biztosítására, 1989. február. Uo. Vezetéslési lap, 1989. március 2. Uo. Jelentés, 1989. március 2. A fényképeket lásd uo.

The event was witnessed by some 50 people, among them “Rolf”, who was previously given the task to take pictures on location “in order to reveal the activities and the persons involved”. The EIS kept an eye on his duty – and on the events happening – and took pictures of the speakers and the audience gathering around them from the pedestal of a street lamp (made pro tempore into a speakers’ tribune), sometimes picking individuals well known to state security.

While the roped in photographer was working ‘in the frontline’, Kurta István was busy taking snapshots from room 107 of the Medimpex building. In the ornated room, above the front gate, from behind the curtains (seen on one of “Rolf”’s pictures) the first lieutenant was hunting for the banners, the crowd gathering around them, while capturing the bystanders as well. Meanwhile a signature collecting was launched; the organizers tried to find dedicated people to call for the freeing of Václav Havel (who was imprisoned for nine months in January 1989), and also for his nomination for the Nobel Peace Prize.⁶⁴

⁶⁴ ÁBTL 1.12.2. 4. d. See the plans (February 1989), the report and the photos (2 March 1989).

Kurta István főhadnagynak a Medimpex-irodaház ablakából készített fényképei az 1989. március 2-i tüntetésről. Az utolsó felvételen a cseh nyelvű transzparens („Havel igen, Jakeš nem!!!”) előtti tömegben Szőcs Géza látható — ÁBTL 1.12.2. 4. d. Photos taken by First Lieutenant Kurta István of the protest from the window of Medimpex building on 2 March 1989 In the last picture in the crowd, in front of the Czech banner (“Havel yes, Jakeš no!!!”) Szőcs Géza can be seen

Az állambiztonsági tiszt két nappal később újra az irodaépületben felállított rejtekéből fényképezte végig azokat, akik az új demokratikus szervezeteknek rendszeresen otthont adó Jurta Színház hátrányos megkülönböztetése miatt érkeztek a térre. Igaz, a szervezők a délelőtti 10 órára meghirdetett programot előző este – provokációktól tartva – lemondták, de mintegy 30 fő mit sem tudva erről, a szökőkút környékén tanácstalanul várakozott, majd szép lassan szétszéledt.⁶¹

⁶¹ ÁBTL 1.12.2. 4. d. Intézkedési terv az 1989. március 4-én tartandó tüntetés operatív biztosítására, 1989. március 2. Uo. Vezénylési lap, 1989. március 4. A fényképeket lásd uo.

Two days later the state security officer was once again taking photographs from his Medimpex hiding, now of those who came to Vörösmarty square to protest for Jurta Theatre that was incriminated for giving place for the newly formed democratic organisations. Although the organizers called off the event that would have taken place at 10.00 AM – as they feared provocation –, some 30 people, ignorant of this fact, were waiting by the fountain helplessly before they dispersed slowly.⁶⁵

⁶⁵ ÁBTL 1.12.2. 4. d. See the plans (2 March 1989), the report and the photos (4 March 1989).

A Medimpex-irodaházból március 4-én készített felvételek a Jurta Színház melletti tüntetésre érkezőkről – ÁBTL 1.12.2. 4. d.
 Pictures from 4 March 1989, also taken from the Medimpex offices, showing the crowd gathering for the protest in front of the Jurta Theatre

Március 6-án Kurtát új helyszínre, az I. kerületi Fő utcába, a Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Minisztériumhoz vezényelték, ahová a Duna Kör, a Nagymaros Bizottság, valamint a Népszavazást Kérők Csoportja jelentett be tüntetést. A bős-nagymarosi vízlépcső elleni fellépésük abba az akciósozratba illeszkedett, amelynek nyitánya 1988. április 24-én a Visegrád és Esztergom közötti felvonulás, meghatározó állomása pedig az Országház előtti szeptember 12-i több tízezres tüntetés volt. A belsőreakció-elhárítás most egy jóval kisebb léptékű megmozdulással állt szemben, a bámszékodókkal együtt nagyjából 300 főre tették a megjelentek számát. A kormányellenes felszólalások és feliratok palettáját egy sajátos színfolt is tarkította, mivel a demonstrálók egy élő kecskét hoztak a helyszínre, majd káposztával etették. A formabontó attrakció vizuális lenyomata azonban nem található az eseménnyel kapcsolatos iratgyűjtőben, talán elkerülte a kirendelt fotós figyelmét.⁶²

A hetvenes évek elejétől rendszeresek voltak március 15-én a fiatalok kisebb-nagyobb csoportjainak a hivatalos ünnepségeken kívüli felvonulásai. Ezeket a nem központilag, azaz nem a Kommunista Ifjúsági Szövetség égisze alatt szervezett ifjúsági megmozdulásokat rendszerint karhatalmi erővel osztatták fel, és többeket eljárás alá vontak. A nyolcvanas évek második felétől pedig a diákság mellé az egyre hangosabb politikai ellenzék képviselői is felsorakoztak március idusán.⁶³ Az ilyen hagyományokkal rendelkező ellenünnepléseket 1989-ben is komoly állambiztonsági figyelem övezte. A budapesti III/III. Osztály – az előző év decemberében munkaszüneti nappá nyilvánított – március 15-ére az egész hálózatát aktivizálta. „Rolf” számos más titkos együttműködővel egyetemben azt a feladatot kapta, hogy személyesen jelenjen meg a „külön programokon” és a látottakat jelszó és fedőneve bemondásával telefonon tartótisztjének jelentse.⁶⁴ Az csak feltételezhető, hogy a felderítést most is fotóriporter minőségben végezte, az események biztosítására vonatkozó dossziék ugyanis fényképfelvételt nem tartalmaznak.⁶⁵ Ugyancsak kérdéses, hogy miben állt pontosan Kurta március 15-i rendőri tevékenysége, de az bizonyos, hogy szolgálatát sikeresen látta el, mert az ünnepség biztosítása során végzett eredményes munkáját osztályvezetője, Cirkos Tibor ezredes dicsérettel és – majd félhavi fizetésének megfelelő – 7000 Ft-os pénzjutalommal ismerte el.⁶⁶

⁶² ÁBTL 1.12.2. 4. d. Intézkedési terv az 1989. március 6-án tartandó tüntetés operatív biztosítására, 1989. március. Uo. Vezénylési lap, 1989. március 6. Uo. Jelentés az operatív biztosítás végrehajtásáról, 1989. március 6. A fényképeket lásd uo.

⁶³ Lásd Gyarmati György: *Március hatalma. A hatalom márciusa. Fejezetek március 15. ünnepségének történetéből*. Paginarium, Budapest, 1998, 170–206.

⁶⁴ ÁBTL 1.12.2. 13. d. Intézkedési terv az 1989. március 15-i ünnepségek operatív biztosítására, 1989.

⁶⁵ ÁBTL 1.12.2. 13. d. 1989. 03. 15-i események, előzmények, előzetesen keletkezett anyagok I. 1989. 03. 15-i események, rendezvények II. című dossziék.

⁶⁶ ÁBTL 2.8.1. A BRFK III/III. Osztály vezetőjének 301/676. sz. határozata, 1989.

The event was witnessed by some 50 people, among them

On 6 March Kurta was commanded to a new location, to Fő Street in District I, to the building of the Ministry for Environment and Water, where Duna Kör, the Nagymaros Bizottság and the Népszavazást Kérők Csoportja (Duna Ring, the Nagymaros Committee and the The Group Calling for a Referendum) announced a demonstration. Their protest against the building of the Bős-Nagymaros Barrage⁶⁶ was part of a series of actions, which started on 24 April 1988 with a procession from Esztergom to Visegrád, and of which the 12 September protest with tens of thousands of people before/in front of the Hungarian Parliament meant a critical stage. According to counter-inner reactionary sources, this time they faced a much smaller gathering, putting the numbers around 300 – with the bystanders included. Anti-government speeches and placards were accompanied by a special performance: a goat was brought to the scene and was fed with cabbage.⁶⁷ There are no pictures of this ad-lib in the file concerning the event; the photographer may not have paid enough attention to it.⁶⁸

From the beginning of the 1970s in addition to the official March 15, celebrations there were unofficial processions organised by smaller and larger groups of Hungarian youth. These gatherings, not organised by the Hungarian Young Communist League, were most often disbanded by use of police force, and several people were fined. From the second half of the 1980s members of the political opposition, becoming louder and louder, joined the students on the Ides of March.⁶⁹ With such a history these counter-celebrations were closely watched by state security even in 1989. Since the day was declared a national holiday a year earlier – the III./III. Division of Budapest mobilized all its forces for 15 March. “Rolf” together with a number of other undercover agents were given the task to appear at these “separate programmes” in person, and to report the events via phone to their senior officers after identifying themselves with their codenames.⁷⁰ We can only assume that this time he again was present as a photographer, as there are no photos included in the files.⁷¹ The real nature of his police assignment is also a question, but we can be sure, that he performed well as the head of his department Colonel Cirkos Tibor honoured his activity both on paper and in cash – giving Kurta a 7.000 HUF bo-

⁶⁶ Also called/mentioned as the Gabčíkovo – Nagymaros Dams or Gabčíkovo – Nagymaros Waterworks.

⁶⁷ This latter must have been symbolic. By a popular Hungarian proverb a solution is proper for both “If the goat is sated and cabbage is kept”. As a metaphor it could refer to the inequalities of the Nagymaros Barrage (environment, history versus economy).

⁶⁸ ÁBTL 1.12.2. 4. d. See the plans, reports and the photos from 6 March 1989.

⁶⁹ See Gyarmati, György, *Március hatalma. A hatalom márciusa. Fejezetek március 15. ünnepségének történetéből* [The Power of March. The March of Power. Chapters from the History March 15 Celebrations] Budapest: Paginarium, 1998, 170–206.

⁷⁰ ÁBTL 1.12.2. 13. d. Plans for securing the March 15 celebrations. 1989, with no further date.

⁷¹ ÁBTL 1.12.2. 13. d. Events, Antecedents, Preliminary Materials of 15 03 1989, I. and Events, Programs of 15 03 1989, II.

⁷² ÁBTL 2.8.1. Resolution 301/676. by the head of BPPHQ's III/II. Division, 1989.

A vízlépcső ügyében tüntetők Kurta István 1989. március 6-i fényképein.

A Népszavazást Kérők Csoportja nevében beszédet mond Vit László — ÁBTL 1.12.2. 4. d.

Protesters against the water damn on 6 March 1989 on the photos of Kurta István.

Representing the Népszavazást Kérők Csoportja („People Calling for a Referendum”) Vit László is giving a speech

A Föld Napján a Vörösmarty téren gyülekezők állambiztonsági felvételeken – ÁBTL 1.12.2. 6. d.
Crowd is gathering on Earth Day at Vörösmarty Square on these state security photos

Április 22-én a Föld jövőjéért aggódók hallaták hangjukat a Vörösmarty téren. Az Olasz Radikális Párt aktivistái az ózonpajzs védelmét hangoztatták, miközben őket a gyógyszeripari kereskedő cég székházából Kurta István, Fehérvári László hadnagy társaságában fényképezte. A figyelőhely személyzetének a félszáz tüntető gyűrűjében még a párt legismertebb arcát, a magyar származású pornósztárnőt, Ciccolinát is sikerült lencsevégre kapni, sőt – megfeythetetlen okból – a Luxus Áruházzal szemben koncertet adó gimnáziumi kamarakórusra sem sajnálták a negatívot.⁶⁷

Május elején Kurta Istvánra várt, hogy „fedéssel, leplezett módszerrel” a történések sűrűjében fotózza a Magyar Függetlenségi Párt, a Jurta Színház és a Mindszenty Emlékbizottság közös kopjafaállítását, amelyet Pécsi Norbert Artúr, a meggyilkolt romániai magyar kislány emlékeztetére szerveztek a Népligetben. A Szamos töltésén kerékpározó szatmárnémeti iskolást egy román határőr lötte le 1989. március 13-án.⁶⁸

⁶⁷ ÁBTL 1.12.2. 6. d. Intézkedési terv az 1989. április 22-i rendezvények operatív biztosítására, 1989. április 20. Uo. Vezénylési lap, 1989. április 22. A fényképeket lásd uo.

⁶⁸ ÁBTL 1.12.2. 7. d. Intézkedési terv a május 6-i „Kopjafaállítás” operatív biztosítására, 1989. május. Uo. Vezénylési lap, 1989. május 6. A fényképeket lásd uo.

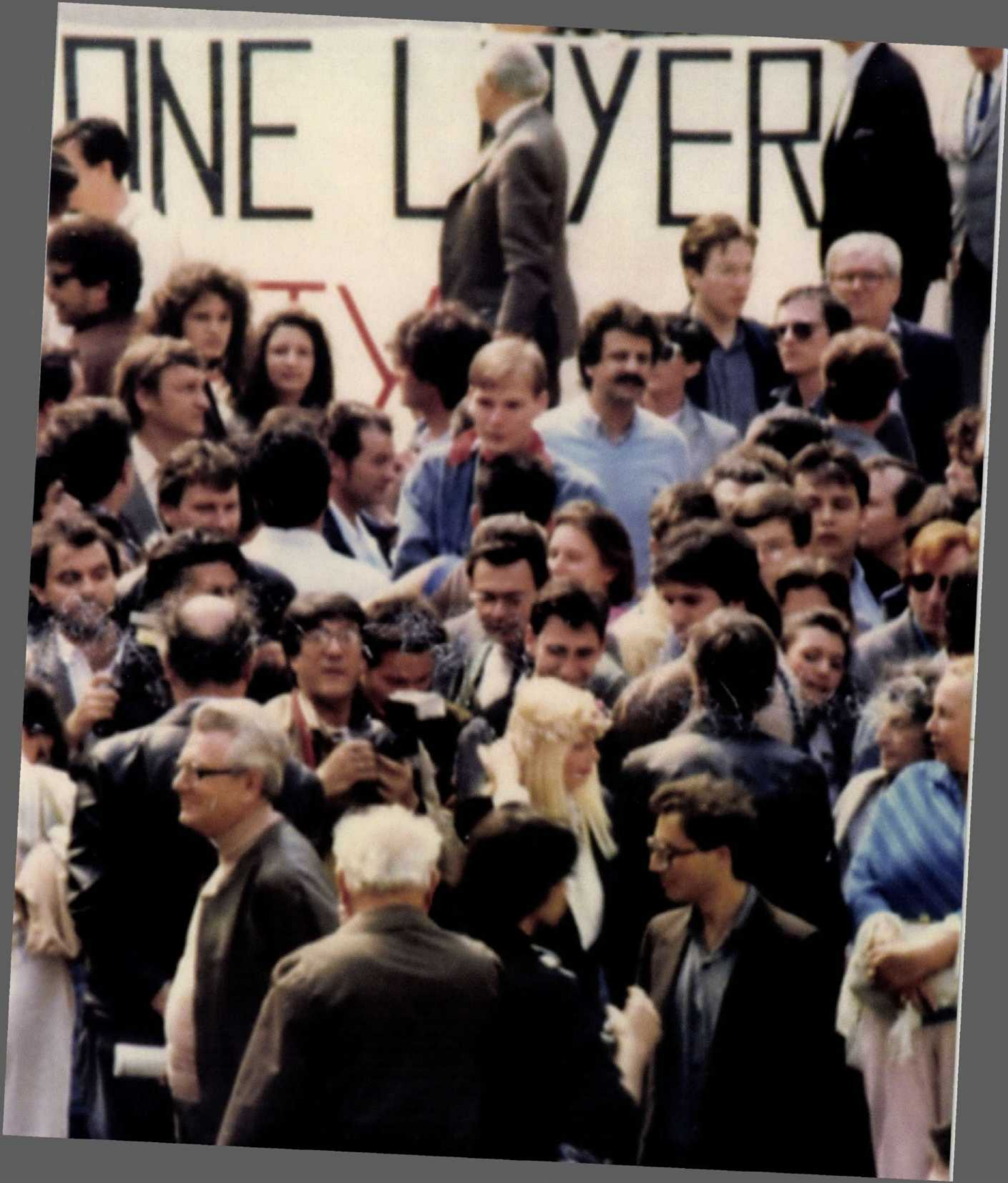
nus (which was nearly half of his monthly salary).⁷²

On 22 April people worried for the future of our Earth made their voice heard at Vörösmarty square. Activists of the Italian Radical Party was calling attention to the protection of the ozone layer, while from the windows of the pharmaceutical trading company's building Kurta István accompanied by Lieutenant Fehérvári László was taking pictures. From their hiding, among some fifty protesters they could even spot the most well-known face of the party, the porn actress with Hungarian origin, Ciccolina. And also, from reasons unknown, they recorded a high school chore performance in front of Luxus Store.⁷³

At the beginning of May Kurta István was assigned to take pictures “undercover, in a veiled way”, in the heart of the action of the common kopjafa erection of the Hungarian Independence Party and the Mindszenty Memorial Committee of the Jurta Theatre, which organised the event in Népliget to commemorate Pécsi Norbert Artúr the Hungarian schoolboy killed in Romania. The boy was shut by a Romanian border patrol while he was cycling on the dyke

⁷³ ÁBTL 1.12.2. 6. d. See the materials concerning the event on 22 April 1989.

⁷⁴ ÁBTL 1.12.2. 7. d. See the materials concerning the event on 6 May 1989.

A kegyeleti megemlékezés résztvevői a Jurta Színház előtt május 6-án Kurta István felvételein.
Beszédet mond Romhányi László, a Jurta Színház igazgatója, mögötte Németh Géza református lelkész, középen Stöffán György, a Magyar Függetlenségi Párt elnökségi tagja, előtte Hornyák Tibor, a párt elnöke. — ÁBTL 1.12.2. 4. d.

Participants of the commemoration, paying tribute to the sad event on the photos of Kurta István, 6 May 1989.

The director of Jurta Theatre, Romhányi László is giving a speech, behind him it is pastor Németh Géza. In the we see Stöffán György, a key member of the Magyar Függetlenségi Párt (Hungarian Independence Party) with the leader of the party, Hornyák Tibor in front of him

Ebben a hónapban „Rolf” is akcióba küldték, ám azt nem tudni, hogy fotósként vett-e részt május 29-én a Magyar Televízió Szabadság téri székháza elé szervezett ülősztrájkon, amit a fideszes Kővári Tamás hívott össze, követelve a Béres-cseppel foglalkozó Az utolsó szó jogán című dokumentumfilm műsorra tűzését. Mindenestre a demonstráció „általános operatív felderítésének folyamatosságát” egykori beszerzője, Gábor Róbert (már őrnagyi rangban a BRFK III/III-B alosztály vezetőjeként) tőle és még két másik hálózati személytől várta el.⁶⁹

Az év legjelentősebb eseménye Nagy Imre és mártírtársainak újratemetése volt, amelyet nemcsak a társadalom és az alternatív szervezetek részéről előzött meg nagy várakozás, de a hatalom számára sem volt jelentéktelen, hogy miként is alakulnak a június 16-i történések. Az állambiztonság nagy intenzitással készült rá, az események mederben tartása jórészt a budapesti III/III-asokra és hálózati kapcsolataikra hárult. Utóbbiak személyre szabott feladatokat kaptak, egy május 30-i feljegyzés „Rolf”-ra vonatkozó része így szólt: „a Hősök téren lévő ravatalozáson fényképfelvételeket készít. Ha lehetséges, részére szabad mozgásra jogosító »kitűző« biztosítása. 1–1,5 óránként telefonon bejelentkezik. A kapcsolattartó operatív tiszt szabadságon lesz, ezért vele Gábor Róbert r. őrnagy találkozik”. A dokumentumból kiderül, hogy a küldetés teljesítése után a titkos megbízottaknak írásos jelentést kellett leadniuk. Egy másik kimutatásban megint csak úgy szerepel, mint akire a délelőtti órákban számítanak, tehát a ravatalozásnál kellett fotóznia, azonban a június 1-jén keletkezett intézkedési terv már valamivel többirányú instrukciót írt elő számára: „Feladata, hogy a Hősök téren és az Új Köztemetőben készítsen fényképfelvételeket, illetve kapcsolataitól informálódjon a kegyeleti jellegtől eltérő események, rendezvények iránt.”⁷⁰ Mivel „Rolf” e napon készült felvételeit nem ismerjük, azt sem tudjuk, hogy azok mennyiben voltak mások a vele egyazon időben és helyszínen tevékenykedő többtucat hivatásos fotóriporter munkájától. Talány, hogy a küldetés mennyiben befolyásolta a fényképész nézőpontját, milyen hatással volt képszerűségére.

⁶⁹ ÁBTL 1.12.2. 7. d. Intézkedési terv Kővári Tamás, Fidesz választmányi tag által szervezett ülősztrájk operatív biztosítására, 1989. május 24.

⁷⁰ ÁBTL 1.12. 2. 8. d. Feljegyzés, 1989. május 30. Uo. Kimutatás az operatív erők és eszközök részvételéről 1989. június 16-án Nagy Imre temetésén, dátum nélkül. Uo. Intézkedési terv Nagy Imre és társai temetése tárgyában., 1989. június 1. A június 16-i események dokumentumait internetes oldalán közölte az 1956-os Intézet: <http://www.rev.hu/89/f?p=107:1:3240284266582286> (Utolsó letöltés: 2011. február 18.).

In the same month „Rolf” was also sent to action, yet it is a question whether he took part in the sit down on 29 May by the Hungarian Television’s building – organised by Kővári Tamás, a key member of Fidesz, demanding the broadcast of the documentary Az utolsó szó jogán („The right to have the last word”), which was dealing with the Béres-drops. By any chance the officer who once roped him in, Gábor Róbert (by then already a major, head of the BPPHQ’s III/III-B subdivision) expected him and two other agents to secure “the overall continuity of reconnaissance” of the demonstration.⁷⁵

The most significant event of the year was the reburial of Nagy Imre and his martyr comrades, which was highly awaited not only by alternative organisations and but by the whole society itself. And of course not even for the Regime was 16 June 1989 insignificant. State security made intense preparations and having the events under control was for the most part assigned to the Budapest III/III. officers and agents. These latter had to follow individual orders, a note from 30 May concerning „Rolf” said “he is taking photos of the catafalque at Heroes’ Square. If possible a “badge” pass for his free movement should be secured [for him]. Contact via phone in every 1-1,5 hours. His senior officer will be on vacation, so Major Gábor Róbert is going to meet him.

From the document it turns out that the EiS-shad to write a report after completing there mission. From an other document it is also stated that „Rolf” was counted on in the hours before noon, so he had to take photos by the catafalque, but a plan dated 1 June suggest some further instructions for him: “It’s his duty to take pictures at Heroes’ Square and in the New Public Cemetery, and also to get information from his contacts on any event beyond paying tribute.”⁷⁶ As we don’t have the pictures made by „Rolf” on this day we don’t even know if his actions were similar or not to the professionals of the media present at the event. It’s a puzzle to which extent did his mission effect his artistic viewpoint.

⁷⁵ ÁBTL 1.12.2. 7. d. Plans for securing the sit down initiated by Kővári Tamás from Fidesz, 24 May 1989.

⁷⁶ ÁBTL 1.12. 2. 8. d. Notes, reports and plans – all concerning the reburial, 30 May – 1 June 1989. All documents concerning 16 June 1989 were published by The Institute for the History of the 1956 Hungarian Revolution . <http://www.rev.hu/89/f?p=107:1:3240284266582286> (Last downloaded on 18 February 2011).

1989. július 10-én a Vörösmarty téri tiltakozáson készült fényképek. Az Inconnu-performance alatt beszédet mond Demszky Gábor. – ÁBTL 1.12.2. 9. d..
 Photos showing the protest in Vörösmarty square on 10 July 1989. During the Inconnu-performance and its audience at performance
 Demszky Gábor is giving a speech. In the placard taken by audience: "You murder today, rehabilitate tomorrow"

A titkos megbízottat július 10-én újra mozgósították. E napon a belvárosban délután hat órára két rendezvényt is meghirdettek: a Fidesz választmánya, az Inconnu művészcsoporthoz, az MDF ifjúsági tagozata, a Republikánus Kör és az SZDSZ tiltakozó nagygyűlést hívott össze a Vörösmarty térre a Kínában történt kivégzések ellen. Az MSZMP Budapesti Reformköreinek és Reform alapszervezeteinek Koordinációs Tanácsa pedig az Egyesült Államok és a Szovjetunió nagykövetsége közötti élőlánccal akarta demonstrálni a két nagyhatalom együttműködésének fontosságát. A budapesti elhárítás akciótervéből nem derül ki, hogy „Rolfnak” pontosan melyik rendezvényen kellett megjelennie, az ukáz úgy hangzott, hogy „mélységi felderítéssel” a gyülekezők hangulatát kísérelje figyelemmel és az esetleges provokációs szándékokat, rendzavarást azonnal nyilvános telefonfülkéből jelentse tartóztatjének, majd a megmozdulások végeztével személyesen is számoljon be neki tapasztalatairól. Mivel a reformbaloldaliak kezdeményezését igen mérsékelt érdeklődés követte, a két helyszínen felolvasott és a követések dolgozóinak átadott petíció után az élőlánc megalkotására már kísérletet sem tettek, ellenben a Vörösmarty téri tüntetés – ami végül is egy órával hamarabb megkezdődött – igen látványosra sikeredett. A szónokok után a fentebb említett alternatív művészcsoporthoz tagjai felállították a Szabadság-szobor másolatát, amelyet vörös festékkel leöntöttek, majd feldöntöttek. A már-már mindennapos demonstrációk kelléktárában is szokatlan előadást az állambiztonság kirendelt képviselője fényképezőgéppel rögzítette. Azt azonban megint csak bizonytalanság lengi körül, hogy a performance-ról és nézőközönségéről készült felvételek készítője „Rolf”, vagy a helyszínen, a „Média” fedőnevű álcázott megfigyelőhelyről felderítést végző Kurta István főhadnagy volt-e. A fotók állambiztonsági felhasználását mutatja, hogy néhány szereplő nevét a képek hátoldalára feljegyezték. Így tettek a Magyar Október Párt színeiben megjelenő Bánlaki Józseffel (1. számmal, illetve x-szel jelölve), aki felszólalásában a pekingi, a lengyel és a magyar 56-os események között vont párhuzamot, valamint elítélte a különböző elnyomó rezsimeket, köztük a proletárdiktatúrát. Rajta kívül a Szilágyi Sándor megnyitó szavait hallgató csoportban még a szabad demokrata Kadocsa Gyulát vélték felfedezni (2. számmal jelölve), továbbá a fényképezészek táborában az ellenzéki rendezvények rendszeres képi krónikásait, Nagy Piroskát (3. számmal jelölve) azonosították⁷¹ – csak hogy tévesen, ugyanis a felvételen nem ő, hanem a Magyar Távirati Iroda fotóriportere, Cseke Csilla szerepel.⁷²

71 ÁBTL 1.12.2. 9. d. Intézkedési terv a Fidesz választmánya és az MSZMP Budapesti Reformköreinek szervezésében megtartásra kerülő rendezvények operatív biztosítására, dátum nélkül. Uo. A Vörösmarty téri rendezvény vezénylési lapja, 1989. július 10. Uo. Jelenítés, 1989. július 11. A fényképfelvételeket lásd uo. Nagy Piroška 1988–1989-ben készített fényképei megismerhetők az 1956-os Intézet internetes fotóadatbázisában: <http://www.rev.hu/fotodb/f?p=110:5:626945635841589::NO::> (Utolsó letöltés: 2011. július 26.)

72 Köszönet Szántó Zoltánnak, az MTI munkatársának az azonosításban való közreműködéséért.

The EIS was mobilised again on 10 July 1989. On that day in Budapest's city two events were announced to 6.00 PM. One of them was a protest in Vörösmarty square against the executions in China, organised by Fidesz, by the Inconnu artistic group, the juniors MDF, by the Republican Ring and by the SZDSZ. The other tried to demonstrate the significance of co-operation between the two superpowers with a human chain in front of the US and the Soviet embassies, organised by HSWP's Reformrings and by its Coordination Committee. From the action plan of the Budapest reconnaissance it is not clear to which event was "Rolf" sent, his order worded that with an "in depth reconnaissance" he had to pay attention to the mood of the crowd, and to possible intents for provocation. He was ordered to report any incident immediately to his senior officer from a public phone, and to report in person when the events are over. (Since the initiation of the reform-left wingers did not rise significant public attention after petitioning at the to embassies there were no attempts to form a human chain. However, the protest at Vörösmarty square – that in the end started an hour earlier – was quite spectacular. After the speakers and the speeches the already mentioned alternative artists erected the copy of the Statue of Liberty that was painted in red and then was brought down. The act that was quite unusual even by the standards of public demonstrations was recorded on photos by the agent of state security. Yet it is once again uncertain whether the pictures of this performance were made by "Rolf" or by First Lieutenant Kurta István from his hidden post – code named "Media". Use of the photos by the state security is proven by the names recorded on the back of the prints. Bánlaki József, member of the Hungarian October Party is marked with "1." and with an X, was talking about the parallels of events in 1956 in Beijing, Poland and Hungary, while he lashed oppressive regimes, among them the dictatorship of the proletariat. Beside him Kadocsa Gyula (numbered "2.") from the Alliance of Free Democrats was identified in the crowd listening to the opening words of Szilágyi Sándor, while a woman marked as "3." is identified as Nagy Piroška, the all time 'photo chronicler' of maverick events.⁷⁷ This latter identification, however, was wrong because the woman on the photo is Cseke Csilla, the photographer of the MTI.⁷⁸

77 ÁBTL 1.12.2. 9. d. Reports, plans and photos from 10 and 11 July 1989. The photos of Nagy Piroška, taken in 1988–89, can be found in the database of the Institute for the History of the 1956 Hungarian Revolution. <http://www.rev.hu/fotodb/f?p=110:5:626945635841589::NO::> (Last downloaded on 26 July 2011).

78 Special thanks for Szántó Zoltán from MTI for his help in the identification.

„Rolf” utolsó ismert megbízatását az új politikai szervezetek nagy seregszemléjekor, az 56-os forradalom első legális megünneplésekor kapta. Október 22-én délután négy órakor jelen volt a Kerepesi temető 21-es parcellájánál, szemlélője az 56-os Kegyeleti Bizottság, az MDF és a POFOSZ kopjafaállításának, majd másnap délután egy órától az Október 23-a Bizottság Corvin közü nagygyűlésén vett részt. Mindkét alkalommal egy Kollok nevű állambiztonsági tiszttel volt összeköttetésben, akit tartótisztjeként valószínűsít-hetünk.⁷³ Titkos küldetésének képi termékeit nem őrizték meg a rendezvények biztosítási anyagait egybegyűjtő dossziék, ellenben az állambiztonsági miniszterhelyettes titkárságának iratai között fennmaradt két színes felvétel, amelyek az október 23-i Corvin közü megemlékezésen készültek. A fotók alkotóját nem jelölték meg, csak annyit, hogy azokat „operatív anyagokból” emelték ki,⁷⁴ így akár élhetünk a gyanúperrel, hogy készítőjük „Rolf” volt.

Ez az 1989-es történet számos kérdőjellel tarkított, csakúgy, mint főszereplőinek elő- és utóélete. Kurta István belügyi karrierjének részletes megismeréséhez nélkülözhetetlen személyi mappa nincs a levéltár őrzésében, feltehetően ő az állambiztonsági főcsoportfőnökség 1990. februári megszüntetését követően a Belügyminisztérium állományában maradt, vagy valamelyik titkosszolgálati utódszervezetnél folytatta pályafutását. „Rolf” – négy nappal a beszerzés után kiállított – adatlapjáról (6-os kartonjáról) még megtudható, hogy kulturális területen kívánták felhasználni, de hogy ez egészen pontosan mit jelentett, hogy az 1977 és 1989 között eltelt évek alatt kit, kiket kellett megfigyelnie, azt homály fedi (a rendszerváltozás utáni sorsáról ugyanez mondható el). A rejtély oka, hogy a beszerzésének részleteit, jelentéseit, tartótisztjének utasításait tartalmazó dossziék nem kerültek a levéltárba, s ez minden bizonnyal a rendszer végnapjaiban zajlott iratmegsemmisítések és -eltűnések számlájára írható. ■

The last known assignment of “Rolf” was on 22 October 1989 at the first legal, grand commemoration of the 1956 revolution by the new political parties and organisations. At 4.00 PM he was present at Kerepesi Cemetery’s burial ground 21, and he witnessed the kopjafa erection of the 56 Kegyeleti Committee, MDF and POFOSZ, and the following – 23 October – day he took part in the gathering of the Committee in Corvin köz at 1.00 PM. On both occasions he was in contact with a state security officer called Kollok, who must have been his senior officer.⁷⁹ The files containing the materials of the two events did not preserve his photos, but among the papers of the secretariat of the deputy minister of state security two colour photos of the 23 October commemoration remained with us. The author of the photos was not identified, just the fact that they were taken from the “operative material”,⁸⁰ so we can assume that maybe it was “Rolf”.

This 1989 story has lots of questions that need answering, and it is the same with the previous and later career of its ‘stars’. The personal files on Kurta István that would be inexplicable to understand his career are not in the archive (ÁBTL). He, after III/III. Head Division was folded up in February 1990, most likely stayed employed at the Ministry of Interior, or joined some of the ‘new’ secret services. From “Rolf”’s personal file (No. 6) – that was started four days after he was roped in – we know he was thought to be usable in cultural affairs, but what it really meant, or whom he had to surveil from 1977 to 1989 is gloomy, together with his after life following the regime change. The reason for this gloom is that the files containing the details of his roping in, his reports, his commands from his senior officer did not land in the archive; they most likely became the victims of the document eliminations and removals of the regime’s very last days. ■

⁷³ ÁBTL 1.12.2.11. d. Feljegyzés az 1989. október 22-i rendezvényekről, dátum nélkül. Uo. Feljegyzés az október 23-i rendezvényekről, dátum nélkül.

⁷⁴ ÁBTL 1.11.1.111. d.

⁷⁹ ÁBTL 1.12.2.11. Notes on the events of 22 and 23 October 1989, with no further date.

⁸⁰ ÁBTL 1.11.1.111. d.

▲
—
Az október 23-i Corvin köz-i ünnepségen készített felvételek — ÁBTL 1.11.1. 111. d.
Photos of the 23 October commemoration in Corvin köz
►

MÜLLER ROLF

TITKOK-KÉPEK-

NYOLCVANAS ÉVEK

A kötet közel száz felvétele a nyolcvanas évek speciális képi világát idézi meg. A házfalakon, gyárkerítéseken megjelent indulatos feliratok, az emlékművek elleni akciók, az utcai demonstrációk, vagy éppen egy rendőrségi attack itt egybegyűjtött vizuális dokumentációja egyaránt szól a fényképekkel elbeszélte történetekről és magáról a megrendelőről, az állambiztonságról.

A szerző, Müller Rolf 1974-ben született Kaposváron. 1997-ben végzett a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem bölcsészkarán. 1998 óta a Történeti Hivatalnak, valamint jogutódjának, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának a munkatársa. 2007-ben védte meg doktori disszertációját. Kutatási területe az 1945 és 1990 között működő magyar politikai rendőrség története, illetve a fényképek és az emlékezet kapcsolata.

MÜLLER ROLF

THE SECRET PICTURES OF THE EIGHTIES

The nearly one hundred photographs of this book evoke the specific imagery of the eighties in Hungary. This collected visual documentation of angry inscription on house walls and on factory fences, or of damaged memorials, of the street demonstrations and even of police attacks, which were recorded in these photographs, tell us not only of the visually narrated past, but also of its procurer, the State Security.

The author, Müller Rolf was born in 1974 in Kaposvár, graduated from Kossuth Lajos University Faculty of Humanities in 1997. Since 1998 he has been working as a researcher in the History Office and in its successor, the Historical Archives of the Hungarian State Security. He defended his PhD thesis in 2007. His fields of research are history of the Hungarian secret police between 1945 and 1990 and the intercourse of photographs and memories.

A mögöttünk hagyott évekről mindannyian őrzünk emlékeket. Időnként élményeinket fotográfiák elevenítik fel, amelyek származhatnak saját fotóalbumunkból, néha pedig más fényképészek munkásságának termékei. Ebben a kötetben az egykori politikai rendőrséghez kötődő képdokumentumok kaptak helyet. A pártállami rendszer titkosrendőrségének iratait őrző Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában több ezer fényképfelvétel található, ezek közül az 1956-os megtorlással kapcsolatos képek talán már sokak számára ismertek, azonban jóval kevésbé váltak a kollektív emlékezet részévé az időben hozzánk közelebb lévő történések vizuális állambiztonsági lenyomatai. Ezért is fontos a személyes életünk, illetve hazánk története szempontjából meghatározó ún. rendszerváltó évtized, a nyolcvanas évek „bizonyító, vádló erejű” felvételeinek bemutatása. Nyomozások, rejtett megfigyelések képi dokumentációjáról van szó, amelyek közlésével a kötet egyrészt átlép a főváros-központúságon és számos vidéki eseménnyel foglalkozik, másrészt nemcsak az ismert, már történelemmé vált ellenzéki szervezkedésekre fókuszál, hanem az egyén, a kisközösségek akcióira is ráirányítja a figyelmet. Mivel a felvételek sajátos állambiztonsági történetükkel együtt válnak értékessé, e könyv egyszerre kíván szólni a fényképekkel elmesélt történetekről, illetve a fényképek történetéről.

We all have memories of a time that is already behind us. Sometimes these memories are recalled by photographs of our own albums, and sometimes by pictures taken by someone else. This book puts on display photos once made by the Hungarian state security. The files of the communist regime's political police are kept in the Historical Archives of the Hungarian State Security, which has thousands of photographs in its possession. From these pictures, the ones showing the retaliations following the 1956 revolution and war of independence are already known to the public. However, the visual representations of the events closer to us in time are much less part of our collective memory. Therefore, it is very important to show the photos of the Eighties – the most decisive decade in our personal and national history that ended with the regime change; to display photos, which “have the power to prove and accuse”. These are the visual documentations of investigations and secret surveillance, going beyond the narrow borders of the Hungarian capital, presenting several incidents from various towns and villages from around the country. Moreover, we focus not only on the now historical gatherings of the political opposition, but also on the actions of smaller groups and of individuals. As these pictures become even more valuable when considered together with their own special ‘state security history’, this book tells not only the stories recorded on the photos, but also the story of their making.

3600 Ft

ISBN 978-963-236-477-3

9 789632 364773